

GAZDASÁGPOLITIKAI PÁRTOK FEJLŐDÉSE

ADATOK A POLITIKAI PÁRTOK LÉLEKTANÁHOZ

ÍRTA: SZIRTES ARTÚR DR.

A TÁLTOS KIADÁSA. BUDAPEST, 1917

Édes atyámnak.

Előszó.

E munka szerzője társadalompolitikai és jogtudományi munkálataiban évek sora óta a társadalom érdekeinek, az életviszonylatok állandó fejlődésének megfelelő jogalkotás módszertani, szervezeti megoldását kutatja. Tudományos utón nyert meggyőződése, hogy eme jogalkotás módszertani és szervezeti irányvonalai nem haladhatnak valamely népboldogító formában felülről lefelé, hanem csupán a társadalom autonóm szervezkedésének és az ezzel kapcsolatos, induktív alapokon nyugvó tudományos kutatásoknak útján, alulról felfelé. Ez a meggyőződés vitte szerzőt már évek előtt a társadalmi utón való jogalkotás, vagy amint újabban röviden elneveztük,¹ a társadalmi jogalkotás módszertani és szervezeti problémáinak kutatásához, melyek helyes megoldása nélkül a nép úgynevezett önrendelkezési joga el sem képzelhető. A szociális jogtudomány és a szociográfiai módszer szerves összefüggésének gondolatát már 1911-ben, egy a Magyar Jogászegyletben tartott rövid bemutatásában² vetette fel; e gondolatot fejlesztette tovább 1912 őszén megjelent *A szociális jog elmélete* című munkájában³ és a szervezeti megvalósítás számos gondolatával teljes rendszerré fejlesztve mutatta be 1916-ban Németországban megjelent *Die Rechtswissenschaft – eine Kul-*

¹ V. ö. Társadalom és jogalkotás. (A Társadalmi Jogalkotás Országos Szövetsége munkálatai. I. 1917. Eggenberger-féle könyvkereskedés.)

² Szociális jogtudomány és szociográfiai módszer. (Magyar jogászegyleti értekezések. V. köt. 34. szám, 1912.)

³ Budapest, 1913. Rényi Károly kiadása.

turmacht című művében.⁴ Ez a munka alcímében már a „társadalmi úton való törvényelőkészítés” (Zur Frage der gesellschaftlichen Vorbereitung der Gesetze) nevet hordja, annak jeléül hogy a jogalkotás módszertani kérdései a társadalom szervezkedési problémáival és az ezekkel összefüggő alkotmány szervezeti kérdésekkel szoros, bennrejlő kapcsolatban vannak. Ez a felismerés késztette szerzőt még 1913-ban egy A szociális jog elméletéhez hasonló terjedelmű, azt szervesen kiegészítő füzetnek, a *Társadalmi szervezkedés* című dolgozatnak⁵ megírására, melyben a társadalmi szervezkedésnek főleg etikai és társadalompedagógiai alapkérdései kerültek feldolgozásra. Az eme füzetben érintett gondolatok is szervesen tovafejlesztettek abban a rendszerben, melyet szerző az említett, német nyelven megírt munkában, 1916-ban bocsátott közre.

Ezek az irodalmi előzmények, melyek köré magyarországi és németországi lapokban és folyóiratokban közzétett több cikke sorakozik,⁶ vezették szerzőt már 1914-ben a *politikai pártok* kérdésének vizsgálatához. A jogalkotó társadalom jogpolitikai törekvéseinek, akarásainak és vágyainak megnyilvánulási lehetőségeit kutatva, az alulról felfelé törekvő népakarat szervezeti műhelyeit vizsgálva, mindenekelőtt a különböző társadalmi rétegeknek az állami hatalomért folytatott harcban egymással versengő politikai szervezeteire, *a pártokra kell* a kutatónak vizsgáló tekintetét irányítania. Szerzőt eme vizsgálataiban is csupán az intelligens, valódi népakarat *kialakulásának*, autonóm szervezeti formákban történő *megnyilatkozásának lehetőségei* érdekelték. Ebből a nézőpontból vizsgálta már említett német munkájának utolsó fejezetében⁷ a politikai pártok lélektanának és ezzel kapcsolatban a parla-

⁴ Hannover, Helving, 1916. (Einführung in das lebende Recht, 16. füzet.) – E munka szervezeti alap gondolatát adta elő szerző a Bécsben, 1917 január 6-án és 7-én tartott szociális jogi kongresszuson (v. ö. Ügyvédek Lapja, XXXIV. évf., 10. szám: A társadalmi jogalkotás szervezése) és ezt fejlesztette tovább egy Budapesten 1917 március 18-án *Társadalmi jogalkotás* címmel tartott előadásában is. (L. ez előadást az ¹) alatt említett füzetben.)

⁵ Budapest, Kényi Károly kiadása, 1914.

⁶ V. ö. a magyar nyelven megjelent nagyobb cikkek közül különösen: *A szociális jogalkotás problémája*. Huszadik Század, 1916 augusztusi szám.

⁷ Verfassungsrechtliche Organisationsentwicklung.

mentarizmus szerkezetének kérdéseit, és ebből a nézőpontból értekezett a Huszadik Század 1915 decemberi számában az angol pártrendszerről,⁸ a Magyar Iparosok Országos Szervezete 1916 február 15-én tartott felolvasóülésén pedig a gazdaságpolitikai pártok és a szakparlamentek fejlődéséről.⁹

A jelen munka ezeknek az előtanulmányoknak szerves tovafejlesztése. A munka rendszere az első fejezetben vázolt irodalmi áttekintésből önként adódik; mégis, a *kétpártrendszer* (II. fejezet) vázlata csupán bevezetésnek tekintendő a munka voltaképi tárgyához, a *gazdaságpolitikai pártok* fejlődése, továbbá a *parlamentarizmus* szerkezetének, a *közvélemény* kialakulásának és a *politikai közélet* tisztulásának ezzel a fejlődéssel kapcsolatos társadalomlélektani vizsgálatához (III-VII. fejezetek).

Sokirányú, erős gyakorlati elfoglaltsága akadályozta ezúttal is szerzőt vaskos kötetek megírásában, ami a tárgy kellő kimerítéséhez kétségtelenül szükséges lett volna. De talán éppen a mindennapi gazdasági élet forgatagában való gyakorlati elfoglaltság, a különböző rétegek ezernyi dolgozó existenciáival való állandó érintkezés, ezek ügyes bajaival való szorgos foglalkozás adja meg a tudományos kutatásnak azokat a helyes szempontokat, melyeket e munka szerzője úgy ebben a dolgozatában, mint minden eddigi tanulmányában a gyakorlati életnek viszonzásul nyújtani óhajtott.

Budapesten, 1917 nyarán.

⁸ „új hangok az angol parlamentarizmusról” címmel.

⁹ Ez az előadási nem jelent meg, de gondolatmenetét szerző a jelen munka megírásánál részletesen értékesítette.

ELSŐ FEJEZET

Irodalmi és rendszertani adatok.

A társadalmi és gazdasági élet viszonylatainak rohamos, modern fejlődésében már a háború előtti években pontosan előrelátható volt, hogy a politikai pártok lélek- és szerkezet-tanának kérdése a legközelebbi jövő tudományos politikai problémáinak egyik legégetőbbje lesz. A kérdés a külföldi irodalomban már a század eleje óta napirenden van. Napirendre hozta különösen két igen jelentős fejlődési tünet: a pártoknak a masinizmusig fajult uralma a demokrácia tipikus államaiban – sa gazdasági szervezeteknek mind hatalmasabb politikai befolyása különösen Németországban. A pártmasinizmus veszedelme a parlamentarizmus válságának problémáját vetette felszínre, a gazdasági szervezetek egyre növekvő politikai befolyása pedig a parlamentek gazdaságpolitikai alapon leendő újjászervezésének kérdését tolta előtérbe.

A vonatkozó irodalom is e kettős problémakörnek megfelelőleg osztályozható.

Azok között a munkák között, melyek a modern, (különösen angolszász) demokráciák politikai pártalakulásainak, a pártok szerkezetének és így a modern demokráciák parlamentarizmusának hibáit tárták fel, még ma is hatalmas előnnyel vezet *Ostrogorski*-nak Parisban, 1903-ban megjelent pompás, tartalmában és méreteiben egyaránt nagyszabású kétkötetes munkája: *La démocratie et l'organisation des partis politiques*. Ez az alapvető munka, mely az angol és az amerikai politikai történelem egyik legmélyebb és legalaposabb feldolgozása, az úgynevezett kétpártrendszer tanulmányozójának nélkülözhetetlen kútforrása.

Vetekedik e munka színvonalával a kétpártrendszer legnagyobb hívének, az amerikai *Lowell*-nek már 1896-ban, Bostonban és New-Yorkban megjelent alapvető munkája, *Governments and Parties in Continental Europe*, amely azonban ma már, Ostrogorski után, nem annyira kritikai részeiben, mint inkább a különböző országok párt- és alkotmány szervezeteinek leírásában alig nélkülözhető forrásmunka. Művét röviden összefoglalta és újabb alkotmány szervezeti leírásokkal egészítette ki 1914-ben megjelent könyvében, *The Governments of France, Italy and Germany* (Cambridge, Mass.), úgy hogy *Lowell* munkáit 1908. évben megjelent nagyszabású kétkötetes angol alkotmánytanával (*Governance of England*) együtt a pártok irodalma és főleg a kétpártrendszer fontos leíró bevezetésének kell tekintenünk.

Az angol demokrácia pártszerkezetének igen alapos ismerője (*Gneist* munkásságának kitűnő kritikai tovafejlesztő je) a német *Hatschek* is, aki 1905-1906-ban megjelent *Englisches Staatsrecht* című nagyszabású munkájában az angolszász eredetű kétpártrendszernek meglepő megfigyelésekben gazdag oly fényes bírálatát adja, hogy munkájának ismeretét nem nélkülözheti, aki a pártok kérdéséhez tudományosan hozzá óhajt szólni.¹

Az *amerikai* pártstruktúra alapos ismeretéhez viszont alig nélkülözhető a kérdés régebbi irodalmából *Bryce* híres és eléggé ismert *The American Commonwealth*-je, amely munka az Északamerikai Egyesült-Államokban tipikus, úgynevezett alkotmányon kívüli tényezőknek (közvélemény, sajtó stb.) a pártmasinizmussal való összefüggései szempontjából különösen tanulságos. Ezeket az összefüggéseket a legújabb fejlődés nyomán egyébként dióhéjban igen ügyesen fejlesztette tovább közvetlenül a háború előtt a kitűnő *Hadley*, New-Havenban és Londonban 1915-ben megjelent *Undercurrents in American Politics* című könyvében, mely azokat az orvosszereket is sorra bonckés alá veszi, melyeket az amerikai demokrácia a kétpártrendszerből fejlődött pártmasinizmus veszedelme ellen

¹ V. ö. Benötöl: *Új hangok az angol parlamentarizmusról* (Huszdik Század, 1915 dec.), ahol *Hatschek* műve részletesebben van ismertetve.

alkalmaz és kipróbál (*direct primary, recall, initiative, referendum* stb.).

Ami legkiemelkedőbb jelentőségű munkák közül, melyek a modern demokráciáknak pártjaik szerkezet- és lélektanában rejlő rendkívüli veszedelmeit tárják fel, lehetetlen mellőzni a turini Bobért *Michels, Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie* című, Lipcsében, 1911-ben megjelent kitűnő munkáját, mely már a kontinentális európai szociáldemokrata pártok fejlődésének és működésének tudományos boncolgatása kapcsán mutat arra a veszedelemre, amely a modern demokráciákat pártjaikban fenyegeti.

Mind oly munkák ezek – a sok közül csak a legkiemelkedőbbeket ragadtuk ki, nem szólva e rövid utalásban *Todd*,² *May*³ és *Dicey*⁴ alkotmányjogi műveinek régebbi tanulságos fejtegetéseiről sem⁵ –, melyek (az óvatos *Lowett*-t kivéve) joggal írhatták volna könyveik előszavába azt a jelmondatot, melyet *Ostrogorski* is átvett a rég elfeledt *Dahlmann*-tól (*Die Politik*, 1835): „Azzal a reménnyel küldöm ezt a könyvet világgá, hogy egyetlen politikai szektának sem fog tetszeni.” E munkák legtöbbje az éles, de tárgyilagos, itt-ott fájdalmasan gúnyos, de mindig elfogulatlan kritika klasszikus pillérei, amelyek a pillanat hevében küzdő gyakorlati politikusok szemében ideig-óráig talán kellemetlenek, de amelyekben a konstruktív munkának, mely napjainkban például Magyarország legmodernebb politikai életében is folyik, épülnie kell.

A pártkérdés háború előtti külföldi irodalmának ez első kategóriájától, melyen a kétpártrendszer bírálata és a modern demokráciák pártmasinizmusában rejlő veszedelem ismertetése vonul végig, megkülönböztetném az idevágó irodalmi műveknek második főcsoportját, mely főleg németországi és amelyet különösen a német nagy gazdasági szervezeteknek már a múlt század vége óta egyre növekvő politikai befolyása tesz jellegzetesen különálló csoporttá. Ezek a munkák javaslataikban konstruktívabbak, mint az előbbi kategóriába tar-

² A *T odd: A parlamenti kormányrendszer Angliában.* (3 köt). Magyarra fordította: Dapsy László, Budapest, 1876.

³ B. T. *May: Constitutional History.*

⁴ A. V. *Dicey: Bevezetés az angol alkotmányjogba.* Magyarra fordította: Tarnai János, Budapest, 1902.

⁵ A még régebbi irodalmi nyomokat keresőknek *Montesquieu* és *Gneist* munkáira kell visszanyúlniuk.

tozó, főleg kritikai, bár lényegükben nagyobb szabású munkák. Ennek az oka az, hogy Németország a maga eltérő akotmányjogi szerkezetével nem esett át a modern demokráciáknak a pártok szerkezetanából fakadó betegségein, nem volt ilyformán kénytelen a parlamentarizmusnak ama válságain sem átesni, melyek főleg a demokráciák pártmasinizmusából fakadtak, hanem a maga éles szervezési és szervezkedési érzékével és irányzataival sokkal inkább a népesség gazdasági rétegződése és gazdaságpolitikai differenciációja tünetének uralkodó befolyása alatt áll.⁶ Itt a pártokat a század eleje óta már mindenki érdekcsoportoknak látja, melyeknek csupán erkölceit javítani, megjelenési formáit őszintébbé, összműködését a szociális fejlődés jegyében egységesebbé tenni kellene.

A politikai pártok kérdésének alapvető fontosságát az egész alkotmányjog felépítése szempontjából – a még régebbi iskolához tartozó, már csak irodalmi történeti jelentőségű *Bluntschli-rôV* itt nem szólva – már Georg *Jettmek* is felismerte az ő *Allgemeine Staatslehre*-jében, és radikális reformgondolatainak pompás foglalatóját adta *Verfasmmgsänderung und Verfassungswcmdlung* című kis tanulmányában (1906). Ő volt az első, aki a gazdaságpolitikai pártokból fejlődő szakparlamentek gondolatát – bár már élte alkonyán és csak futólag – utjelzésül felvetette. Oly gondolat ez, mely az egész vonatkozó újabb irodalmon (és pedig nemcsak a németekén, de például a dán *Christensen*⁸ az amerikai *Hutchinson*⁹ és egyéb külföldi írók végső következtetésein is) lapangva végigvonul, és amely legújabbban Ausztriában és hazánkban is mind tekintélyesebb írók és politikusok megnyilatkozásaiban is előcsillan.

Időrendben az első jelentős, bár terjedelmében csekély,

⁹ *Hatschek* (*Die Staatsauffassung der Engländer*, 1917. 4-14. 1.) szerint a németeknél a „Genossenschaftswesen” alapján történő ez az alkotmány szervezeti fejlődés határozott előnyöket mutat az angol fejlődéssel szemben, mely „a rendőrállam intézményéből közvetlenül tért át a parlamentarizmus rendszerére”.

⁷ *Bluntschli: Charakter und Geist der politischen Parteien.* (1869.)

⁸ *A. Christensen: Politics and Crowd Morality.* (1915, New-York.)

⁹ *Hutchinson: The „Socialism” of New-Zealand.* (1916, New-York.)

modern munka a filozófus *Paulsen* „Parteipolitik und Moral” című, 1900-ban megjelent előadása, mely ugyancsak az érdekképviseleti elvben látja a pártképződés gyökerét és igen szép dialektikával keresi a magasabb erkölcsi elveket, melyeknek a pártok küzdelmét uralniok kell.

A német pártrendszer és pártfejlődés irodalmában azonban adataiban talán a legalapvetőbb munka *Rehm* strassburgi tanárnak *Deutschlands politische Parteien* című, 1912-ben megjelent műve,¹⁰ mely ha nem is a legszélsőbb felfogással – sőt a kétpártrendszer meghonosításának óhajával –, de *Paulsen*-nel és *Treitschke*-vel együtt mégis szintén többé-kevésbé burkolt érdekképviseleteket lát a politikai pártokban és már élesen rámutat a nagy német gazdasági szervezetek mindegyre növekvő politikai befolyására, sőt politikai megjelenési formáira. Ebben a felismerésben egyébként előtte járt *Naumann* is, aki 1910-ben megjelent ugyancsak alapvető kis munkájában (*Die politischen Parteien*) eme gazdaságpolitikai pártok jellegét öltő nagy gazdasági szervezeteket „Zwischenorganisation”-oknak nevezi, közbenső szervezeteknek a szó régj értelmében vett politikai pártok és az érdekcsoportok között. *Rehm* munkájával egyébként adataiban egyenrangú jelentőségű, de szociológiai módszerében az emiitett német munkákat kétségtelenül felülmúlja *Stillich* két könyvből álló munkája (*Die politischen Parteien in Deutschland, 1908–1911*) a német konzervatívokról és liberálisokról. (Mindezekre a munkákra a következő fejezetekben még részletesebben visszatérünk.)

Ha a felsoroltakhoz hozzávesszük *Salomon* kis dolgozatát a pártprogramokról és *Wahl* (*Beiträge zur Parteigeschichte*) történeti sorozatát, nagyjában ki is merítettük ama német művek sorát, melyek a kérdéshez szakszerűen hozzászólók kellő tájékoztatásához szükségesek. Ha nem is nagy e vonatkozó német irodalom,¹¹ a kérdés a háború előtti

¹⁰ Fischer, Jena.

¹¹ Forrásanyag szempontjából kisebb jelentőségű munkák: *Adolf Braun*, „Die Parteien des Deutschen Reichs”; *Emil Steinigans*, „Die deutsche Parteien und ihre Zukunft” (1907); és igen tanulságos anyag a konzervatív (Kreuzzeitung) és liberális, zentrupárti és szociáldemokrata pártsajtó sokirányú állásfoglalása.

évek irodalmában olyannyira égett már, hogy a *Zeitschrift für Politik* a politikai pártok életének aktuális eseményeit tudományosan feldolgozó állandó mellékletet hozott (*Die Parteien*), sőt *Pfordten* már a politikai pártok filozófiájáról is értekezett (*Zur Philosophie der politischen Parteien*, Arch. für Rechts- u. Wirtschaftsphil. VI. évf.), jeléül annak, hogy a német elmélyedés a tárgyat már érték- és ismeretelméleti feldolgozásra is érdemesnek tartotta.

A pártokra vonatkozó háború előtti tudományos magyar irodalom, sajnos, még igen szűkös, noha már a *Concha* Politikájában¹² adott fogalmi körülírás is, amint a további fejezetekben látni fogjuk, kellő kiindulása lehetett volna a megfelelő monográfiáknak. Az első magyar író, aki a pártoknak alkotmánytszabó jelentőségét az újabb időkben tudományos világossággal felismerte, *köpeczi Deák Albert*, akinek *A parlamenti kormányrendszer Magyarországon* című munkája (II. rész 1912. A parlament vezetése. Pártkormányzat. *A magyar pártok.*) helyes meglátásokban bővelkedő útmutatás a pártkérdés minden magyar tanulmányozója részére.

A háború kitörése egy csapásra megszüntette a kérdés aktualitását. Amint a német császár nem ismert pártokat, csak németeket, úgy az összes hadviselő államokban az állami és társadalmi erők koncentrációjának kényszerítő szükségessége egy táborba sűrítette a legkülönbözőbb pártárgyalatokat. Beállott a „Burgfriede” és pártokról beszélni sem lehetett. Midőn e sorok írója 1916 kora tavaszán Hannoverben megjelent könyvében a pártkérdésnek egy egész fejezetet szentelt („Verfassungsrechtliche Organisationsentwicklung”), azt még a legterjedelmesebb német bírálókat is csupán „igen tanulságos” fejtegetéseknek mondták, anélkül, hogy a kérdés boncolgatásába belemenni akkor még idejük és kedvük lett volna. A háború harmadik évében azonban a pártkérdés háború előtti korszerűsége újból visszatért. Az életviszonyoknak az a rohamos változása, mely már a háború előtt új társadalmi és gazdasági csoportosulásoknak lett forrása, a háború okozta nagy gazdasági, társadalmi és lélektani eltolódások folytán csak fokozódott,

¹² 472. 1.

a demokrácia háború előtti eszméi újból előtörtek és különösen azokban az államokban, melyekben a háború előtt még nem, vagy nem teljesen érvényesülhettek, nagyszabású kormány- és rendszerváltozások parancsoló szükségéhez vezettek.

Így történt, hogy az új társadalmi és gazdasági helyzet Ausztriában, de főleg Magyarországon is a pártok és ezzel kapcsolatban a parlament reformjának kérdését napjainkban teljes lendülettel felszínre vetette. A megfelelő irodalmi kísérő jelenségek sem hiányoztak, ha egyelőre csak újságcikkekben jelentkeztek is. A kitűnően látó *Klein Ferenc*, volt osztrák igazságügyminiszter a *Neue Freie Presse* 1917. évi húsvéti számában az osztrák képviselőház összeülése előtt *Parlamentarische Gesetzgebung* címmel nagy feltűnést keltő cikket írt, melyben a szakparlamentarizmusnak gondolatát, az osztrák viszonyokra alkalmazva, továbbfejleszti. Fejtegetései a gazdaságpolitikai pártok fejlődésének természetes követelményéhez vezetnek. Az általános, egyenlő és titkos választójog királyi követelménnyé vált politikumának és a Tisza-kormány ezzel kapcsolatos bukásának hatása alatt Magyarországon is elemi erővel lesz korszerűvé a pártok és parlament reformjának kérdése. *Andrássy Gyula* gróf a *Magyar Hírlap* 1917 július 1-i számában a szenzáció erejével hatott vezércikket ír *Érdekek és pártok* címen és a Magyarországon is meghonosítandó *kétpártrendszer* mellett tör lándzsát. Néhány nappal reá *Prohászka Ottokár* nyilatkozik *Az Est*-ben és elmondja, hogy az új demokratikus választójogtól oly hatást vár, mely a parlament érdekképviselői összetételét fogja maga után vonni. Nem egyéb ez viszont, mint hitvallás a szakparlamentarizmus és az ezzel szervesen kapcsolatos gazdaságpolitikai pártok rendszere mellett. Minden jel' arra vall, hogy e kitűnőségek megnyilatkozásait az új pártalakulásokkal kapcsolatban a tárgyhoz szóló írások egész sora fogja követni.^{12a}

Talán nem volt tehát felesleges, ha a kérdés magyar aktualitására tekintettel a kérdés iránt behatóbban érdeklődők szélesebb körei részére mindenekelőtt néhány irodalmi

^{12/a} E sorok megírása óta tényleg a pártokról szóló újságcikkek egész sorozata jelent meg, ami most már azt engedi remélnünk, hogy ezután a tudományos politikai irodalom is bővebben fog a politikai pártok kérdésével foglalkozni.

adatra emlékeztettünk és rámutattunk a pártkérdés jelenlegi két nagy problémakörére: az angolszász eredetű kétpártrendszer és a főleg német jellegű gazdaságpolitikai pártok fejlődő rendszerének kérdéscsoportjaira. Mindkét problémakör a modern demokráciák és gazdasági államok fejlődésének oly sok tanulságát rejt magában, hogy azokat a most fejlődő új Magyarország az ő politikai fejlődésében sok haszonnal értékesítheti.

MÁSODIK FEJEZET

A kétpártrendszer.

Az a politikai rendszer, mely szerint a parlamentben *két nagy párt* van és ezek állandó küzdelméből alakul ki a demokrácia mindenkori parlamentáris élete, angolszász eredetű, ősi hazája Anglia, ahol a rendszer a *tory*-k és a *whig*-ek elkeseredett küzdelmeiből, a XVII. század második felétől a XIX. század harmincas éveig (a Tudorok és a Stuartok ideje) alakult ki. E hosszú idő alatt Anglia egész alkotmánya, kormányzati rendszere a két, egymással állandóan szemben álló, most már konzervatívnak és liberálisnak nevezett, nagy párt fennállásához „idomult, úgy hogy az 1832-iki Reform billi, az angol parlamentarizmus e korszakos reformja előtt, állítólag *John Cam Hobhouse* szavával,¹³ a mindenkori nagy kormánypárttal szemben álló mindenkori nagy ellenzéki pártot „*őfelsége ellenzékének*”¹⁴ (*His Majestys Opposition*) nevezték el. Ezzel kifejezésre jutott az a fontos alkotmány-szerkezeti tény, hogy *Angliában kormánypárt és ellenzéki párt egyaránt az alkotmány szerves részeivé lettek, melyeken a parlament szerkezete, működési formái és egész élete nyugszanak.*

1832 óta, a király hatalmának halványulásával és a felsőház jogkörének teljes lesorvadásával Angliában valóban a pártok, az alsóházat tevő *két nagy alkotmányos párt kormányzati rendszere* fejlődött ki. E két nagy párt országos-szervezetein (*caucus*) nyugszik az egész hatalmas *alsóház* szervezete, mely a pártok végső megjelenési formája, de a

¹⁵ *Lowell: British Constitution*, I. (Német kiadás, 1913. 427. 1.)

két pártszervezetén nyugszik az egész angol parlamentarizmus, mely a pártok mindenkori harcának alkotmányszervezetileg szabályozott tükörképe.¹⁴

A dolgok ily fejlődése folytán az idők során az egykor egymással tényleg elvi alapon szemben állt két nagy párt csupán *formai* pártokká változott,¹⁵ lényegében azonban az alkotmányszervezetbe immár beépített, a társadalmat az állammal összekötő *alkotmányos gépszerkezetté* lett. Ez a gépszerkezet leginkább egy csőrendszerhez hasonló,¹⁶ amelyen át a társadalmi erők hol a kormánypárti, hol az ellenzéki utón az úgynevezett *konvencionalizmus* nyomása folytán mindenkor alkotmányosan érvényesülhetnek és a jogi intézmények továbbfejlődését irányíthatják.¹⁷

A két angol nagy pártnak ilyformán ma már a szó kontinentális értelmében programja sincs: a kormánypárt feladata javasolni, az ellenzékié mindent ellenezni; a pártszervezet és a pártvezérek kitűnőségén múlik, hogy a javaslat, vagy ellenzése jut-e diadalra, az utóbbi esetben a pártok helyet cserélnek és az eddigi, kormánypárt foglalja el „öfélége ellenzéki” helyét. Eme formai két nagy párt egyikének vagy másikának szócsöveiben helyezkednek el és törekszenek érvényesülésre időről-időre a különböző korszerű társadalmi törekvések és e formai pártok alkotmányos küzdelmén át

¹⁴ V. ö. szerző: *Új hangok az angol parlamentarizmusról* (Huszadik Század, XVI. évf., 32; k., -11., EZ.) és *Ostrogorski: La démocratie et l'organisation des partis prlitifütés*. (Paris, 1903.) 194. 1.

¹⁵ *Hatschek: Englisches Staatsrecht* (Tübingen, Mohr), továbbá: *Lowell i. m.* II kötet.

¹⁸ V. ö. köpezci *Deák Albert: A parlamenti kormányrendszer Magyarországon*. II. rész (1912.) 39. 1., aki hasonló eredményekhez jut az angol pártok tanulmányozása kapcsán.

¹⁷ E feltörekvő társadalmi erők egy-egy csoportját időnként szintén „pártok”-nak nevezik. így főleg a munkáspártot, az ír pártot, egy most bontakozni látszó új radikális pártot. Mindezek a csoportok azonban, melyek a kontinentális párttípushoz hasonlóak, nem tudták eddig áttörni az alkotmányos kétpártrendszer, annak lényegén egyelőre mitsem változtattak és annak keretében hol az egyik, hol a másik párt mellett, mint a közvélemény társadalmi erőcsoportjai helyezkednek el. Mégis itt-ott úgy tűnik, hogy a legújabb háborús „párt”-alakulások erősen meg rázzák a régi, formai pártrendszer épületét. Hogy azonban ezek a háborús tünetek a régi klasszikus pártrendszer megváltoztatásához fognak-e a háború után vezetni, ma még meg állapítható. (V. ö. még e munka *Utóiratát* és az Angliában folyó idevágó vita jellemzésére: *Baumann, The bankruptcy of party Contemporary Review*, 1917 július és H. Hodge, *In the Wake of War*, London, John Lane, 1917.)

lesz a társadalmi úton fejlődött *szokásjogból* és *közvéleményből törvényi jog*. így fejlődött az idők során az egész modern angol magánjog és' annak különösen a szakszervezetekre vonatkozó része,¹⁸ a gyarmatok autonómiájának jogrendszere¹⁹ és a fejlett angol parlamenti jog.

A két hatalmas formai pártnak az alkotmányba beépített szerkezete az *alaki* része, a hatalmas erejű angol közvélemény az *anyagi* része annak a modern épületnek, melyet a parlamentarizmus formáiban élő angol demokráciának nevezünk. A különböző társadalmi érdekcsoportok, még a munkáspárt is, hol az egyik, hol a másik formai párt kereteiben helyezkednek el, hol a kormánypártot, hol meg az ellenzéket támogatják, aszerint, hogy melyiknek révén elégíthetik ki az adott időben jobban gazdasága jogi és társadalmi törekvéseiket.

Ebből a rövid vázlatból is látható, hogy a *kétpártrendszer Angliában az alkotmányos élet szerves alkotórésze, mely a maga formai mivoltában a modern demokráciában is megáll*, mert az érdekcsoportokban megnyilvánuló társadalmi erőknek és akarásoknak kellő érvényesülési lehetőségeket enged. A pártszervezet itt egyben kormányzási gépezet, mely a közvéleményben kialakult társadalmi szükségességek alkotmányos fejlődési és uralmi formáit adja meg.

Az erős pártszervezetek (caucus) hatása már kevésbé harmonikus az *Északamerikai Egyesült Államokban*, ahol a kétpártrendszer ugyancsak már Hamilton és Jefferson óta otthon van. Itt főleg a kongresszusi képviselők, de különösen az elnökválasztáshoz szükséges erős szervezkedés fejlesztette ki a pártszervezeteket, melyek ugyancsak két csoportra oszlottak. Az így fejlődött két nagy amerikai párt már nem használja az Európában szokásos „konzervatív” és „liberális” neveket, hanem a hamiltonisták utódai federalistáknak, majd *demokraták*-nak, a jeffersonisták utódai pedig *republikánusok*-nak nevezik magukat.

Lényeges elvi különbség itt sincs a két nagy párt között, azonban az Unió föderatív államszervezete a két nagy párt-

¹⁸ V. ö. szerzőnek a ¹⁴) jegyzetben, id. cikkét és bővebben *Schloesser and Clark: The Legal Position of Trade Unions.* (1912.)

¹⁹ V. ö. *Dicey: Law and Public Opinion in England.* (1908.)

ban mégis két nagy ellentétes szervezési irányzatot testesített meg: a föderalisták, illetve demokraták a középpontból kiinduló állami szervezés centrifugális erővonalainak képviselői, míg a republikánusok az állami beavatkozás centrifugális irányzatával szemben a centripetális szervezés irányzatát képviselik, mely az egyén állami megkötöttségét az egyéni szabadságra irányuló törekvésekkel igyekszik ellensúlyozni.²⁰

Az amerikai kétpártrendszer azonban nemcsak eme némi programmszerűségben különbözik az angol kétpártrendszertől, hanem főleg abban, hogy az amerikai alkotmány államszövetségi szervezete más alkotmányosságot fejlesztett, mint az angol parlamentarizmus, mely teljesen a kétpártrendszeren nyugszik. Amerikában a pártszervezetek gépezete nem lett az alkotmány szerves alkotórésze, hanem a nép akaratát meghamisító és uralmát kijátszó masinismusig fajult, a közigazgatási és társadalmi életet alaposan megfertőzte,²¹ úgy hogy e korrupcióval terhes pártmasinismus ellen az utolsó évtizedek alatt a legkülönbözőbb alkotmányjogi ellenszerekkel (*referendum, recall, direct primary, initiative* stb.) kellett megpróbálkozni, melyek mindegyike a népakarat közvetlenebb és hamisítatlanabb érvényre juttatására irányul.

Ha a század eleje óta mégis utat tört magának egyrészt a szocialisztikus törvényhozási irányzat,²² másrészt, ha az 1890. évi *Sherman Anti Trust Act*, mely a trösztök, és az 1898. évi *Federal Arbitration Act*, mely a vasúti vállalatok antidemokratikus hatalmának ellensúlyozására készült, 1903 óta mégis tényleg hatályosak és így az 1912. évi elnökválasztás óta a kisebb termelőüzemek egyesülései a szervezett nagytőkével szemben diadalra is juthattak, – mindez csak arra vall, hogy eme angolszász demokráciában is a közvélemény alkotmányon kívüli szervezése az a módszer, mely a pártmasinismus tökéletlenségeinek legjobb ellenszere. Sem a kétpártrendszer, sem elfajulásának ellenszerei, a referen-

²⁰ V. ö. Bryce: *The American Commonwealth*. II. köt. 5–30. 1.

²¹ V. ö. Hadley: *Undercurrents in American Politics*. (1915.) 116. és köv. 1.

²² *Elkins Act*, 1903; *Hepburn Act*, 1906; *Mann Act*, 1910; *Employers Liability Act*, 1906; *Hours of Service Act*, 1907 stb.

dum vagy az *initiative* stb., hanem – mondja a kitűnő Bryce – a közvélemény megnyilvánulásának figyelése és követése a törvényhozó és végrehajtó közegek által²² vezethet a nép közvéleményével való kormányzáshoz (*government by public opinion*), mely minden különös közjogi módszer és szavazási rendszer nélkül állapíthatná meg bármely pillanatban a népakaratot.

Látnivaló, hogy a kétpártrendszer már Amerikában sem tölti be azt a szerves alkotmányjogi hivatást, mint Angliában. *Nem tudott itt a két nagy párt azzá a két nagy, teljesen formai párttá, változni, mint Angliában* és ezért nem is lett az alkotmány hordozója és a társadalmi erők érvényesülésének közjogi kábelrendszere. Itt a két párt csupán szavazatszerző, szavazatgyűjtő és képviselőket nevező két nagy szervezet, melyen a közvélemény nemcsak hogy nem haladhatott eddig akadálytalanul át, de amellyel *szemben* a független sajtó fejlesztése és a független közigazgatás fokozatos szervezése révén kell az egészséges, igazi közvéleményt kifejezésre juttatni.

Az európai kontinensen az egyes országok többé-kevésbé az angol parlamenti formákat igyekeztek átvenni, azonban az angol parlamentarizmus lényegét az uralkodó kontinentális közjogi irodalom nyomán főként a miniszteriális felelősségben (és olyan merő külsőségekben, mint a felső- és alsóházra osztlás) látták, amint azonban Lowell és Dupriez²² meggyőzően kimutatták, kellő pártszervezeti megalapozás, főleg *erős kétpártrendszer híján az angol parlamentarizmus tökéletességét meg sem tudták közelíteni*. Áll ez különösen azokra az országokra, amelyekben (mint például Franciaországban vagy Olaszországban) a politikai tömeg számos apró pártárral oszlik és a miniszter sohasem vagy alig lehet egy hatalmas párt *leader*-e, aki mindig a felelőségnek azzal a tudatával beszélhet, hogy mögötte az ország pártszerűen szervezett többsége áll. Az angol parlamentarizmus a különzerű angol pártszerkezetekből fejlődött és az előbbi

²³ Bryce: i. m. II. köt. 263. 1.

²⁴ Lowell: *Governments and parties in Continental Europe.*
Dupriez: *Les ministres dans les principaux pays d'Europe et d'Amérique.*

utánozni az utóbbi létezése nélkül csak csonka kísérletekre vezethet.

Ezeknek a tanulságoknak szemmeltartásával kell azokat a legújabb magyar törekvéseket is bírálnunk, melyek két nagy magyar egységes párt megteremtésére irányulnak. Köpeczi *Deák Albert* 1912-ben megjelent kitűnő munkájában²⁵ a Magyarországon is követendő ideálként az angol kétpártrendszer mintáját ismerte el és lelkes szavakban fejezte ki azt az óhaját, vajha a magyar politikai fegyelmezettség és érettség mielőbb odafejlődnék, hogy Magyarországon egy egységes nagy kormánypárttal szemben álló egységes nagy ellenzéki párt alakulna, amely kettős talapzaton Magyarországon is az angolhoz hasonló igazi parlamentarizmus fejlődne ki. Ugyancsak a két nagy magyar párt megalkotását sürgette a legközelebbi múltban *Andrássy Gyula* gróf,²⁶ aki a gyakorlati kivihetőség kiindulására igen alkalmasnak találja a választójogi reform kérdését, amely az országot láthatólag két nagy politikai táborra osztja.

Bármennyire vonzó legyen is az angol példa, kétségbe kell vonnunk, hogy a parlamentáris kormányrendszer csakis az angol kétpártrendszer alapján lenne elképzelhető.

Az angol kétpártrendszer az *angol* parlamentarizmus alapja és gerince, de ez az alkotmányszerkezet meg is felel az angolok különszerű karakterének – a higgadt nyugalomnak, a sportszellemnek, az elméletekkel el nem téríthető erős gyakorlati érzéknek –, továbbá az angol alkotmány saját-szerű fejlődésének.²⁷

²⁵ *Parlamenti korányrendszer Magyarországon.*

²⁶ *Érdekek és pártok*, Magyar Hírlap, 1917 júl. 1.

²⁷ *Hatschek* idézett angol alkotmányjogában és egy legújabb előadásában (*Die Staatsauffassung der Engländer*, Vortr. d. Gehe Stiftung, Bd. VIII., Heft 5. Teubner, Leipzig) a következőképp magyarázza a formai kétpártrendszeren nyugvó angol parlamentarizmus történelmi fejlődését: „Die englische Staatsentwicklung übersprang das Stadium der Rechtsstaatsidee, indem sie gleich an Stelle des Polizeistaates den Parlamentarismus setzte.” Az angol parlamentarizmus kialakulását nem előzte meg a szervezkedési elven nyugvó társadalmi önkormányzati fejlődés (Genossenschaftsidee, wahre Kommunalverwaltung, Rechtsstaatsidee), hanem a rendőrállam intézményéből nyomban a választójogi széleskörű kiterjesztésének rendszerére tért át, ami a választójogot a rendkívül erős pártszervezetekben (caucus) merő formai jogsultságáig változtatta. Ez az álláspont részben fedi a következő fejezetekben más szempontokból vázolt fejlődés és az angol fejlődés közti különbségnek általunk adott magyarázatát.

Ezeknek tulajdonítható egyrészt, hogy a politikai pártok minden elméleti programm híjján csupán *formáit* adják meg a mindenkori társadalmi erők állami érvényesülésének, másrészt hogy a mindennapi élet gyakorlatában megnyilvánuló *közvélemény* ereje oly hatalmas, hogy a pártok érdemi működésének és ezzel az ország korszerű fejlődésének mindig lendítőkereke lehet.

A jellegzetes e rendszerben az, hogy a két nagy angol párt nem a kontinentális értelemben vett párt, csupán *formailag* az, és szervezetében éppen ezért oly erős. *A kontinentális értelemben vett pártoknál azonban a programm a fő*, amely legalább gyakorlati megvalósulásában mindig egy-egy társadalmi, legtöbbször gazdasági érdekréteg törekvéseinek kifejezője. Ha tehát pillanatnyilag valamely aktuális politikai kérdés körül, mint például e sorok írásakor Magyarországon a választójog kérdése, két nagy politikai táborra is szakadhat az ország népe, e kettéválás megszűnik a kérdés elintézésével és a különböző érdekrétegeknek megfelelő pártalakulások újból a maguk külön útján és külön szervezeteikben fognak haladni. Mert minden ország gazdasági életének teljessége szükségszerűleg, vonja maga után, hogy az országban több érdekréteg van, melyek mindegyike politikailag tömörülni hivatott, de amelyek, sokirányú érdeellentéteiknél fogva, egy politikai táborban egymással állandóan meg nem férhetnek.

Röviden tehát: ha két nagy, csupán *formai* párt keletkezik az országban és a közvélemény ezeken *kivül*, a szervezett társadalomban alakul ki (hogy aztán mindenkor a pártok valamelyikén át az állami- törvényi és közigazgatási — szabályozás irányát megszabja), *akkor lehet angol mintára szabott parlamentarizmus megteremtéséről beszélni. Amíg azonban a párt lényege a programm, a kétpártrendszer megvalósítása a politikai megnyilatkozásra hivatott érdekek sokfélesége folytán alig képzelhető.*

Ehhez járul, hogy a népkormányzaton nyugvó alkotmányosság az amerikaiánál is sokkal súlyosabb veszélyeknek lenne kitéve, ha e kontinentális programmpártoknak az angol formai pártokhoz hasonló *caucus-szerű* szervezeteik lennének. E pártgépezet helyes lehet ott, ahol a társadalmi érdekrétegek közvéleménye a pártokon kívül alakul ki, de a terroriz-

mushoz, az autokráciához, és ezzel a közvélemény kialakulásának lehetetlenségéhez vezet ott, ahol a pártok maguk is a közvélemény társadalmi megnyilatkozásai, és programjuk kialakításának, valamint megvalósításának helyessége teljes szólási és cselekvési szabadságot követel.

Már pedig a kontinentális pártokban és pedig az utolsó évtizedekben főleg a németországiakban, de újabban a magyarországiakban is, nemcsak hogy nem veszítették el a pártok programjellegüket, de *a program a pártoknak weg lényegesebb alkotó és életető elemévé lett*, mint akkor, midőn még csak a konzervatív, liberális és hasonló (*Bluntschli* szerint a vérmérséklethez és az emberi korhoz szabott) elnevezésekkel szokták a pártokat osztályozni. A nagyon is sok magyarázatra szoruló úgynevezett világnézetek helyett a pártok programjait mindinkább a szélesrétegű homogén gazdasági érdekeltségek különyszerű közös gazdasági és társadalmi érdekei szabják meg és *az egyes* politikai pártok mindinkább a gazdaságpolitikai pártok jellegét öltik. Ezek pedig nemcsak hogy nem formai pártok, de programjukkal élnek és halnak.

A kétpártrendszer felé irányuló törekvéseket a *gazdaságpolitikai pártok* (és az ezekkel kapcsolatosan kialakuló *szakparlamentek*) fejlődése kétségtelenül áttöri. Két állandó nagy formai párt fejlődésére ily körülmények közt kevés a remény. Megakadályozza ezt a huszadik században nemcsak a diadalmas gazdaságpolitikai fejlődés, de a sajátyszerű angolszász politikai tradíciók hiánya, és a népeknek történelmi, földrajzi, közjogi és élettani sajátosságaik által megszabott különböző faji karaktere.

A parlamentarizmusnak a kontinensen új utakat kell keresnie.

HARMADIK FEJEZET.

A gazdaságpolitikai pártfejlődés kezdetei

A kétpártrendszer híveinek legfőbb érve amellet, hogy a parlamentarizmus alapja csupán eme rendszer lehet, az, hogy azokban az országokban, ahol számos párt van, a felelős miniszteriális kormányrendszernek nincs valóban parlamentáris alapja, a miniszterelnök nem beszélhet egy őt támogató, pártszerűen fegyelmezett abszolút többség nevében és vele szemben sem áll egy mindent bíráló és ellenőrző egységes nagy ellenzék, mely a parlamenti váltógazdaságnak egyedüli biztositéka.

Ennek az álláspontnak a kétpártrendszer hívei közt talán a legerélyesebb szószólója *Lowell*,²⁸ nálunk pedig különösen köpeczi *Deák* Albert, aki szerint „a parlamentáris rendszert meghonosító országok pártjainak nincs fontosabb kötelessége, mint az angol pártrendszernek ideális mintaképül való elfogadása és követése”.²⁹ A külföldi irodalom e szószólói természetesen főleg angolok vagy amerikaiak (az utóbbiak az egységes angolszász rendszer hívei és az *old home* – Anglia – hagyományos mintaképe lebeg követendőleg szemük előtt) és elrettentő példaként főként a román, és ezek közül is a francia parlamenti élet fonáságaira szeretnek utalni, ahol a sokféle párt a minisztériumot állandóan koalíciós alapra kényszeríti. Minthogy pedig az örökösen taktikázni – mert a kormányt támogató sok párt különféle érdekeit és nézeteit, egyaránt kielégíteni – kénytelen (block-) minisztérium hely-

²³ *Governments and Parties in Continental Europe*. I. 72-74.

²⁹ *A parlamenti kormányrendszer Magyarországon*, II. 154.

zete természetszerűleg igen ingatag, ennek ellensúlyozására ez államokban a kormányok természetszerűleg a miniszterek hallatlan közigazgatási hatalmát fejlesztették ki, ami viszont a demokrácia eszméiével ellentétben álló autokráciához és közigazgatási oligarchiához vezet.

Igénytelen nézetünk szerint meg kell a kétpártrendszer e feltétlensége dogmaszerű tételének dőlnie, ha az *angol és a kontinentális pártok* jellegének különbözőségét, *sőt a kontinentális pártok eddigi típusainak különbözőségeit is* élesen szem előtt tartjuk.

Amint ugyanis már érintettük, az *angolszász* értelemben vett párt az európai kontinentális felfogás szerint csak formailag párt, tényleg azonban csupán alkotmányos kereteit adja meg a különféle társadalmi akarások állami érvényesülésének. A *kontinentális* értelemben vett párt azonban nem csupán az állami érvényesülés kereteit, hanem magát az egyes szélesebbkörű homogén érdekeltségek társadalmi akarását is jelenti, mely a pártharcok révén államilag érvényesülni kíván. Vagyis a kontinentális értelemben vett párt nem csupán a szervezeti formát, hanem magát a programját is jelenti, amely a párt elsőrendű, legfontosabb ismertető jele, alkotóeleme és létalapja.

Ez a lényeges különbség magyarázza meg, hogy a kontinentális pártok az alkotmány oly beépített állandó részeivé, mint az angol pártok, sohasem lehetnek. A kontinentális pártban bizonyos külön nagy társadalmi réteg érdekpolitikája nyer hatalmi kifejezést, míg az angol két párt politikája csupán a kormánypárt és ellenzék örök szerepcserében való alkotmányos fennmaradásának kettős taktikai szervezete.³⁰

Jól mondta – bár csak futólag odavetve – Georg *Jellinek* egy kisebb értekezésében,³¹ hogy a nagy német politikai pártok tulajdonképp nem is kormányra törekszenek, hanem a kormány feletti hatalomra. Ezzel szemben az angol párt kormányra törekszik és ha kormányra került, annak bukásával korántsem bukik, hanem természetszerűleg ismét „Öfelsége ellenzékévé” válik. A kontinentális párt élete programjához

³⁰ V. ö. szerzőtől: *Új hangok az angol parlamentarizmusról.* (Huszadik Század, 32. köt. 11. sz. 362. 1.)

³¹ *Regierung und Parlament in Deutschland*, 1909. 35. 1.

van kötve, nem ahhoz, melyet világmegváltást ígérő zászlóbontásakor hirdet, hanem ahhoz, melyet a zászlaja alatt tömörülő társadalmi réteg érdekei parancsolólag diktálnak. Éppen azért nem törekszik a kontinentális pártnak Jelűnek előtt is ismert típusa (helyesebben: az egyes pártok mögött álló érdekréteg) kormányra – mert ennek bukásával a párt programja is buknék, ami a pártnak hosszú időn át nehezen kiheverhető kudarcát jelentené –, hanem csak arra, hogy a mindenkori kormányt befolyásolja, a mindenkori kormány felett uralkodjék.³²

Meg kell azonban a kontinentális pártok között is két fő-típust különböztetnünk. Az egyik a *román*, legjellegzetesebben francia típus, a másik a *germán*, az mely a múlt század vége és e század eleje óta főként Németországban van fejlődőben.

A *román* típusú, főleg franciaországi pártokat nemcsak keletkezésükben, de fennállásukban is elméletek befolyásolják; a különböző radikális, republikánus és szocialista pártok mindegyikének létalapja egy-egy elmélet, amelyen a párt fennállása alatt is véges-végig nyargal és amely a homogén gazdasági érdekek szerint való pártszerű tömörülést megakadályozza, vagy legalább is igen megnehezíti. Ez ideologikus pártképződés és működés a politikai praxisban természetes melegágya a személyes hiúságok féktelenségének, a határokat nem ismerő személyes hatalomváagnak. Nagyon is érthető ily pártpolitikai szervezetek társadalmában és államában a szélső szindikalizmus erőteljes térfoglalása, amely minden államiság és minden parlamentarizmus elkeseredett ellensége, mert minden hatalomra került parlamenti pártban csalódott és a minden politikai pártkerettől mentes szakszervezetek társadalmában látja a kívánatos fejlődés ideálját. Helyesen ítélnék a kétpártrendszer hívei, ha a kontinentális típust - tartva szem előtt, a sok pártra oszlásban a parlamentarizmus veszedelmét látják. Ez a típus azonban nem csupán a két nagy párton nyugvó parlamentarizmusnak, hanem annak a parlamentarizmusnak is akadálya, amely a *germán* típusú pártfejlődés folytán van az európai kontinensen fejlődőben.

³² Ennek a tételnek a helyes beállítására ég magyarázatára még e fejezetben bővebben kitérünk.

Azt a legújabbban fejlődő másik kontinentális párttípust, melynek legjellegzetesebb példáit *Németország* mutatja, a *gazdaságpolitikai pártok* fejlődő alakzatának nevezhetjük.

Az a felismerés, melynek első szószólója éppen az angol *Disraeli* volt, amely szerint ugyanis a parlamentben nem a számoknak, hanem az *érdekeknek* kell képviselőt nyerniök,³⁸ a *gazdaságpolitikai pártok fejlődő rendszerében* kezd a tényleges megvalósulás távlataihoz jutni,

A mi *magyar* irodalmunkban *Concha* volt az első, aki világosan felismerte, hogy „csak amennyiben az emberi *érdekek* különbsége a közületekben állandóan megvan, lehet a rajtuk nyugvó pártalakulás állandó”³⁴ és hogy „a pártokat a társadalmi *érdekkülönbségek* teszik a közület állandó, tárgyilagos jelenségeivé”.³⁵ A *német* írók között viszont *Treitschke*, *Paulsen*, *Richard Kaufmann*, *Wahl* voltak az elsők, akik a helyesen fejlődő, igazi pártokban érdekképviselőket láttak. Amint *Paulsen* mondja: „In den *Interessen* Hegt der eigentliche Ursprung der Parteibildung, die Ansichten und Theorien sind von sekundärer Bedeutung.” És egyben így folytatja: „Das wesentliche Verhältnis ist das, daß die, Interessen allgemeine Vorstellungen und Theorien als ihre Einkleidung oder als die Form ihres Selbstbewußtseins und ihrer Selbstdarstellung hervorbringen. So bilden die Unterlage der eigentlich politischen Parteien ... regelmäßig gesellschaftliche Gruppen, Stände oder Klassen mit ihren verschiedenen materiellen und ideellen Interessen ...”» Így már a XIX. század első felének német liberálisai az akkori új polgárságot, konzervatív j ai pedig a régi nemesi földbirtokosokat jelentették.*⁷ Azoknak az újabb német íróknak pedig, akik a pártok taná vágó vizsgálataik során már a nagy német modern gazdasági szervezeteknek, mint aminő a *Bund der Landwirte*, a *Hansabund* stb., növekvő politikai befolyását is láthatták, már e gazdaságpolitikai érdekképviselők és a politikai pártok

³⁴ *Ostrogorski: La démocratie et l'organisation des partis politiques*. I. 91.

³⁵ *Concha: Alkotmánytan*. I. 505.

³⁷ *Concha: i. m.* 503.

³⁶ *Paulsen: Parteipolitik und Moral*, 14. 1.

³⁷ V. ö. részletesen: *Stillich: Die politischen Parteien in Deutschland*. (Leipzig, Klinghardt 1908.)

közeli rokonságát kellett megállapítaniuk, így például *Rehm* a *Hansabund*-ot, a *Bund der Landwirte* a *Deutscher Bauernbund*-ot, a *Reichsdeutscher Mittelstandesverband*-ot, a *Bund der Festbesoldeten*-t stb. *gemischte Parteien, wirtschaftliche politische Parteien*-nek nevezi.³⁸ De egyben a szorosán vett politikai pártokról is azt mondja: „*Parteien sind verhüllte Interessenverbände.*”^M *Naumann* pedig a múlt század 90-es évei óta fejlődő nagy gazdaságpolitikai szervezeteket „*Zwischenorganisationen aller Art*”-nak nevezi. „Die Mehrzahl der Wähler gewöhnte sich daran,” – mondja ez a szerző – „zunächst ihrem Wirtschaftsverbände zu folgen und sich von ihm sagen zu lassen, was sie politisch tun sollten.”⁴⁰

Maguk a *nagy gazdaság politikai szervezetek* valóban részben vegyes (gazdasági és politikai) pártoknak, részben a választók és az úgynevezett szorosán vett politikai pártok (Zentrum, konzervatívok, nemzeti liberálisok stb.) között működő közbenső politikai szervezeteknek tűnnek. E benyomások azonban mind csupán a fejlődés tünetei. E nagy gazdasági szervezetek tényleg mindinkább a nagy *politikai* pártok jellegét öltik.

Hiába mondja a *Bund der Landwirte* hivatalos szószólója, hogy e szervezet, önállóságának megőrzése mellett, kész *minden* politikai pártot támogatni, mely követelményeit magáévá teszi,⁴¹ továbbá a szövetség választási kis ABC-je,⁴² hogy a *Bund der Landwirte* párt jelleg nélkül való gazdaságpolitikai egyesülés,⁴³ tényleg főként a konzervatívokat támogatja, sőt maga is küld a parlamentbe képviselőket.” És hiába mondta ki a *Hansabund* 1912 június 11-én is újólag, „hogy nem politikai párt (daß er selbst keine politische Partei ist); hogy egyikkel sem azonosítja magát, mert a különböző polgári pártok minden tagja, aki irányelveit vallja, kebelébe tartozhat; hogy voltaképp gazdasági egyesülés, alapelvei által megszabott gazdaságpolitikai célokkal” (eine wirtschaftliche Ver-

³⁸ *H. Rehm: Deutschländische politische Parteien.* 4. 1.

³⁹ *Rehm: i. m.* 2. 1.

⁴⁰ *Naumann: Die politischen Parteien.* 43–44. 1.

⁴¹ *Michael Mauer: Bund der Landwirte.* (Laband: Handbuch der Politik. IL 59. 1.)

⁴² Berlin, 1903. 60. 1.

⁴³ *Stillich: Die politischen Parteien Deutschlands.* I. 239. és köv.

⁴⁴ *Rehm: i. m.* 60–61. 1.

einigung... mit den durch ihre Richtlinien bedingten wirtschaftspolitischen Zielen): mégis nyomban hozzátette, hogy a választások alkalmával elsősorban a maga soraiból fog „a különböző polgári pártokban” képviselőjelölteket állítani és támogatni, olyanokat, akikben kellő biztosítékot lát arra, hogy parlamenti működésükben sikra is fognak szállni a Hansabundért, illetve annak irányelveiért.⁴⁵

Valóban, a „Zeitschrift für Politik” állandó melléklete „Die Parteien” a háború előtti években a régi „szorosan vett” politikai pártok életnyilvánulásainak regisztrálása mellett e nagy gazdasági szervezeteknek az eddigi politikai pártokkal teljesen egyenrangban, állandó szorgos figyelmet volt kénytelen szentelni, noha egyelőre maga is még az átmeneti korszaknak megfelelő eme felírással: „Wirtschaftliche Verbände mit politischer Tendenz.”

A fejlődő új kontinentális párttípus, amint látjuk, nem elméletekből, nem ideológiákból táplálkozik és programja nem jelentkezik világmegváltó általánosságokban, hanem *egy-egy homogén nagy gazdasági réteg országos szervezetének* társadalmi egységéből nő ki és e társadalomgazdasági szervezetből fejlődik politikai egységgé.

Az angol kétpártrendszer hívei előtt természetesen alig érthető ez a fejlődés. Szerintük minden társadalmi és gazdasági érdeklapolitikanak a két nagy politikai pártba kell torkolnia; ha nem így történik, hanem „ha egyes osztályok, vagy a gazdagok avagy a szegények érdekében folyik a pártküzdelem, úgy profithajhászok kenyérharcává sülyed a politika”.⁴⁶

De még az újabb német írók is küzdenek ama álláspont ellen, mely szerint gazdasági politika és pártpolitika fedhetik egymás. Így például *Rehm*⁴⁷ aki egyébként ama nézet felé is hajlik, hogy Németországban is a kétpártrendszer fog elkövetkezni, és pedig előbb a jobb- és baloldali nagyblokk, majd

⁴⁵ F. Salomon: *Die Deutschen Parteiprogramme.* (Leipzig, 1912.) II. 161. 1.

⁴⁶ Lowell: *Governance of England.* Német kiadás. Leipzig, 1913. I. köt, 429. 1.

⁴⁷ *Rehm:* i. m. 4. „Eine bestimmte Wirtschaftspolitik kann nicht zum Wesen einer rein politischen Partei gehören.” És 38. 1., ahol *Hintze*-vel (Preuss. Jahrb. Bd. 144. 1911.) vitázik e kérdésben.

pedig a polgári nagyblokk és a szociáldemokrácia formájában.⁴⁸ A nézetek eme vergődése a pártok új alapon való fejlődésének és az angol mintán épült pártszerkezettan teljes átalakulásának e korszakában igen érthető. Maguk a mindinkább politikai pártok jellegét öltő nagy gazdasági szervezetek is – amint egy-két példában fentebb is láttuk – ismételt kijelentésekben igyekeztek azt a látszatot eloszlatni, mintha politikai pártok lennének.

Az írók indokoltan féltették a gazdaságpolitikai szervezetekből fejlődő pártképződés láttán az *egyetemes szempontokat* az önös és kapzsi osztály-, sőt csoportérdektől és ezért igen helyesen hangoztatja például *Paulsen* azt az erkölcsi követelményt, hogy az *egyetemes érdekek* mindenkor a pártérdekek fölé helyeztessenek. Ámde ez a követelmény, melyet a gazdaságpolitikai pártoknak is szem előtt kell tartaniok, természetszerű fogalmi alkotó eleme a – kontinentális értelemben vett, valódi – pártoknak. Amint *Concha* igen helyesen mondta: „a párt az államtagok egy részének lényeges állami és társadalmi érdekek által összefűzött oly kapcsolata, a szuverén hatalomnak teljes vagy részbeni megszerzése vagy megtartása végett, amely az államtagok más lényeges, állami vagy társadalmi érdekszülte kapcsolataival a *közélet fő elveire megegyezik*, kiviteli módozataira, sőt egyes elvekre különbözik.” A pártérdekek felett álló egyetemes szempontok „a közélet főelveiben” nyernek kifejezést, amelyekre nézve egy ország különböző pártjainak mindenkor egy éknek kell lenniök. A közélet eme főelveit mindenkor a különyszerű pártérdekek fölé kell helyezni, különben nem érdemli meg a politikai szervezet a párt nevet és az ilyennek való elismertetést.

Az idézett *Concha-féle* fogalmi meghatározás arra is helyesen utal, hogy a pártban tömörült államtagokat *lényeges közös érdekeknek* kell egybekapcsolniok, melyek egyéb nagy érdekeltségektől elválasztják ugyan, de melyek nem darabolják fel a társadalmat oly apró érdekcsoportokra, melyek a kicsinyesség csoporttharcába merülve az egyetemes állami lét eszméjéig soha, fel nem emelkedhetnek. A gazdaságpolitikai pártfejlődés nyelvezetére fordítva, e tétel annyit jelent, hogy

⁴⁸ *Rehm*: i. m. 91.

egy-egy gazdaságpolitikai pártban tömörülhetnek például a nagykereskedelem (Hansabund), a nagybirtok (Bund der Landwirte), a közép- és kisbirtok (Deutscher Bauembund), a fixfizetéses alkalmazottak (Bund der Festbesoldeten), és hasonló széles érdekrétegek képviselői, de nem képzelhető el gazdaságpolitikai párt, melynek tagjai például kizárólag az asztalosiparosok, szemben a szabóiparosokkal, vagy akár a mezőgazdasági iparosokkal. A gazdasági szervezkedés minden egészségesen fejlődő társadalomban természetesen oda-vezet, hogy az apróbb csoportérdekek szülte kisebb érdek-képviselők a hasonló érdekekkel megtalálják a kapcsolatot és nagyobb erejű homogén érdekeltségekbe olvadnak, melyek keretében az egyetemes állami érdekek hordozóiként fontos közös különérdekek jegyében szállhatnak a politikai arénába.

Viszont nem igazi politikai párt az – erre köpeczi *Deák* Abert a magyarországi függetlenségi pártok programjainak tudományos bírálata kapcsán találóan mutatott rá,⁴⁹ melynek programja semmi egyébből nem áll, mint a közélet valamely főelvéből, melyet „az országnak minden igaz fia aláírhat”. Az például, hogy „Magyarország legyen Önálló és független állam, mely semmi más országnak alávetve nincs”, nem pártprogram és szomorú évtizedek meddő, mérőben közjogi harcaihoz, formállogikai parlamenti szócsatákhoz, majd a mégis csak haladó társadalom különböző érdekei folytán a függetlenségi pártnak természetesen különböző új pártokra bomlásához vezetett.

A fejlődő gazdaságpolitikai pártoknak sem szabad sem a kalmárszerű elaprózódás, sem a túlságosan általános egyetemlegesség hibájába esniök. Nincs azonban semmi elvi akadálya annak, hogy valamely széleskörű, homogén gazdasági érdekréteg a maga gazdaságpolitikai programjával, az egyetemes érdekek, a közösség főelveinek folytonos szemmel tartásával, nyíltan, pártpolitikai zászlóbontással vonuljon a politikai küzdelembe.

Magukat a nagy gazdaságpolitikai szervezeteket azonban

⁴⁹ Köpeczi *Deák Albert*: A parlamenti kormányrendszer Magyarországon. II. 131–141. 11. – V. ö. még a jelen munka következő fejezetét a pártalakulások és programkészítés eddigi módszeréről.

nem is eme elméleti, elvi meggondolások, hanem mindenekfelett *taktikai okok készítették eddig arra, hogy a maguk pártjelleget tagadják* és tiltakozzanak az ellen a nézet ellen, mely a szervezetben politikai pártot vél látni.

Ha a *Bund der Landwirte*, a *Hansabund* és egyéb nagy gazdaságpolitikai szervezetek fentebb idézett és ahhoz hasonló kijelentéseket adnak közre, teszik ezt azért, hogy programjuk megvalósíthatása érdekében *cselekvési szabadságukat* minél teljesebben megőrizhessék. Mindenekelőtt teljes szabadságot kívánnak maguknak biztosítani a *képviselőválasztásoknál*; amint például a *Hansabund* fentebb idézett elvi jelentőségű határozatában kifejezetten kimondotta, a szervezet a maga kebeléből kiküldött képviselőjelöltek a legkülönbözőbb polgári pártok keretében kívánja felállítani. Ez a módszer odavezet, hogy ha valamely párt sorompóiban nem is sikerül egyik-másik jelöltnek megválasztatnia, a többi pártban, melyben a szervezet szintén jelölt képviselőket, még mindig sikerülhet a választás. Vagyis a szervezet nem köti magát egy párt esetleg fogyatékos organizációjához, vagy változó esélyű szerencséjéhez, hanem több pártban igyekszik a maga programkövetelményeit a többi szervezeteknél nagyobb befolyáshoz juttatni.

A másik taktikai ok, amiért teljes szabadságot kívánnak maguknak a, nagy gazdaságpolitikai szervezetek biztosítani, a fejlődő gazdaságpolitikai pártoknak abban a tulajdonságában rejlik, hogy nem kormányra, hanem *a kormány feletti uralomra* törekszenek.

Ha ezt a tulajdonságot *Jellinek* már a német pártoknál általában felismerte, fokozottan áll ez az igazság a nagy német gazdaságpolitikai szervezetekre, melyeknek a programra, még sokkal inkább létalapja, mint az eddigi szorosabb értelemben vett úgynevezett politikai pártoknak. Végre is például a *Zentrum*párt legfőbb programcsapóköve, hogy klerikális; ez a sajátosság azonban összeegyeztethető a legkülönbözőbb foglalkozási rétegek programjával; lehet továbbá akár konzervatív, akár szociális, akár radikális. Azonban például a *kis- és középtermezők* érdekeiből alkotott program rendszerint nem egyeztethető össze a nagykereskedők, a nagybirtokosok, a nagyiparosok, a nagybankok programjával. Ha tehát a gazdaságpolitikai szervezet nyíltan politikai

pártnak vallaná magát és a pártküzdelmek során valamikor nyíltan kormányra lenne kénytelen kerülni, a kormány bukásával voltaképp programja buknék, melyhez pedig léte és főként tagjainak érdeke van kötve. Sokkal helyesebbnek vélik tehát a gazdaságpolitikai szervezetek egyelőre azt a taktikát, hogy a nyílt pártharcokat és parlamenti küzdelmet a politikai pártoknak engedjék át, melyek mögött ugyan ők állnak, de amelyek egyikével sem azonosítják magukat és amelyek egyikének vagy másikának bukása így a nyilvánosság előtt nem az ő bukásuk.

A gazdaságpolitikai pártok jellegét öltő nagy gazdaságpolitikai szervezetek eme taktikával⁵⁰ a mindenkori kormány feletti uralomra igyekeznek szert tenni. Bármily kormány jön is, a gazdaságpolitikai szervezetek úgy a maguk szervezett társadalmi útján, mint a különböző parlamenti pártokhoz való összeköttetések révén nyomást kívánnak reá gyakorolni, támogatják és fenyegetik, a hatalomban megerősítik, vagy megbuktatásában erőteljesen közreműködnek, aszerint, amint érdekeiknek kedvez avagy sem.

Ez az egész taktikai rendszer azonban, bármily okos is, csupán az átmeneti idők, a gazdaságpolitikai irányzat fejlődésének jellegzetes tünete. *A termelő országok, modern politikai fejlődésének természetes útja, hogy a régi, ideologikus alapokon épült, programjuk általánosságában ma már egy általán ki nem elégítő pártkeretek teljesen felbomoljanak és helyet engedjenek a népesség gazdasági életének, foglalkozásbéli tagozódásának, megélhetési és boldogulási problémáinak megfelelő új politikai alakulásoknak.*

Amint az első, politikailag is nyíltan szervezkedett nagy gazdaságpolitikai réteg, a *munkásság* rendszerint szociáldemokratának nevezett tábora, meg tudta találni hatalmas *gazdasági* szervezetei mellett a maga külön nagy *politikai* szervezetének formáját is, meg tudta teremteni a *szakszervezetek* nagy szövetsége mellett a maga egységes nagy *politikai pártját*, úgy *a többi nagy homogén érdekeltségnek is meg kell teremteniök a jövő szociális fejlődésében*

⁵⁰ L. eme *paktumos* politika érdekes példáit még: *Die Parteien*, 1913. 410-426. 11.

a maguk jól kiépített társadalmi – gazdasági – szervezeteik mellett a maguk egységes politikai szervezetét is.

A fejlődésnek ez a menete természetesen a parlamentarizmusnak más formáihoz és a demokráciák más szervezeteihez vezet, mint ahogy a parlamentarizmust és a demokráciát az angol példán indulva eddig rendszerint elképzelni szoktuk.

NEGYEDIK FEJEZET.

A pártalakulás és programmkészítés eddigi módszerének tarthatatlansága.

„Il faut que toute opinion partagée par un nombre raisonnable d'électeurs ait ses représentants directs, et que les sentiments, les opinions, les intérêts d'une communauté ne soient pas subordonnés à des préoccupations de parti” – mondja *Ostrogorski*⁵¹ és, bizonytalán igazat fognak neki adni azok is, akik pártjaikban éppen az ellenkezőjét szervezik annak, amit a demokráciának ez a helyes elméleti elve mond. Az elfogulatlan elmélet helyes elve valóban mindig az volt, hogy a parlamentben a társadalom minden komoly, a közönség szélesebb rétegeiben jelentkező érdekeltsége kellő képviselőre, szószólókra leljen, minden ily érdekeltség kívánalmi, nézetei és érzelmei a parlamentben kellő módon kifejezésre juttassanak.

A valóságban a helyzet mégis mindig másképp alakult. *Annak ellenére, hogy minden egyes párt zászlóbontásakor, sőt programjában azután is azt hirdeti, hogy az ő révén minden érdekréteg gazdasági és kulturális kívánalmait egyaránt kielégítheti, a pártok parlamenti működése során a helyzet mégis odafejlődik, hogy e pártok az ország legjobban szervezett és rendszerint egyben leggazdagabb érdekrétegének, esetleg érdekrétegeinek pártjaivá lesznek, míg a többi érdekrétegek, melyek kívánalmi pedig az eredeti pártprogrammba szintén felvételtek, érdekeik kielégítését, követelményeik meg-*

⁵¹I. m. 101. 1.

valósítását az illető pártokban és azok parlamenti működésében meg nem találják.

Mindenesetre ki kell vennünk e szabály alól mindenképp előtte a *munkásságot*, mert hiszen ez az érdekréteg az úgynevezett polgári pártok erőteljesebb szervezkedésével úgyszólván egyidejűleg kezdte meg a maga *külön* pártpolitikai szervezkedését. A pártok általános programmkarakteréből eredő eme *politikai csalódás* jelensége a többi, főleg ama polgári érdekrétegekre áll, melyek egyrészt erőteljes társadalmi, gazdasági szervezetek, másrészt tudatos politikai szervezkedés híján a különböző polgári pártokhoz csatlakoztak, azoknak úgyszólván mindegyikét, de mindenesetre többjét támogatták, mert programjukban mindegyikük mindenkinek mindent ígért.

És ki kell vennünk e szabály alól az *angol* pártokat, ahol a formai, program nélküli két nagy párt csupán a politikai érvényesülés kereteit nyújtja és nem zárja ki, sőt egyenesen maga után vonja a különböző társadalmi érdekek (munkás-ság, ír „home-rule”-isták, új radikális polgári elemek) politikai csoportokban való szervezkedését. A formai angol pártok a közvélemény társadalmi kialakulása, e társadalmi erők szokásszerű megnyilatkozása, a parlamenti harcok útján előtörő konvencionális útján akár ellenzéki, akár kormánypárti oldalon a törvényi megvalósulás fokáig mind erőteljesebb kifejezést adhatnak a feltörekvő társadalmi érdekrétegek kívánalmainak.

A pártprogramok általános jellegéből eredő politikai csalódás tünete főleg az európai *kontinens* úgynevezett *polgári* pártjaiban tömörült különböző társadalmi érdekrétegekre áll.

E megkülönböztetés a valóságban természetesen nem ily éles. Még a különböző kontinentális országok munkásságainak pártjai sem vallhatják magukat teljesen tiszta gazdaságpolitikai pártoknak, mert hiszen a *szociáldemokrácia* e pártoknak még mindig épp oly, mindenkinek minden megváltást ígérő jelszava, mint a francia forradalom után keletkezett polgári pártoknak például a szabadság és egyenlőség jelszava volt. De ha a szocializmus – *Engels* szavaival – utópiából tudománnyá, tudományból a pártszervezkedés e programmbeli lendítőkerekévé is vált, a kontinen-

talis *szociáldemokrata pártok* mégis majdnem tisztán munkásszervezeteknek nevezhetők,⁵² ha még nem is oly teljes mértékben, mint például az amerikai munkások politikai szervezetei. A program általánosságát ellensúlyozza e pártoknál *a munkásszakszervezetekkel való szoros és szerves kapcsolat*,⁵⁸ e gazdasági szervezetek követelményei adják a szociáldemokrata pártok valódi tartalmát és működésük velejét. Az intellektuális „Mitläuferek”, a munkássajtónál és pártoknál elhelyezkedést találó nem ipari vagy mezőgazdasági munkáselemek épp oly velejárói e gazdaságpolitikai mozgalomnak, mint ahogy más érdekrétegek sem igen nélkülözhetik gazdaságpolitikai szervezkedésükben az ily intellektuális szervező elemeket.⁵⁴

Az írók közül különösen *Michels* ismerte fel élesen a politikai pártoknak azt a betegségét, hogy *az összességgel azonosítják magukat* és ehhez képest a társadalom minden rétegének egyaránt megfelelőleg állítják be programjukat. „Heute sprechen und kämpfen” – mondja ez a jeles szerző – „alle Faktoren des öffentlichen Lebens im Namen des Volkes, der Gesamtheit.”⁵⁵ „Insbesondere die politische Partei liebt es, «ich mit dem Weltall, oder doch wenigstens mit der Gesamtheit der Staatsgenossen zu identifizieren.”⁵⁶ „Die Menschheit kann der politischen Klasse' nicht entraten. Diese aber kann nur einen Bruchteil der Gesellschaft umfassen.”⁵⁷

A pártprogramok ama törekvését, hogy *magukat minden gazdasági érdekrétegre, az egész népességre általános érvényű üeknek* tüntessék fel, *Paulsen* is felismerte⁵⁸ és világosan

⁵² A folyamat bizonyára még nincs befejezve és a legújabb német szociáldemokrata pártfejlődés is még igazolni látszik *Michels* megállapítását: „Unter sozialistischer Flagge hüben und drüben spielt sich innerhalb der vier Wände der Partei ein regelrechter Klassenkampf ab.” (*Zur Soziologie des Parteiwesens*. 1911. 379. 1.)

⁵³ A szakszervezetek tiszta osztályszervezetek. „A munkásmozgalmat maguk a munkások vezetik és irányítják, szakszervezeti életükbe nem-miunkásembereknek semmi beleszólásuk nincs” – mondja *Vanczák János*. (*Szakszervezeti erő*. Népszava-könyvereskedés. 1917.)

⁵³ V. ö. e munka hetedik fejezetét: Gazdaságpolitikai pártfejlődés és a közvélemény kialakulása.

⁵⁵ *Michels*: i. m. 16. 1.

⁵⁹ I. m. 17. 1.

⁵⁷ I. m. 20. 1.

⁵⁸ *Paulsen*: i. m. 18-19. 11.

látja e sajátosságot *Rehm* is, aki a programmot az érdek-elem takarójának mondja: „Wodurch das Interessenelement verhüllt wird, das sind die Parteiprogramme und Wahlaufrufe. In ihnen erscheint fast jede Partei, als ein Muster von Selbstlosigkeit und Hingebung an das Ganze.”⁵⁹

Ez írók közül azonban csupán *Michels* érezteti azt a nézetét, hogy e beteges tünetnek ellensúlyozása csupán az az egészséges fejlődés lehet, hogy minden egyes párt nyíltan egy-egy gazdasági érdekréteg politikai szervezetének vallja magát, míg *Patdsen* még csak nagy általánosságban állítja fel azt a követelményt, hogy a pártok becsületes eszközökkel küzdjenek („mit ehrlichen Waffen kämpfen!”), *Rehm* pedig határozottan küzd ama álláspont ellen, hogy a párt valamely gazdasági érdekréteg szervezete lehessen. A fejlődést helyesen meglátó egyéb politikai írók is, így többek között *Christensen*,⁶⁰ a gazdaságpolitikai pártszervezkedés láttán csupán az érdekek leplezésének tényét állapítják meg. De azt a bajt, hogy a pártprogramra ok e világmegváltó általánossága folytán egy-egy tehetős, jól szervezett érdekréteg leplezett érvényesülése következik be a többi, érvényesülni kívánó és érvényesülni jogosult érdekréteg rovására, ez írók egyike sem veszi figyelembe.

Már pedig az eddigi polgári pártalakulások módszeréből folyó ezt a súlyos betegséget igen könnyű megfigyelni, csak a hazai példákat kell mindenütt szemügyre venni.

Egy szempillantás a magyar pártok alakulásának eddig szokásos módszerére nekünk is teljesen elegendő világosságot nyújthat a kérdésben. Amint fentebb is említettük, nagyon jól jegyzi meg köpeczi *Deák* Albert a függetlenségi pártokat bírálva, hogy az olyan program, „melyet aláírhat az ország minden igaz fia”, sohasem lehet valódi pártprogram.⁶¹ Már pedig a programkészítésnek ebbe a hibájába nemcsak a legelső függetlenségi párt, hanem eddigelé úgyszólván minden

⁵⁹ *Rehm*: i. m. 2. 1.

⁶⁰ „...the course of development is tending toward» an organisation on a trade basis,... but the trade interests are commonly masked by agitatorial phrases about ideal, social or patriotic considerations.” (*Politics and Crowd Morality* 236. 1.)

⁶¹ *K. Deák* Albert: i. m. 131. 1.

egyes magyar polgári párt⁶² beleesett. A most létező többi általános polgári pártok közül például akár az *Alkotmány párt*, akár pedig a *Nemzeti Munkapárt* programját vegyük szemügyre, mindegyik, olyan, hogy azt „az országnak minden igaz fia aláírhatja”. Amiből következik, hogy egyiknek sincs valódi pártprogramja, vagyis hogy egyik sem valódi párt. Természetesen nem nevezhetők a magyar pártok az angolhoz hasonló formai pártoknak sem, mert hiszen körülöttük még számos más ily „általános” polgári párt van, melyek mindegyike, úgy mint az említett kettő, elsősorban egy vagy több *személy* körül képződött csoportosulás, a csoport tagjaiban is inkább személyes – rokonszenv, barátság, érvényesülési vágy –, mint tárgyi szempontoktól vezérelve. Szokták is igen sűrűen az Alkotmánypártot „Andrássy-pártnak”, a két nagy függetlenségi pártot „Károlyi-pártnak” és „Apponyi-pártnak” nevezni, aminthogy a Munkapártot is rendszerint a „Tisza pártjának”, az Országos Demokrata pártot pedig a „Vázsonyi pártjának” nevezik. Ezek a pártok mind az egész ország minden foglalkozási rétegére egyaránt üdvözítő általános programját igyekeznek felállítani, azzal a különbséggel mégis, hogy a régi közjogi jelszavak helyébe, a társadalom különböző gazdasági érdekrétegeinek mind hangosabb szervezkedése láttán, társadalmi és gazdasági jelszavak is nyomulnak, ami – a minden gazdasági érdekretegre egyaránt elfogadhatónak felállított általános programmszerkezet mellett – a bajon természetesen nem sokat segít.

Mi volt eddig a pártprogramokban rejlő e betegségnek következménye hazánkban is!

Egyrészt az, hogy a *parlamenti törvényhozás eltávolodott* a társadalmi, gazdasági *való élet követelményeitől*, a parlamenti harcok legnagyobb részükben – igen gyakran csak személyes motívumoktól hajtott – formállogikai szócstatákká fajultak. Ugyanaz történt, ami például az ugyan más társadalmi alkatú, de nagyjában ugyanama pártlélektani és párt szerkezeti hibákban szenvedő Franciaországban, amelynek törvényhozásáról a háború előtt Marcel *Prévo*s azt mondja, hogy „a legtöbb törvény, melyet a francia parlament főleg az

⁶² A szociáldemokrata pártot, a *Michelsből* fentebb idézett fenntartással, továbbá a kisgazdapártot kivéve. Úgy látszik, hogy a közeljövő a nem nagytőkés, kisebb üzemű magyar iparosok ily tiszta gazdaság-politikai pártszervezkedését is elhossa.

utolsó években hozott, a nép életviszonylatai ismeretének teljes hiányára vallanak...”⁶³ A parlament működése és a társadalom élete, gazdasági érdekei között a kapcsolat megszakadt, ami a parlamentarizmus reformjának kérdését természetesen vetette felszínre. És felszínre vetette nemcsak ama országokban, ahol a képviselőválasztások még nem történtek az általános, egyenlő és titkos választójog alapján, hanem ama európai demokráciákban is, melyek ugyan már túl voltak e választójogi reformon, de pártjaik képződése az érintett lélektani hibában szenvedett.

E betegség következménye másrészt az volt, hogy *amely vonatkozásaiban a parlament működése mégis kapcsolatban állt az étellel, úgy az országnak főként egyes leggazdagabb, illetve legjobban szervezett rétegeinek érdekeit szolgálta.*

Így például Magyarországon e század első évtizedének mintegy végéig úgyszólván az összes pártok a *nagybirtok* pártjainak voltak tekinthetők. Csak ez első évtized vége óta lehet a *nagybankok* és trösztyszerű *nagyvállalatok* formájába öltözött nagyipar és nagykereskedelem parlamenti érvényesüléséről is beszélni, amely érvényesülés az utolsó években kétségtelenül jelentékenyen növekedett. A kellő pártszerű differenciálódást és nyílt színvallást azonban ez a tünet sem hozta magával: a nagybirtok és a mindenféle nagybankok politikája mintha minden szócsatájuk ellenére is karöltve járna, a pártok továbbra is régi módszerük szerint élük életüket, a szegényebb, illetve kevésbé szervezett rétegek pedig még mindig leszorulnak az állami érvényesülés lehetőségeinek útjairól.

Nem csoda, ha az amerikai *Lowell*, a magyar pártok működésének a múlt évtizedekre eső történelmét szemlélvén, azt a benyomást nyeri, hogy Magyarországon csak egyetlen párt van, mely ugyan látszólag több párt, de amely tényleg egyetlen nagy párt-tömb a parlamenten kívüli rétegekkel szemben.⁶⁴ Szerinte ugyan a nemzetiségi kérdés az, mely az uralkodó magyar pártokat egy tömbbe kényszeríti⁶⁵ és amiért „még soha kormányt szavazattal meg nem buktattak”,⁶⁸ szerintünk

⁶³ L. *Christensen*: i. m. 1915. Angol kiadás, 191. 1.

⁶⁴ *Lowell: Governments and parties in Continental Europe.* II. kötet, 160. 1. „The existence of a single great party... distinguishes Hungary from all the other countries...”

⁶⁵ I. m. 159. 1.

⁶⁶ I. m. 158. 1.

azonban ez az egység inkább abban jelentkezik, hogy a közelmúlt nagy magyar pártjai mögött voltaképp mindig egy egységes nagy gazdasági érdekréteg állt: a nagybirtok és ujabban az ezzel karöltve járó nagybankok érdekeltsége.

Az a régi érdekképviselői politika, amely szerint (amint* az előbbi fejezetben már rámutattunk) a gazdasági szervezetek a politizálás szigorú tilalmát és lehetetlenségét hangoztatták, hogy tényleg ott állhassanak minden kormány és minden nagy párt háta mögött-, Magyarországon a nagybirtok, továbbá a nagybankok formájába öltözött kereskedelmi és ipari (egyéni és társasági) nagy tőke előnyére eddig igen jól bevált. A polgárság széles rétegei a választási lelkesedés vagy korrupció lázától elkapatva, mindenestre azonban a mindent ígérő programnak és választási beszédeknek hitelt adva, a különböző általános pártok zászlai alá sorakoztak. Gazdák és kereskedők, iparosok és hivatalnokok, kisebb üzemű és kapitalista nagy iparosok és nagykereskedők, nagybirtokosok és parasztok egészén végyesen kerültek és kerülnek még ma is egy-egy párt táborába, az ügyvédekkel, tanítókkal, mérnökökkel és kereskedőkkel együtt. Ha mindenkor homogén csoportokként kérdezték volna meg eme különféle gazdasági rétegek minden egyes tagját, hogy azok kérdezzék meg viszont önmagukat, de legalább az ő kollektív gazdasági szervezeteiket, mi is az ő sajátlagos érdekük, olyan disszonáns zenebona támadt volna, hogy nyomban kiderült volna a pártalakulás lehetetlensége és tarthatatlansága.

Ez azonban nem történt meg. A programot a párt alapítói úgy készítették el, hogy rendszerint csak egymást kérdezték meg a különböző népességi rétegek aktuális reformpolitikai jelszavai felől, azokat tetszetős alakban beillesztették „általános” programjuk kereteibe és oly összhangba igyekeztek hozni egymással, hogy az egész program lehetőleg minden polgári réteg számára elfogadható legyen és mégis valamely „közjogi” vagy „kulturális” kérdésben, „világnézetben” és „hangnemben”, „radikalizmusban” vagy „konzervativizmusban” különbözzék⁶⁷ a többi pártok programjától.

Sajnos, ezek a különbségek sohasem voltak elegendők arra, hogy az országban egymástól valóban különböző oly pár-

⁶⁷ V. ö. e megkülönböztetésekre nézve még jelen munka hetedik fejezetét.

tok keletkezzenek, amelyek a társadalom való élete különböző érdekeinek, érdekrétegeinek, az ezek között fennálló valódi különbségeknek megfeleltek volna; nem voltak elegendők e különbségek oly pártok keletkezésére, amelyek mindegyike egy-egy széleskörű, de valóban egyöntetű érdekréteg gazdasági reformpolitikai akarásainak hordozója és az ország színe előtt parlamentáris érvényre juttatója. Eme „elvi”-nek nevezett programkülönbségek a parlament teljesen hamis összetételéhez vezettek. A különböző pártokban szétszórt vagy azok csatájától sokszor jóízlésből távolmaradt különböző társadalmi elemek mindenkor azt voltak kénytelenek tapasztalni, hogy parlament és társadalom, ahelyett, hogy szervesen összefüggnének, egymástól oly messze állnak, mintha a kettőnek semmi köze sem lenne egymáshoz.

„A l'instant qu'un Peuple se donne des Représentants, il n'est plus libre, il n'est plus, – mondja *Rousseau*.⁶⁸ Amint képviselőit a nép megválasztotta: szabadságát elvesztette, politikailag nincs többé. Amint a választások megtörténtek, a törvényhozás testületeiben, a parlamentekben, a képviselők kerülnek a nép helyébe, a pártfegyelem folytán pedig a párt-szervezet egységének megfelelő akarat a képviselők helyébe. Az európai kontinensen, ahol a pártok nem *formai* pártok, amelyek a társadalom közvéleményének kábelszerű vezetői, hanem nagyrészt álpártok, amelyek a társadalom érdekeinek megfelelő közvélemény meghamisítói, a pártakaratnak a népakarat helyébe nyomulása egyenlő a valódi parlamentarizmus eszméjének teljes megsemmisülésével. A pártprogramok hangzatos „elvi” különbségeinek, közjogi vagy nagyon is általános kulturális jelszavainak leplében formállogikai szócsaták és ezek mélyén személyes hatalmi és presztízs-harcok színtere lesz a parlamenti élet, míg ez álparlament mögött és fölött ott terpeszkedik a leggazdagabbak gazdaságilag és társadalmilag jól szervezett érdekhálózata. Pénz és pártkassza, személyes összeköttetések, politikai ügynökösködések, érdekvédelmi fenyegetődzések, börze- és egyéb gazdasági manőverek, de mindenekelőtt a pénz és a pártkassza biztosítják a leggazdagabbak állandó uralmát a parlament „uralkodó” pártjai fölött.

⁶⁸ *Le Contrat Social*. 44. l.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A pártok és a parlament átalakulása.

Azok a társadalmi elemek, gazdasági érdekrétegek, amelyek a politikai pártok helytelen alakulása folytán *a politikai csalódásnak* említett folyamatán ismételten kénytelenek voltak átmenni, lassacskán tudatra ébredtek. A régi pártkeretekkel szemben *új és új pártok* keletkeztek, amelyeknek programjain a „demokratikus”, a „polgári”, a „szociális” szólamok vonulnak végig, annak bizonyosságául és kifejezéséül, hogy az új pártok az eddigi pártok parlamenti működésében kellőleg figyelemre nem méltatott szélesebb népszerűségi réteget kívánják zászlaik alá toborozni, ezek érdekeiért kivannak sikra szállani.

Az érdekek szerint való differenciálódásnak ez az elsődleges tünete azonban még mindig a *pártalakulások és programkészítések ama régi hibájával kapcsolatos*, amelyről az imént szóltunk. A pártok még mindig az egész ország egyetemével törekszenek magukat azonosítani, még mindig minden polgári érdekréteget zászlajuk alatt akarnak látni, még mindig abba a hibába esnek, hogy a legheterogénebb érdekrétegeket azonos érdekűeknek vélik beállíthatni. Ez a jelenség ismét csak ahhoz a következményhez vezet, hogy az egyetemleges érvényű jelszavakkal dolgozó pártok kereteiből kihullanak, e pártok parlamenti tevékenységében nem érvényesülhetnek azok az érdekrétegek, amelyek a párt zászlaja alá sorakozott, illetve a párt mögött álló gazdagabb, legjobban szervezett érdekrétegekkel szemben a versenyt nem állják.

Az így kiszorult, bár politikai érvényesülésre jogosan hivatott érdekrétegek újra csalódnak és politikai hovatarozan-

dóságuk tekintetében zavarba jutnak. Helyzetüket, tisztánlátásukat megzavarja még az a körülmény is, hogy *az új pártok* említett (szociális és demokratikus) *jelszavait a régi pártok is átveszik*, programjaikat ez új színezettel némileg átfestik és kijelentik, hogy tanultak, hogy az „idők szavának”, a „kor szellemének” engedni kell.

A régi pártok ez átférmálódása, amely a versenyképesség megőrzésének eszköze, itt-ott a régi pártkeretek bomlásával és egy-egy új párt alakulásával jár, mint például hazánkban a régi és az új függetlenségi párt esetében; legtöbbször azonban a régi pártkeretek épségben tartásával csupán az abszolút tekintélyű „vezér” egy-egy revíziós nyilatkozatával, új álláspontokat jelző megnyilatkozásaival.

A versenyképesség megőrzésének ez az eszköze természetesen a régi pártoknál a hatalom megőrzésének – bár sokszor csak tudatalatti – módszere. Ami Magyarországon annyit jelent, hogy a nagybirtok és a vele karöltve járó nagybankok állami főuralmuk megtartása céljából „demokratikus” és „szociális” színnel festik be politikai zászlajaikat, a különböző kispolgári rétegekre vonatkozó programpontjaikat újból aláhúzzák és kiszínezik és az általános „szociális” és „demokratikus” jelszavakat régi általános „közjogi” és „kulturális” jelszavaik mellé programjuk élére írják.

Az új, demokratikus és szociális – vagyis elsősorban az eddigi polgári pártok parlamenti működésében nem érvényesült polgári rétegekre tekintő – új pártalakulások azonban az érdekrétegek szerint való differenciálódásnak mégis első csirái. *Az új pártoknak ez az alakulása* mégis csak az agrár és a bankszerű nagytőkétől függetlenül szervezkedő egyéb széles polgári rétegek egyre növekvő társadalmi befolyásának és gazdasági súlyának eredménye, amely befolyás *erőforrásait a homogén érdekek szerint való gazdasági szervezkedés*, a kisemberek szolidáris, kollektív szervezeti fellépésének tényéből meríti.

Az új „vezérek” politikai csoportalakításának lehetőségei soha meg nem nyílhatnak, ha az eddigi politikai pártok működésében csatlakozott szélesebb társadalmi érdekrétegek a maguk külön gazdasági és egyéb társadalmi szervezeteikben nem tömörülnének és politikai érvényesülésüket gazdasági és társadalmi erejük egész súlyával nem követelnék.

Bizonyos, hogy az új pártok „vezérei” nem egyszer ama

tiszteletreméltó férfiak soraiból kerülnek ki, akik a homogén érdekek szerint való szervezkedésre buzdítva az érdekeltek körében már a pártalakulás lehetőségeinek bekövetkezése előtt is buzgón apostolkodtak, – ez azonban csak az új pártok egyik biztató tünete, de semmiesetre sem keletkezésük és életképességük oka. E pártok életképessége abban rejlik, hogy az eddigi pártok működésében csalódott polgári rétegek szervezkedése ma már olyan erőteljes, hogy egy-egy ily új polgári pártnak is kellő erőt tud adni az országos szervezkedésre'. Bizonyos azonban az is, hogy egy-egy ily nagytehetségű vezér szöoki képességének, okosságának és az időszerűséget erélyesen kihasználni tudó politikai ügyességének hatása és presztizsszerű varázsa épp úgy hosszú időre életben tarthatja a pártot még akkor is, amidőn a programjának nagy általánosságán folytán eredetileg zászlaja alá sereglett egyes érdekretegek már világosan láthatják, hogy érdekükben a parlamenti életben és az állami jogalkotásban nem történik semmi, mint ahogy a régi pártokat is rendszerint egy-egy vezér kiváló személyiségének ereje tartotta és tartja össze még akkor is, amidőn az eredetileg táborába sereglett érdekretegek leg-többje a politikai csalódáson már régen túl van.

A polgárság homogén érdekeltségei szerint való gazdasági és társadalmi szervezkedésének nyomása alatt keletkező ez új párt alakulások jótékony hatása két irányban észlelhető.

Mindenekelőtt úgy az *eddigi pártok*, mint ennek folytán az *eddigi parlamentek kénytelenek az eddigelé érvényesült leghatalmasabb érdekeltségektől különböző társadalmi rétegek érdekeinek is valóban több figyelmet szentelni*. A parlamentek tárgyalásaiba a régi közjogi és személyes hobby-k közé beszívárognak a szélesebb polgári rétegek gazdasági és egyéb szociális problémái is⁶⁹ és annyira, amennyire a régi pártoknak politikailag a személyes formállogikai szócstatákban iskolázott képviselői között visszhangra lelhetnek, egy-egy törvényecske, egy-egy novelláris módosítás formájában az állami

⁶⁹ Ennek az átalakulási folyamatnak tanulságos iskolapéldája a németországi *konzervatív párt* fokozatos átvedlése 1876 óta: az ország fokozatos: nagyipari és párhuzamos szocialisztikus fejlődésének hatása alatt a gazdasági és szociális kérdések előtérbe nyomulása, majd 1903 után a határozott agrárirányzat a *Bund der Landwirte* erőteljes nyomása alatt, úgy hogy a párt nyíltan az agráriusok pártja lett. V. ö. *Stillich*, i. m. 234-242.

jogfejlődésbe is besiklanak. Így keletkezett még a régi pártok parlamenti uralmának idején is bizonyos szociális mázzal bevont törvényhozási irányzat, amellyel a régi pártok mögött uralkodó gazdasági érdekeltségek igyekeznek állami főhatalmukat megtartani és magukat oly atyai színben feltüntetni, mintha az új, szervezkedő rétegek érdekeit kielégíteni hivatottak ők, illetve az ő pártjaik és az ő pártjaik állami szervezete lennének.

A hatalom megtartására irányuló ez az erőlködés kétség telenül minden európai államban bizonyos kezdetleges *szociális törvényhozási irányzatot* eredményezett, jelölül egy új kor hajnalának, amelyben az állami hatalomnak tényleg a társadalom minden dolgozó érdekrétege egyaránt részese lesz. így keletkezik például még a huszadik század első évtizedében az alkalmazottak és általában a szolgálati, helyesebben *munkaviszonyban levők érdekében* bizonyos atyáskodó törvényhozási irányzat, amely nem csupán a kötelező biztosítás és a szolgálati szerződés tartalma (munkaidő, munkabér, felmondás, stb.) tekintetében kedvez a munkaviszonyban levők legtöbb rétegének, de a független társadalmi, szakmák szerinti szervezkedés fokozatos nyomása folytán, kénytelen-kelletlen, lassanként foglalkozni kényszerül az egyéni szerződési jog rendszerét megsemmisítő *kollektív*, korporatív, tarifális *szerződési jog* törvényhozásilag szabályozandó rendszerével is.⁷⁰ A régi pártok programjaiba behatolnak a *középosztály* különböző új proletár rétegeinek szociális és gazdasági problémái is és a parlamentek működéseinek különösen legutóbbi éveiben már szó esik az alkalmazotti viszonyban levőknek a szervezkedés szempontjaiból eddig a legnehezebb helyzetben volt rétegeiről, az *állami tisztviselők* anyagi helyzetéről is. A munkaerőnek különösen a *világháború* okozta rendkívüli megfogyatkozása az alkalmazotti és általában a szolgálati viszonyban levők rétegei érdekeit érvényesülésük útján egyébként is nagy lendületekben viszi előre. A munkaerő utáni kereslet oly nagy és a munkaerő oly kevés, hogy a munkáltató nagytőke élet-szükséglete, hogy alkalmazottainak sorsa minél jobb legyen.

⁷⁰ V. ö. a kérdés irodalmát 1912-ig szerző *A kollektív munkaszerződés* (1912) című dolgozatában, az egész problémakört pedig: *Sinzheimer* vonatkozó nagyszabású műveiben „Der korporative Arbeitsnormenvertrag” (1908) és „Ein Arbeitstarifgesetz” (1916).

Azt a „szociális” törvényhozási irányzatot tehát, amely a háború előtti időkben a régi parlamenti pártokban képviselést, a parlamentekben szószólókat nem nyert rétegek – a munkások, az alkalmazottak, stb. – parlamenten kívüli, erőteljes gazdasági szervezkedésének köszönhetette létét, minden különösebb szervezkedési erőmegfeszítés nélkül viszi ma már előre a világháború hatásainak szomorú ténye. A nagytőke régi pártjai kénytelenek mindaddig, amíg e hatások az emberanyag pótlása és a technika újabb vívmányai következtében nem enyhülnek, a munkások és az alkalmazottak érdekeit a tehető legteljesebb mértékben kielégíteni és azokon a réseken, amelyeket a szociális irányzat pártjaik régi működésén már a háború előtt vágott, úgy a „szocializmust”, mint a „feminizmust” a nagytőke hatalmának lehető megőrzése érdekében nagy lendületekben átengedni.

A homogén gazdasági érdekeltségek szervezkedése folytán keletkező új pártalakulások jótékony hatása azonban abban az irányban is észlelhető, hogy az *új polgári pártokban*, ha programjaik készítése még mindig az általánosság jellegének régi hibájában szenved is, *mégis csak főleg egyes új polgári rétegek nyernek politikai elhelyezkedést.*

Vagyis az érdekrétegek szerint való *pártszerű differenciálódás* folyamata mégis csak megkezdődik. A régi, immár atyáskodó pártok programjaik és álláspontjuk revíziója kapcsán a gazdaságilag szervezkedő új rétegek érdekeinek bármennyire utat és érvényesülési lehetőségeket nyissanak is, az újonnan szervezkedett rétegek mégis csak jobban bíznak az új polgári pártokban, mint a régiekben, amelyekben már sokszorosan csalódtak. Akár észreveszik, akár nem veszik észre az új pártokban a pártjeleg és a pártprogramok általánosságában, egyetemlegességében rejlő hibát, mégis csak főleg az új pártok támogatására fordítják szervezeti és anyagi erejüket. A politikailag még iskolázatlanok még azt remélik, hogy az új párt tényleg elhozza a minden érdekréteg érvényesülését magában foglaló világmegváltó kormányzati rendszert; a politikailag iskolázottak, a tudatosak pedig azt remélik, hogy e pártok valamelyikében, azok parlamenti működése kapcsán, a választások után *ők* fognak kizárólag érvényesülni, úgy, amint az eddigi pártokban úgyszólván kizárólag a nagybirtok és a nagybank érvényesült.

Az utóbbiak, a tudatosak, a politikailag iskolázottak e reménye valóban jogosult és teljesen indokolt. Az általános és egyetemleges érvényű programmal útnak induló pártok zászlaja alatt, a szociális és demokratikus jelszavak mellett is ugyanaz a *leplezett érdekharc* folyik, mint amely a régi pártok mögött zajlott le. Ismét és ismét ki kell derülnie, hogy *heterogén gazdasági érdekeltségek*, amelyek gazdaságpolitikai törekvései, az állam gazdasági feladatairól vallott felfogásai, a szociális gazdasági fejlődés irányelveiről vallott nézetei egymással: ellentétbe kerülhetnek, *egyazon politikai párt zászlaja alatt tartósan nem, tömörülhetnek*, ha eredetileg, a párt zászlóbontásakor bizonyos általánosságokban találkoztak is. A pártnak pedig működése során is anyagi erőre van szüksége, hogy szervezetileg életben maradhasson. Csakhamar választania kell a pártnak, hogy egy-egy aktuális gazdasági kérdésben ellentétes érdekű rétegek közül melyiknek álláspontját tegye a parlamentben magáévá. Természetes, hogy annak a rétegnek megfelelő politikát fog üzni, amely szervezeteinek és vezetőinek anyagi és erkölcsi erejével leghatékonyabban támogatja.

Bizonyos az is, hogy az új pártokban érvényesülő ezek az új polgári rétegek sem szeretik gazdasági szervezetük életét egy párt szekeréhez kötni. A kereskedők szervezetei, hogy az új városi rétegek egy jellegzetes példáját említsük, épp úgy azt remélik, hogy az új pártok minél többjét fogják uralmuk alatt tartani, mint ahogy a nagybirtok és az ezzel karöltve járó nagybank a régi pártoknak úgyszólván mindegyikét uralta.

A pártok száma azonban mind szűkebbre szorul és az új, gazdaságpolitikailag szervezkedő rétegek nem igen gondolnak arra, hogy a régi pártokban, érvényesüljenek, de meg a mindig nyíltabb gazdaságpolitikai szervezkedés egyébként is mind nyíltabb politikai állásfoglalást igényel, ha nem is egyetlen, de egy-két rokon törekvésű párt mellett.

Ilyenformán tehát hármasként vezet oda, hogy az új pártok mindinkább egy-egy érdekréteg gazdaságpolitikai pártjává legyenek. Az egyik ok az, hogy a homogén érdekek szerint való gazdaságpolitikai szervezkedés folytán a *politikai pártokba a különböző érdekrétegek gazdasági problémái nyomulnak*; a másik az a pártlélektani tanulság, hogy *egymással ütközésbe kerülhető lényeges gazdasági érdekek egyazon párt keretén belül kellő képviselőre nem lelhetnek*; a harma-

dik ok pedig az, *hogy a gazdaságilag szervezkedett rétegekben a politikai szervezkedés mind nyiltabbá lesz* és így hovatovább minden szélesebbkörű homogén gazdasági érdekréteg odakényszerül, hogy kizárólagossági igényrel foglalja el egy-egy általános politikai párt kereteit (példa: a Bund der Landwirte és a német konzervatívok), vagy pedig – ami a fejlődés követelményeinek még jobban megfelel – a maga gazdaságpolitikai érdekeinek megfelelői egy önálló politikai párt formájában lépjen fel (példa: az Országos Kisgazdapárt hazánkban).

A pártok gazdaságpolitikai irányban történő átídomulása a homogén gazdasági érdekrétegek eddigi érdekképviselői szervezetére is sokszorosán visszahat. Nem csupán az eddigi pártok politikai működésében csalódott érdekrétegek szervezkednek erőteljesebben, hogy végre gazdasági érdekeiknek megfelelő]eg érvényesülhessenek az állami jogalkotásban, hanem a politikai pártoknak e szervezkedés nyomása alatt végbemenő átalakulása láttán az eddigi politikai pártok működése kapcsán kényelmesen érvényesült gazdag, uralkodó gazdasági rétegek is kénytelenek a *nyílt gazdaságpolitikai szervezkedés új érdekképviselői, szervezeti formáit* kiépiteni.

Tanulságos e tekintetben a *Gazdasági Egyesületek Országos Szövetségének* a legutóbbi időkben tanúsított magatartása, amellyel a „mezőgazdasági érdekképviselőt” törvényes formáit követeli „épp úgy, mint ahogy a törvényhozás a kereskedelmi és iparkamarák megszervezése által a kereskedők és iparosok érdekképviselőtét hívta életbe”. „A gazdatársadalom” – mondja például egy kommuniké – „azért tartja fontosnak a mezőgazdasági érdekképviselőnek törvényhozási utón való szervezését, mert ha az országgyűlés majd az általános választójog alapján ül össze, a *gazdatársadalomnak nem lesz módjában úgy megvédelmezni érdekeit, mint ahogy azt eddig tehette* és ezért tartja szükségesnek, hogy társadalmi utón létesítsenek a gazdatársadalom érdekei képviselőjére alkalmas intézményeket.”⁷¹

Íme, a nagybirtokosok – mert ezek majorizálnak még a magyarországi gazdasági egyesületekben – már világosan be-

⁷¹ Magyarország 1917 május 19-i szám. – A földművelésügyi miniszter 1917 július havában a *Gazdaszövetség* küldöttségének megígérte a kamarák felállítását és minden jel arra vall, hogy az ígéret testet is fog ölteni. (V. ö. Földbélők Lapja, 1917 aug. 1.)

látták, hogy a pártoknak gazdaságpolitikai irányban történő átalakulása, a különböző társadalmi érdekrétegeknek önálló gazdaságpolitikai szervezkedése a *parlament átalakulását* is maga után vonja; és fordítva is: a parlamentek átalakulása a társadalom gazdasági érdekrétegei szerint való tagozódásnak megfelelőleg a *különböző gazdasági érdekrétegek önálló gazdaságpolitikai szervezkedését* csak erősíti és tovább fejleszti. A régi, kényelmes érvényesülési mód tehát megszűnt, „a gazdatársadalomnak nem lesz módjában ezentúl úgy megvédelmezni érdekeit, mint ahogy azt eddig tehette”, nem lehet többé a politikai láthatatlanság „Tarnkappe”-jében az összes számottevő „polgári” pártok mögött és fölött uralkodni, kénytelen lesz ez az eddig politikailag privilegizált réteg is gazdaságpolitikai szervezetében nyíltan és a teljes nyilvánosság előtt kifejezést adni törekvéseinek, amelyeket politikailag, parlamentáris úton, az állami jogalkotásban érvényesíteni akar.

Valóban, az utolsó években az *országos gazdaggyűlések*, az *Országos Magyar Gazdasági Egyesület*, a *Gazdaszövetség* és a rokonkörök megnyilatkozásai törvényhozáspolitikai szempontból nem egyszer sokkal fontosabbak voltak, mint a legizgalmasabb parlamenti botrányok, „érdekes” ülések és „szenzációs” államférfiúi megnyilatkozások. Aminthogy másrészt a bankszerű nagyipari és az ezzel szervesen összefüggő nagykereskedői köröknek a *Budapesti Kereskedelmi és Ipar-kamara*, avagy az *Országos Iparegyesület* vagy az *Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés* égisze alatt történő megnyilatkozásai is egyre nagyobb törvényhozáspolitikai jelentőséget nyernek.

Amíg tehát egyrészt az egyes homogén gazdasági érdekeltségek az általános programmal épített pártkeretekbe mindjobban benyomulnak, addig *magukban a gazdasági érdekrétegek szervezeteiben is egyre nő a tanácskozás as a köiiektüü, szervezeti fellépés formáinak és lehetőségeinek jelentősége.*

Az a példa, amellyel a *munkások* hatalmas gazdaságpolitikai szervezkedésükben minden társadalmi réteget megelőztek, a politikai pártok nagy átalakulási folyamatával kapcsolatban az egyéb különböző polgári érdekrétegekre is átragad. Csakhogy a munkások a gazdasági és a politikai feladatokat kezdettől bölcsem megosztották a szakszervezetek és a párt között; aztán meg a bérmunkások kezdettől valóban homogén

gazdaságpolitikai tábor. Ezzel szemben az *új gazdaságpolitikai szervezetek*, amint láttuk, egyrészt még vergődnek a helyesirányú gazdaságpolitikai szervezkedés útján, gazdasági és politikai feladataikat a pártok vajúdása és a maguk taktikázása folytán még a munkásokhoz hasonlóan kellően meg nem oszthatták, másrészt az egyes nagy gazdaságpolitikai szervezetek még nem mindenütt foglalnak magukban valóban homogén érdekeltségeket, hanem nem egy helyütt még a legkülönbözőbb érdekű rétegeknek természetellenes módon közös érdekképviselői.

Így például Magyarországon még csak legújabban kezd a *kisgazda* érdekképviselője a *nagybirtoktól* nyíltan különválni, miután mind általánosabbá vált az a felismerés, hogy a nagybirtok majorizált az eddigi szervezetekben, holott a kisgazda, és a nagybirtokos rendkívüli érdekellentétei és így újabban a kis- és középbirtokosoknál természetesen kifejlődött *szociális mezőgazdasági politika* folytán Tehetetlen e rétegeket azonos gazdaságpolitikai szervezetben képviselni. A magyar kásgadák egyébként e különválás kapósán az *Országos Kisgazdapárt* formájában a gazdasági érdekeltség tiszta politikai szervezkedésének igaz útjára léptek, amely párt, ha a kisgazdák önálló és erős gazdasági szervezeteivel kellő szerves kapcsolatot fog találni, hazánk szociális gazdasági fejlődése irányában igen jelentős tényezővé válhat. Hasonlóképp közös érdekképviselői konyhában főzték eddig nálunk a *kis- és nagyipar* dolgait is, holott a nagytőke antiszociális magatartása és a proletarizálódott kisüzemek mind erősebb *szociális ipargazdasági politikájának* fejlődése óta teljességgel nyilvánvaló, hogy a nagyiparosok és a kisebb üzemek tulajdonosadnak érdekei sokkal ellentéteesebbek, mint például a kisebb üzem tulajdonosáé és a munkásé vagy a kisebb iparosé és a kisebb gazdáé. Ennek a felismerésnek tulajdonítandó-e, vagy a különböző bankok és trösztyszerű nagyipari vállalatok harcának, tény az, hogy mintegy egy évtizeddel a világháború előtt az ily általános keretű, immár világosan láthatólag heterogén érdekelemeket összefoglaló *Országos Iparegyesülettől* függetlenül megalkották egyes nagyiparosok a *Gyáriparosok Országos Szövetségét*, amely érdekképviselője valóban hivatva lehetne arra, hogy a nagyipar őszinte érdekepolitikájának ne csak gazdasági, de politikai kifejezője, illetve a megfelelő politikai

szervezet megteremtője is legyen. A múlt század első felének még differenciálatlan magyar ipari életében keletkezett *Országos Iparegyesület* azonban továbbra is megmaradt az im már kiáltóan heterogén érdekeltségek összefoglalásának álláspontján, a kas- és középipar érdekeit még mindig a nagybankok által finanszírozott nagyipari érdekeltségek majorizálták, ami aztán a kis- és középipart is önálló, független gazdaságpolitikai szervezkedésre ösztönözte. így keletkezett még a világháború előtt a kisebb ipari üzemek szociális érdekpolitikájának fejlesztése céljából az Ipartestületek Országos Szövetségétől is függetlenül⁷² a *Magyar Iparosok Országos Szervezete*, amely működésében a fősúlyt a magyar kis- és középipari üzemek tulajdonosainak és ezek szabad szervezeteinek független gazdaságpolitikai érvényesülésére helyezi, tanító és propagandisztikus tevékenységében a szociális ipargazdasági politika terjesztésére törekszik.⁷³ Tanításainak és a háború tanulságainak hatása alatt az egyes szakmák keretében több biztató szervezkedési tünet azt látszik mutatni, hogy előbb-utóbb a magyar kis- és középiparosság is meg fogja lelteni az *Országos Kisgazdapárt*-hoz hasonlóan egy független szociális *ipargazdasági párt* szervezeti kereteit.

Ha, mindezekhez a hazai tünetekhez hozzávesszük az *Omke* keretében tömörülő, bár önálló pártszínezetet nem nyert *kereskedői* blokk politikai szervezkedésének, továbbá a magyarországi *tisztviselők* és *alkalmazottak* gazdasági és politikai szervezkedésének számos új, biztató jelenségét⁷⁴ és – last but not least – a magyarországi szakszervezeti tanács és a magyarországi szociáldemokrata pártnak immár évtizedek óta folyó tudatos önálló gazdaságpolitikai (gazdasági és politikai) tevékenységét: úgy már a hazai szervezkedési tünetekből is megállapítható az a fejlődési törvény, hogy e szervezkedéssel hovatovább a pártoknak kapcsolatos gazdaságpolitikai

⁷² V. ö. az ipartestületekről a rendi tagozódással kapcsolatban a hetedik fejezetben mondottakat.

⁷³ V. ö. A Magyar Iparosok Országos Szervezete eddig megjelent két első füzetét: *A magyar ipari középosztály gazdaságpolitikai zászlóbontása* (1914) és *Termelő existenciák szervezése* (1917). Eggenberger (Rényi) bizománya. – A szervezet eddig több előadasciklust rendezett és vidéken és a fővárosban állandó agitációt folytat.

⁷⁴ Csak legújabbban alakult például a radikális tisztviselők egyetközi politikai blokkja.

átalakulása, ezzel viszont a parlamentarizmusnak, a parlamenti jogalkotás szerkezetének és erőviszonyainak is megfelelő átalakulása jár.

A *parlamentnek* természetes *átalakulási folyamata* e fejlődésben az, hogy a rengeteg törvényhozási, jogalkotási feladat, amely eddig angol mintára épített parlamentekben úgyszólván kizárólag a képviselőház, Németországban pedig a különböző Landtagok, de főleg a Bundensrat feladata, volt, a társadalom különböző homogén érdekeltségeinek gazdaságpolitikai szervezkedése folytán a *szakparlament éknek, specialis parlamenteknek* nevezhető új típusú gazdaságpolitikai szervezetekbe *decentralizálódik*.⁷⁵ A törvényhozás és általában a jogalkotás munkájának egészséges megoszlása kezd kialakulni, a jogalkotási szakfeladatok kezdeményezése, előkészítése és megoldása természetes helyére, a közvetlenül érdekelt társadalmi érdekkörzet gazdaságpolitikai szervezetébe kerül.

Az a politikai meglátás, amelynek az irodalomban legelőször talán Georg *Jellinek* adott kifejezést⁷⁶, hogy tudniillik az egyes társadalmi érdekcsoportok a maguk speciálparlamentjeikben döntsenek az őket közvetlenül érdeklő kérdésekben, míg az összparlamentnek csupán bizonyos általános kérdésekben adassék meg a döntés joga, kezd a gazdaságpolitikai szervezkedés kapcsán valóra válni.

A törekvés egyelőre az, hogy e fejlődés az eddigi rendszer lehető épségben tartása mellett irányítottassék, az eddigi pártok hatalma és ezzel az eddigi politikai államszerkezet fenntartásuk és ebben a rendszerben nyújtassék a szakkérdéseknek kellő megvitatási lehetőség, a szakköröknek kelő megvitatási jog. A németek szeretnek arra hivatkozni, hogy az ő állami jogalkotási szerkezetük már rég ismeri a „*Reichsausschüsse*” rendszerét, amelyek a Reichstag képviselőiből alakított szakbizottságok és amelyekben sokkal szakszerűbben oszolnak meg az egyes szaktörvényhozási kérdések, mint például a francia kamara vagy a mi képviselőházunk különböző bizottságaiban.

⁷⁵ V. ö. szerzőtől: Die Rechtswissenschaft eine Kulturmacht. Zur Frage der gesellschaftlichen Vorbereitung der Gesetze. (Hannover, Helwing, 1916. V. fejt. Verfassungsrechtliche Organisationsentwicklung. *Wirtschaftspolitische Parteien. Spezialparlamente.*)

⁷⁶ G. *Jellinek*: Verfassungsänderung und Verfassungswandlung (1906).

Nálunk és Ausztriában pedig a minisztériumokban divatos *ankétok* rendszerét szeretik fejleszteni, abban a jóhiszemű feltevésben, hogy ezzel a gazdaságpolitikai szervezkedésnek megfelelő társadalmi jogalkotás, helyesebben társadalmi utón való jogalkotás elkerülhetetlen irányzatának már eleget tettek.⁷⁷ Nem szorul bővebb indokolásra, hogy a parlamentek és a kormányok eddigi hatalmi rendszerét féltve őrző eme különböző jóindulatú miniszteriális és bizottsági módszerek rendszerint csak paródiái a gazdaságpolitikai szervezkedésnek megfelelő *társadalm jogalkotás* új, szakszerűen és az érdekrétegek szervezkedése szerint fejlődő rendszerének, amely nem az államtól kéri a társadalom összeállítását, hanem a szakszerű társadalmi differenciáció útján teremti meg a maga integrált államát. Nagyon helyes nyomon jár *Klein* Ferenc, volt osztrák igazságügyminiszter, amidőn az osztrák képviselőház törvényhozási terméketlenségének példáján indulva, a parlamenti törvényhozás rendszerének radikálisabb átalakítását, oly tovafejlesztését javasolja, amely a,z eddigi bizottsági rendszerből a szakpiaiamentarizmus fejlődő rendszerébe vezet át,⁷⁸ Szerinte az egyes törvényjavaslatok első. általános olvasás után, az országgyűlés mindkét házán *kívül álló* szakbizottsághoz lennének utasítandók, amely a javaslatot részletes és alapos tárgyalás alá veszi és azután bizonyos határozott formában való elintézését indítványoz. Ez előkészítőbizottságba (*Reichsrätlicher Ansschuss für Gesetzgebungssachen*) a,z országgyűlés mindkét háza bizonyos számú tagokat küldene ki, akik mellé állandó tagokul szavazati és határozati joggal, minden foglalkozási és érdekkörből kellene szakavatott személyeket meghívni. E személyek – férfiak és nők – nagyobbára az illető szakszövetségekből és szervezetekből lennének meghívandók és a bizottság kétharmadát tehetnék. A bizottság összetétele egy-egy parlamenti ülésszakra lenne érvényes és határozatai minkét ház elé térj esztendők, amely azokat általános vita

⁷⁷ Idézett német munkájának II. és III. fejezeteiben *szervő* bőven foglalkozott a *miniszteriális jogalkotás* és főleg- az *ankétok* rendszerének fogyatékoságaival. – Az 1917. év elején keletkezeti *Társadalmi Jogalkotás Országos Szövetsége* az autonóm, alulról felfelé, a társadalomból az állam felé haladó jogalkotás módszerének propagálására alakult.

⁷⁸ *Frans Klein: Parlamentarische Gesetzgebung.* Neue Freie Presse 1917 április 8.

után egészben elfogadja vagy elveti. Újból való részletes tárgyalás ki lenne zárva. A bizottság hatáskörébe tartoznának a birodalmi törvényhozás hatáskörébe tartozó oly szakterületek, mint a minő a hitel-, bank- és ipari törvényhozás kérdései, a mérték- és súlyügy, szabadalmi, védjegy- és szerzői jog, közegészségügyi, szociálpolitikai, büntető igazságszolgáltatási, rendőri büntetőjogi, magánjogi, Kereskedelmi, váltó-, tenger- és bányajogi kérdések, – míg általános államjogi kérdések, amelyekhez számítandók az egyesületi, egyesülési és sajtójog, továbbá az általános állampolgári jogokat, a Reichsgerichtet, a bírói, a kormányzati és végrehajtói hatalmat tárgyazó törvényhozás is, a parlament kizárólagos jogkörében maradnának. Ezzel, mondja *Klein*, a szaktörvényhozási kérdések elintézésének súlypontja a társadalom kisebb szakkörzeteibe helyeztetnék, „a parlamentben több tere marad a politikának”, míg a mindennapi élet, a gazdasági és társadalmi politika törvényhozási kérdései a „politika” nyomasztó légköréből kiszabadulnának és a politikai pártharcok és párt diplomácia túlkapasaitól megszabadíttatnának. *Klein* eme egész javaslata ügyes kézzel és okos meggondolással a, parlamentarizmus eddigi rendszeréből a gazdaságpolitikai szervezkedésnek megfelelő szakparlamentarizmus rendszerébe kivan átvezetni. Ha megoldása még nagyon is magán viseli az aranyhidat verők mindenkit kielégíteni akaró jóindulatának számos fogyatékoságát, mégis egy jelentős lépéssel több az eddigi parlamenti bizottsági és miniszteriális ankétszerű megoldási kísérleteknél. A törvényhozás súlypontját már az eddigi áldatlan pártpolitikai harcok színteréről, a terméketlen eddigi parlamentből a társadalom szervezett szakkörei szerint összeállított, kéthalamadrészben társadalmi testületre helyezi át. A parlamenttel és a parlamenti tagokkal való szerves összefüggés, különös tekintettel a pari áment általános kezdeményezési és végső döntési jogára, természetesen még mindig erősen magán viseli az állami, tehát a régi értelemben vett pártpolitikai gyámkodás jelegét és az egész reform inkább csak azon a bajon segítene, hogy a jogi és a gazdasági élet valamivel közelebb kerülnének egymáshoz a törvényhozás technikájának meggyorsítása és a javaslatoknak az ankétszerű és az eddigi bizottsági tárgyalásoknál szakszerűbb, alaposabb megvitatása révén.

Jellinek említett helyes meglátásához még legközelebb jár

Lederer Emil, aki az érdekképviselők és a politikai pártok összefüggéseinek tanulmányozása kapcsán⁷⁹ arra az eredményre jut, hogy a társadalmi érdekcsoportok törvényhozási hatalma magában a parlamentben összpontosuljon és az egyes csoportokat különösen érdeklő kérdésekben a végső döntés (veto) joga az illető csoportot illesse meg.⁸⁰ Ez álláspontban az a lényeges, hogy a gazdaságpolitikai szervezkedés elkerülhetetlen folyamányának ismeri fel a parkmenteknek a társadailom gazdasági érdekcsoportjai szerint való radikális átalakulását.

Szabadjon e reformjavaslatok sorában végül azt a javaslatot is megemlítenünk, amelyet e sorok írója „Die Rechtswissenschaft eine Kulturmacht” című munkájában még *Klein* karácsonyi cikkének megjelenése előtt, 1916 tavaszán bocsátott nyilvánosságra. „Es ist selbstredend”, – mondta e javaslat többek között – „daß die wirtschaftspolitische Einigung gleichgearteter wirtschaftlicher Verbände zu etwas Ähnlichem,, wie ein Spezialparlament führen muß. Die Interessen und legislatorischen Wünsche der betreffenden Initeressenschicht müssen spezifisch und fachgemäß besprochen werden und diejenigen Verordnungen oder Gesetze, die keine Interessen der übrigen Interessengemeinschaften verletzen, kann dieses Spezialparlament auf Grund eigener Beratung selbst erbringen. Diese Spezialgesetze müßten bloß von dem staatlichen Gesamtparlamente genehmigt werden, bevor sie in Kraft treten. Erhebt das Gesamtparlament Einspruch, d. h. versagt es die Genehmigung, so muß das Spezialgesetz im staatlichen Gesamtparlamente verhandelt werden.”⁸¹ Látnivaló, hogy ez az – egyébként még szintén hipotetikus – javaslat teljesen az alulról felfelé törő gazdaságpolitikai szervezkedés alkotmány szervezeti következményének látja az új parlamentarizmus kialakulását.

A fejlődés bizonyára sem az egyik, sem a másik javaslathoz nem fog mereven alkalmazkodni, bármily hasznosak legyenek is a fejlődés irányát helyesen érző javaslatok a helyes

⁷⁹ V. ö. például E. *Lederer*: *Die Interessenorganisationen und die politischen Parteien.* (Archiv für Sozialwissenschaft. u. Sozialpol. Bd. XXXIV. H. 1.)

⁸⁰ *Lederer* Emil: Huszadik Század 1913 júniusi szám.

⁸¹ *Szerző* i. m. 100. 1.

irányú fejlődés siettetésére. Jóslatokba bocsátkozni a parlamentarizmus jövő képe tekintetében még ma korai lenne. néhány mozzanat azonban a már ma is pontosan észlelhető fejlődés irányvonaláiból kétségtelenül megállapítható:

A társadalom széleskörű homogén érdekeltségeinek erőteljes gazdasági és ezzel párhuzamos politikai szervezkedése a parlamentek eddigi szerkezetének és összetételének kettős elváltozását idézi elő. *A parlamenti jogalkotási hatáskör decentralizálódik*, a jogalkotás számos ága a különböző foglalkozási rétegek szerint, szakmánként a társadalom nagy gazdasági szervezeteiben oszlik meg, úgy hogy számos szakkérdés magukban a gazdaságpolitikai szervezetek szakparlamentjeiben fog érdemi elintézést nyerhetni, a régi parlamentből megmaradt „általános” parlament egyszerű tudomásulvételi jogával. A régi értelemben vett *általános parlamentek összetételének*, e decentralizálódás folytán természetesen szintén meg kell változnia. A társadalom dolgozó polgárai különböző érdekrétegeinek megfelelő képviselőküldés lehetőségeinek olyképp kell intézményesen biztosítani, hogy a parlament összetétele többé ne az eddigi, csirájukban beteg pártok választási harcai, hanem a *társadalom természetes gazdaságpolitikai szervezkedésének eredménye legyen*. Mert kétségtelen, hogy ama törvényhozási – akár gazdasági, akár kulturális – kérdések, amelyek minden társadalmi réteg szempontjából többé-kevésbé általános érdekűek, továbbra is az egész népesség minden érdekrétegének kiküldötteiből alakult országos összpárlamentben fognak elintézést nyerhetni. A gazdaságpolitikai rétegeknek megfelelő szakparlamentek e kérdések tekintetében csak előkészítő jogkört nyerhetnek, a végleges törvényi elintézés azonban csupán egy általános tanácskozó és szabályalkotó országos testület jogköre lehet. E testületben azonban a gazdaságpolitikai érdekrétegeknek kellő képviselőket kell nyerniök.

Hogy ezt a fejlődést a választójog általánosítása is erőteljesen sietteti, arra *Prohászka Ottokár* is igen élesen mutatott rá.⁸² E reformmal azonban teljes energiával kell halladnia a politikai pártok megfelelő átalakulásának, mert éneikül a parlamentarizmus igazi társadalmosítása be nem következhet.

⁸² *Az Est*, 1917 július 4-i számában.

A gazdaságpolitikai szervezkedés az ő kettős – gazdasági és politikai – szervezetével a kontinentális gazdasági államok új parlamentarizmusának távlatait nyújtják, amelyekben a *kormányzásnak* is meg kell találnia az eme fejlődésnek megfelelő új formákat. E fejlődés láttán nem lehet többé az angol kétpártrendszeren nyugó parlamenti kormányzatot a kontinentális fejlődésre is mindenáron reáerőszakolni akarunk.

HATODIK FEJEZET.

A gazdaságpolitikai pártfejlődés és a közvélemény kialakulása.

Though men, be much governed
by interest, yet even interest
itself, and all human affairs, are
entirely governed by opinion.

(*Hume, Essaya*)

A demokrácia, mondja *Hutchinson*, a társadalomnak azt a formáját jelenti, amelyben a kollektív akarat hatályosan kifejezésre juthat minden olyan ügyben, melyben tudatos közös érdek nyilatkozik meg.⁸³ Hogy viszont a párturalomra épített modern polgári demokrácia ezt az ideális fogalmat nem valósítja meg, *Michels* e szavakkal fejezte M: a modern pártélet arisztokrácia demokratikus formában, demokrácia arisztokratikus tartalommal.⁸⁴ Ez a szerző a jelenleg még legfejlettebb gazdaságpolitikai pártképződéseknek, a szociáldemokrata pártoknak lélektani vizsgálata kapcsán jut arra az eredményre, hogy a modern demokratikus pártok az autokrácia melegágyai, a vezetők kényuralmának fejlesztői a hadseregszerűen szervezett tömegek fölött.⁸⁵ A szkepticizmus, amely tudományos megállapítása kapcsán egész jelentős művén végigvonul, a szindikalizmus dicséretévé!! zárul, amely irányzat legfőbb jelentősége szerinte abban áll, hogy a polgári demokráciában

⁸³ H. *Hutchinson: The „Socialism” of New-Zealand.* (New-York, 1916. New Review Publishing Association.) 134. 1. Democracy means a form of society in which the collective will can be effectively expressed in regard to any matter in which there is a collective conscious interest...

⁸⁴ *Michels: i. m.* 12 1

⁸⁵ *I. m.* 333. 1.

rejlő eme veszedelmeket világosan felismerte és a demokrácia állami uralmát egy „határozott kisebbség uralmaként”⁸⁶ leplezte le.

A szkepszisből, amely a párturalmon épült modern polgári demokrácia antidemokratikus, autokratikus jellegének tudományos megállapítása nyomán fakad, még ma is üdítőleg vezet ki a *Bryce* már idézett mondásában rejlő fejlődéstani igazság: „csak a közvélemény megnyilvánulásának figyelése s követése a törvényhozó és végrehajtó közegek által”⁸⁷ vezethet az igazi demokráciához, ahhoz, amelyet az amerikai politikai ideál így jelöl meg: *government by public opinion*, a közvéleménnyel való kormányzás, a közvélemény kormányzata.

Valóban, az a politikai ideál, amelyet a pártmasinizmus veszedelmeit – a vezetők autokráciáját és a hadseregszerűen szervezett tömegek tehetetlenségét – világosan felismerő és számos ellenszerrel⁸⁸ megpróbálkozott amerikai irodalom és politikai gyakorlat tűzött ki az igazi demokrácia számára, a *közvélemény kormányzati rendszere*, a parlamentarizmus megteremtése óta állandó vezető eszméje a politikai elgondolásoknak. Ha azonban a politikai fejlődés az uralkodó akaratának való szokásszerű engedelmesség hűbéri korszakából! a tudományok haladása és ezzel a nép öntudatának ébredése folytán el is vezetett a nép győzelméhez, az alkotmányos kormányformák és a parlamentáris törvényhozás megteremtéséhez, ez a fejlődés a pártok uralmának formájában még messze van a közvélemény kormányzatának rendszerétől.

⁸⁶ Erre az eredményre jutnak az angolszász demokráciák formai pártjainak vizsgálata kapcsán *Ostrogorski* és *Hatschek* is.

⁸⁷ *Bryce*: i. m. 263. 1.

⁸⁸ *Hadley* (*Undercurrents in American Politics*, 127. és köv. 11.) öt ily irányt taglal, melyben a pártmasinizmus ellen Amerikában kísérleteznek: „1. The separation of national from local issues; 2. a nonpartisan civil service; 3. the substitution of direct for indirect methods of legislation; 4. direct nomination by the people; 5. assurance of direct responsibility to the people by a system which allows the voters to *recall* an official who for any reason ceases to carry out the views of those who elected him.” – A harmadik csoportba tartozik a *referendum*, melyet sokan helytelenül svájci eredetűnek ismernek (v. ö. a vonatkozó helyes történelmet: *Lowell*, *Governments* stb. II. 244.) és az *initiative*, amely módszer ugyancsak a parlament törvényhozó hatalmának korlátozására irányul. Helyesen mondja *Michels* a referendumra, „seltene Anwendung, schlechte Resultate”, *Bryce* pedig az összes módszerekre, hogy a közvélemény kellő szervezettsége és megfigyelése nélkül, magában egyik sem vezet célhoz.

Az angolszász pártok formai jellege még lehetővé teszi, hogy Angliában és Amerikában, de különösen *Angliában* μ „közvélemény uralmáról” lehessen beszélni. A kétpártrendszer formalizmusának tökéletessége teszi lehetővé különösen Angliában a politikai pártok vezetőkein keresztül a közvélemény szokásszerű megnyilvánulását és a jogintézményeknek a közvéleménnyel való szerves tovafejlődését. (A jog és közvélemény e szerves összefüggésének a modern angol jogfejlődés leírásával kapcsolatos tudományos felderítésében különösen *Dacey*⁸⁹ szerzett az angol irodalomnak elévülhetetlen érdemeket.) Anglia az egyetlen ország, amelyben a közvélemény uralma és a pártok kormányzata – a pártok formai jellege folytán – szervesen egybekapcsolódhatnak és a társadalom-állam ideálja felé törekszenek; az egyetlen ország, amelyben a társadalmi közvélemény állami érvényesülése a pártkormányzat kereteiben nemcsak hogy lehetséges, de szükségszerűleg megy végbe.

Már nem így az *Északamerikai Egyesült Államokban*, ahol a pártkormányzat rendszerével szemben kell a közvélemény érvényesülésének eszközeivel, a közakarat közvetlen érvényre juttatásának módszereivel kísérletezni.⁹⁰ Ennek oka nemcsak a politikai, különösen a választási korrupció elhárításában és a közigazgatásnak pártbefolyás alá jutásában rejlik, hanem az amerikai pártoknak abban a már érintett sajátosságában is, hogy nem tisztán formai pártok, hanem a centrifugális (föderalisztikus) és a centripetális (republikánus) szervezési irányzat⁹¹ állandó, ősi ellentéténél fogva némileg már programpártok is és ezzel maguk is fontos tényezők a közvélemény kialakításában. Érthető, ha az angolszász demokráciákban divó kétpártrendszernek Amerikában különösen hatalmasan kiépített pártmasinizmusa ilyformán komoly gondokat okoz az Unió politikai elméletének és gyakorlatának, hogy a közvéleménynek a társadalmi erők és akarások természetes dinamikájához mért helyes kialakulása a pártmasinizmus veszedelmei ellen kellőleg biztosíttassék. Párt-

⁸⁹ V. ö. A. V. *Dacey*: *Relation between Law and Public Opinion in England during the XIX-th. century.* (London, 1905.)

⁹⁰ V. ö. fentebb az utolsóelőtti jegyzetet

⁹¹ V. ö. *szerzőtől*: *Termelő existenciák szervezése.* Magyar Iparosok Országos Szervezete könyvtára. II. füzet 1917. Eggenberger-féle könyvkereskedés.)

kormányzat és a közvélemény uralma itt nemcsak hogy nem állanak összhangban, de az előbbinek elfajulásai az utóbbit erősen akadályozzák, amiért aztán *Bryce* az amerikai politikai fejlődés megvalósítandó korszakának azt a következő történeti fázist látja, melyben a közvélemény nemcsak uralkodnék, de kormányozna is; azaz: bármely pillanatban képviselők és szavazási rendszerek, referendum és initiative nélkül lenne megállapítható az ország közvéleménye.⁹²

Ezt a kormányzati ideált kell szemmel tartamok az *európai kontinens* országainak is, ahol viszont a társadalom gazdaságpolitikai szervezkedése és az ezzel kapcsolatos pártfejlődés és parlamenti átalakulás folytán ismét más a helyzet, mint akár Angliában, akár Amerikában. Itt a pártok mind határozottabban programpártok, egy-egy gazdasági, társadalmi érdekréteg pártjai, amelyek mindegyike egész erejével azon van, hogy az ország közvéleményét a maga érdekeinek megfelelőleg befolyásolja és irányítsa. Németországban is, Ausztriában is, épp úgy, mint akár nálunk vagy akár Franciaországban és Olaszországban, a pártok a közvélemény kialakításának számottevő tényezői, amelyek veszedelmeit csak némileg ellensúlyozza az a körülmény, hogy ez országokban számos párt lévén, a sokféle párt egymás befolyását kölcsönös ellenérveivel, leleplezéseivel és általában egész parlamenti, személyi és sajtóharcával többé-kevésbé lerontja.

Sokszorosan fontos a pártalakulások e kontinentális rendszerének országaiban a helyes közvélemény kialakulása, uralma, és kormányzata. *A formai kétpártrendszer en nyugvó parlamentarizmus híján* ez országokban különösen is csupán a mindenkor megállapítható tudatos, autonóm úton kialakult általános közvélemény lehet az a mindennekfelett álló tényező, mely az országot valóban a haladás irányában kormányozhatja. De meg *a kontinentális pártok eddigi általános programkarakterében rejlő*, az előbbi fejezetekben vázolt *veszedelmek folytán* igen fontos, hogy a közvélemény általános szólammokkal, általános „ideális”, „szociális”, „demokratikus”, „konzervatív” és „liberális” jelszavakkal a társadalom való érdekei mérlegelésének útjáról félre ne vezetessék.

Láttuk, hogy a pártprogrammok e szokásos általános jel-

⁸⁹ - *Bryce*: i. m. 262. 1.

lege folytán például hazánkban hosszú ideig számos régi polgári párt létezése ellenére is az állami életben valójában csupán egy-két, leggazdagabb érdekréteg, az ország polgárságának határozott, sőt elenyésző kisebbségének érdekei érvényesültek. *A közvélemény kialakulásának helyes módszere mellett és a közvélemény kormányzatának rendszerében a kisebbségek gazdasági állami főuralmának lehetőségei mindinkább megszűnnek.* A pártalakulások eddigi általános karaktere mellett azonban teljesen igaz, amit például Tuka Béla mond a kisebbségek uralma ellen való meddő kísérletekről: „...ha a többségi elv igen körülményes kísérletekkel (arányos képviselet, kötelező szavazás, stb.) és a szabályok szigorú betartásával! keresztül is vihetnék, tényleg nem a többség vagy kisebbség vezeti az államot, hanem a polgároknak azon csoportja, amely a legjobban van szervezve s ezért a legtöbb erőt képes a politikai küzdőtérre vetni.⁹³ Teljességgel áll ez a parlamentáris kormányzat eddigi magyar korszakára, amelyben a politikai pártok helytelen alakulásának módszere mellett valóban minden újabb politikai kísérlet ellenére is a polgároknak politikailag legjobban szervezett csoportja, a nagybirtokok és a nagybankok urai vezették az államot.

A közvélemény helyes kialakulásának és érvényesülésének lehetősége az igazi demokrácia, létkérdése. Csakhogy ahhoz, hogy a közvélemény kialakulhasson, köztudat, hogy pedig érvényesülhessen, közakarat szükséges. Köztudat, közvélemény, közakarat egymásba kapcsolódó inhaerens fogalmak, amelyek egységének helyes megvalósítása minden ország társadalmában inkább társadalompedagógiai és társadalomlélektani, mint jogi kérdés.

A közvélemény – köztudat és közakarat – helyes kialakulásának legelső feltétele, hogy a társadalom dolgozó rétegeinek homogén érdekeltiségei vágyaikat, törekvéseiket, társadalmi, gazdasági és jogpolitikai kívánalmaikat való életviszonylataiknak megfellelőleg kifejezésre juttathassák. Ennek a lehetőségéhez a gazdaságpolitikai pártok fejlődése mindenestre sokban hozzájárul. A közvélemény helyes kialakulását megakadályozó, sőt a közvéleményt sokszor meghamisító ál-

⁹³ Tuka Béla: *A szabadság.* (Politikai tanulmány, Grill 1910.) 420. 1.

talános pártkereteket, pártprogramokat és szólamokat a *gazdaságpolitikai szervezkedés* új erői lassan átformálják vagy útjukból eltolják és helyet követelnek a társadalom reális gazdasági érdekeltségeinek megfelelő homogén rétegek tiszta, általános szólamokkal nem zavart érdekpolitikáját kifejezésre juttató gazdaságpolitikai pártok és ezek parlamentarizmusa új formáinak. A közvélemény kialakulásának első és legfontosabb műhelyei a homogén gazdasági rétegek társadalmi szervezetei, melyeknek e hivatásukhoz mért kellő kiépítése ilyen formán a demokratikus társadalmi politika egyik legfontosabb problémája. E szervezetek mindegyikében a közvélemény anyagának és egyben magának a közvéleménynek is egy-egy fontos része fejlődik: a homogén érdekeltségek tudatos politikája, az egész társadalom egy-egy rétegének akarása a maga érdekeit illetőleg és felfogása az összes rétegeket egyetemesen érintő kulturális, gazdasági és igazgatási reformpolitikai kérdésekben.

A gazdaságpolitikai szervezetek kellő kiépítésének kérdése részben egybeesik azzal a problémakörrel, amellyel *az egyesületek ügyének reformján* elmélkedők már e század eleje óta foglalkoznak.

A modern gazdaságpolitikai szervezkedés szétbontta a régi jótékonyági és általános „kulturális” egyesületeknek szabott jogi kereteket és a kooperatív közösségek hatalmas szociálpolitikai egységeit teremtette meg. E tekintetben elegendő a jámbor *friendly societies* kereteiből fejlődött hatalmas angol *trade union*-ok tanulságos történelmére utalnunk,⁹⁴ amely a legélénkebb példája annak a fejlődési törvénynek, hogy a modern gazdaságpolitikai fejlődés minden akadályt elhárít útjából (elég az 1874., 1875. és 1906. évekre figyelmeztetnünk), hogy oly szervezeti formákat teremtsen, amelyek az érvényesülni kívánó dolgozó emberek egy-egy homogén érdekrétegének kellő tanácskozási, elhatározási és cselekvési lehetőségeket biztosítsanak. A gazdaságpolitikai szervezkedés kikényszeríti a szervezetek működésének *jogi* biztosítékait – a jogalanyiságot, a kollektív szerződés-kötési jogosultságot, a sztrájk szervezésé-

⁹⁴ V. ö. e fejlődés vázlatát *szerzőtől*: Új hangok az angol parlamentarizmusról. (Huszdik Század, 1915 dec). Részletesen: *Schloesser and Clark: The legal position of Trade-Unions* (1912) és *G. Haneld: Das englische Gewerkvereinsrecht nach 1870.*

nek jogosultságát, stb. –; az új nagyszabású egyesületi formák szervezeti körvonalait maga a gazdaságpolitikai szervezkedés fejleszti ki. A tételes jogi intézkedések, a törvényhozások⁹⁵ hivatása csak az, hogy eme fejlődés minél tágabb lehetőségeit, az egyesületi jognak minél tágabb szabadságát biztosítsák és e szabadságuk gyakorlásában az állampolgárokat teljes erővel támogassák.⁹⁶

A további szabályozás kérdései *társadalom pedagógiai* és lélektani problémák: azokkal az aggodalmakkal függnek össze, amelyek az egyesületi élet minden komoly tanulmányozóját foglalkoztatják. Az aggodalmak foglalatja ez a kérdés: miként kellene az egyes tagot az *egyleti hatalommal, erőszakkal* és ami ezzel szervesen egybefügg, a *vezetők kénye-kedvével, önkényével szemben* kellőképpen megvédelmezni? A problémát *Leist* vetette fel⁹⁷ és a kérdést nyitva hagyva, csupán a követelményt formulázta meg: „*Freiheit dem Vereinswesen, aber auch Freiheit im Vereinsweisen.*”⁹⁸ Intézményes megoldást e veszedelmekkel szemben sem *Michels*, aki a vezetők autokráciájának veszedelmeit a modern demokráciák szervezeteit vizsgálva tárta fel, sem *Hatsehek*”, aki az angol egyesületi jog kapcsán foglalkozik a kérdéssel, sem az előttünk ismert egyéb írók¹⁰⁰ és jogrendszerek találni nem tudtak.

Valóban, minden szervezeti élet magában hordja a szervezetet alkotó egyedek leigázásának, gépalkatrészekké sülyesztésének csiráit, amelyek antidemokratikus veszedelmekké fájulnak mindenütt, ahol az egyedek, a szervezeti tagok intelligenciája, tudatossága, kritikája, egyesülni tudása, egyesületi munkakedve – szervezeti munkára való kélő szociálpedagógiai

⁹⁵ V. ö. a német birodalmi törvényt jó magyarázattal: *P. Adolph* „Vereinsgesetz vom 19. April, 1908.” (Juristische Handbibliothek, Bd. 277.); – az angol egyesületi jogot kritikailag fel dolgozva: *Hatschek*, *Englisches Staatsrecht*. I. 67. és köv. 11.

⁹⁸ A Magyar Polgári Törvénykönyv tervezete második szövegének 19. §-a – ellentétben az első szöveggel (21. és köv. §§) – csupán a pusztá jogképességet mondja ki, amivel még édeskeveset tett. Az egyesületekről szóló külön törvénytől várjuk a fenti feladat energikus megvalósítását.

⁹⁷ *A. Leist: Das Vereinswesen und seine Bedeutung.* (Gehe Stiftung, Teubner, Leipzig, 1909.)

⁹⁸ I. m. 24. 1.

⁹⁹ *Hatschek*: i. m. I. 72-73. 11.

¹⁰⁰ A magyar írók közül önálló tanulmányokban különösen *Ereky*, *Szladits* és *Raffay* foglalkoztak az egyesületi jog kérdésével.

neveléssel – az állampolgárokból kifejlesztve nincsen. Nem lehet a vezetők, a kisebbségek terrorjával, az ezek védelmére ápolts dogmákkal és a mindezek védelmére mesterségesen fejlesztett presztízzsel mindaddig sikeresen megküzdeni, amíg az egyes ember hozzá nem szokott ahhoz, hogy társaival a homogén érdekeknek megfelelő testületi életben, szervezeti munkában állandóan és higgadt komolysággal legjobb akarásával és tudásával közreműködjen.¹⁰¹ Az állampolgári nevelésben a *szervezkedésre és a szervezeti együttműködésre való alapos nevelésnek* is benne kell foglaltatnia. Ennek a nevelésnek az elemi iskolai oktatástól kezdve a közép- és felsőfokú oktatáson át a mindenfajta továbbképző tanfolyamokig, sőt magukon a különféle gazdaságpolitikai szervezetek oktató és szociális továbbképző munkáján is végig kell vonulnia. Csakis e szociálpedagógiai nevelés teremtheti meg a köztudat, a közvélemény és a közakarat valóban demokratikus, valóban kollektív kialakulásának a gazdaságpolitikai szervezkedés kereteiben megadott feltételeit.

Ma e szociálpedagógiai munkának még csupán első, kezdetleges korszakát éljük. A nevelésüggyel foglalkozók még csak elenyésző számban látják e feladat elsőrendű fontosságát, a jogászok és gazdaságpolitikusok pedig még alig érzik ez irányú egyetemleges nevelő hivatásukat. Ily körülmények között igen érthető, hogy ma még a gazdasági egyesületekben élő érdekképviseleti rendszernek számos bajával kell megküzdenünk. Főleg a szervezeti tagok és általában az *érdekeltek közömbösségén, a közérzés hiányán* múlik, hogy igen sok fontos hivatású egyesületben, gazdaságpolitikai szervezetben a vezető tisztviselők nemcsak jó elhelyezkedést találnak, ami magában véve csak kívánatos, hanem maga a – tényleg csak apró formai mozzanatokban vagy még ezekben sem létező – egyesületi élet a szokásos kommunikációpolitikában és olyformán nyilatkozik meg a nagy nyilvánosság előtt, mintha tömegek közreműködéséről lenne szó. Minden érdekkörben meg kell tanulnunk, hogy az egyes ember akkor szolgálja a mai szervezett gazdasági életben érdekeit legjobban, ha kartársaival összefog, nézeteit kellőleg kifejezésre juttatja és a kartársak nézeteit

¹⁰¹ V. ö. szerzőtől: *Társadalmi szervezkedés.* Budapest, 1914. Rényi Károly kiadása.

mérlegelve, boncolgatva, tudatosain járul a maga akaratával ahhoz a közös akarathoz, amelynek az állandó együttmunkálkodás eredményeként az egyesületi életben alkotmányosan jelentkeznie kell. Az egyes embernek a foglalkozási ágak mindegyikében hozzá kell szoknia ahhoz, hogy munkaidejének egy részét, ha igen csekély részét is, a komoly szervezkedési és szervezeti munkának szentelje, a szervezeti tanácskozásokban komolyan részt vegyen, a szervezeti életben felvetett gazdasági és társadalmi kérdésekhez hozzátanuljon, ezekről gondolkodjék, ezekről olvasson, a hozzászólásokat komolyan és tárgyilagosan meghallgassa és véleményét tömören megformálva, a hozzászólásokban maga is részt vegyen. Meg kell tanulnunk azt, hogy ahelyett, hogy egymást szidjuk és általában mindent csak szidjunk, ami körülöttünk van, kölcsönös jóakarattal és szociális önzéssel igyekezzünk egymással kezét fogva, közös munkával egymás és a magunk bajain segíteni. Csakis eme feltételek mellett szabadulhat meg a demokrácia minden szervezete – az államtól és a pártoktól a legkisebb érdekkörök egyesületeiig – a vezetők és álegyesületeik kény uralmától; a demokráciát, a valódi közvélemény kialakulását és érvényesítését lehetetlenné tevő autokráciától és modern olygarchiától.

„Die Massen besitzen einen tiefen Drang zu persönlicher Verehrung”, mondja *Michels*,¹⁰² azonban ez a „mélységes kíváncsalom” mindinkább tompul, a tömegek sznobizmusa fokozatosan csökken a szervezeti munkára való fokozatos nevelés fejlődésével. A „*vezetők*” a valóban közös együttmunkálkodásra neveltek szervezeteiben nem lehetnek többé a tömeget önkényesen vezető vagy terrorizáló személyek, hanem a helyi és országos szervezetekben öntudatosan munkálkodó, szervezett polgárok higgadtan kiforrott közakarátának csupán pontos és lelkes végrehajtói.

Ez a „csupán” azonban igen sokat jelent. Jelenti a társadalom szervezett érdekrétegei valóban demokratikus módon kialakult közvéleményének a törvényhozásban és a közigazgatásban való pontos és lelkiismeretes érvényesítését; jelenti a közvélemény kormányzatának fontos biztosítékát: az intellektuális erőkkel való adminisztrációt és az egész dolgozó társadalomnak az intellektuális szervező és végrehajtó közegekkel

¹²*Michels*: i. m. 67. 1.

való egybeforrását. Jelenti azt, hogy a pillanatnyi tömegszuggerenciók nem válhatnak közakarattá, mert az intelligens vezetők e szuggesztív felindulások alkotmányos határozattá fejlődésének mindenkor gátat vetnek; de jelenti azt is, hogy a tudatos kollektív egységekben működő, szervezett érdekrétegek mindenkor meg fogják akadályozni, hogy azok az intellektuális erők, amelyek kollektív akaratok kifejezésére, érvényesítésére és végrehajtására vállalkoztak, a tömegek zsarnokaivá váljanak.

Áll ez nemcsak a gazdaságpolitikai szervezetek tisztviselőire vagy egyéb szervező és adminisztratív erőire, képviselőire és vezetőire, hanem magukra az állami igazgatás funkcionáriusaira is és ezek között főleg a *miniszterekre*. A minisztériumok és a ministerek az igazi demokráciában csak igazgatnak, „adminisztrálnak” (ezért „miniszterek”), de nem kormányoznak. Ezért teljesen helytelen a minisztériumokat *kormányok*-nak nevezni. Az igazi demokráciában a közvélemény kormányoz, a ministerek pedig a közvéleményből fejlődött közakarattal voltaképp úgy csupán pontos és lelkes végrehajtói, mint a különböző érdekrétegek szervezeteinek adminisztratív vezetői.

Nem lehet ilyformán osztanunk a kétpártrendszer híveinek azt az aggodalmát, hogy parlamentáris kormányzás el nem képzelhető anélkül, hogy a ministerek elnöke egy hatalmas többségi párt nevében beszéljen és hogy a sokféle párt létezése, a ministerek párthatalma híjján a ministerek rendkívüli közigazgatási hatalmához vezet.¹⁰³ Az Északamerikai Egyesült Államok például megtanulták a maguk kárán, hova vezet, ha a közigazgatási hivatalok (tehát a ministerek is) párturalom alá kerülnek.¹⁰⁴ A német gazdaságpolitikai pártfejlődés pedig azt mutatja, hogy a közigazgatás vezetői – a birodalmi kancellártól kezdve – a gazdaságpolitikai szervezetektől irányított pártok, a szervezett gazdasági érdekkörök akaratához híven kénytelenek az országot igazgatni. Ha a közvélemény kialakulásában Németországban is bajok vannak még, úgy ez bizonyosan nem a kétpártrendszer hiányában, hanem mindelelőtt a túlságosan centralisztikus porosz hegemonia biro-

¹⁰⁰ Így: Lowell és Dupriez idézett munkáikban.

¹⁰¹ V. ö. Hadley: i. m.

dalom alkotmányszervezeti berendezéseiben leli magyarázatát.

A gazdaságpolitikai szervezkedés csakis a közvélemény kormányzati rendszerében lehet teljes és vezethet a szakparlamentarizmuson épülő új parlamentarizmus egészséges jogalkotó és igazgatási alkotmányformáihoz.

A *gazdasági* és a *politikai* elem egybeolvadása folytán a *társadalom gazdasági szervezetei mindinkább politikai párt-egységekké válnak*,¹⁰² ami annyit jelent, hogy minden széleskörű homogén gazdasági társadalmi érdekrétegnek meg kell teremtenie a maga országos *gazdasági* szervezete mellett és azzal szerves kapcsolatban a maga országos *politikai* szervezetét¹⁰⁶ is.

E *szervezeti munkamegosztás* azért szükséges, mert míg a *gazdasági szervezet* a szaktanácskozások, a jogszabály előkészítés, sőt a speciális jogalkotás műhelye, addig a *politikai szervezetnek* a gazdasági szervezetben kialakult gazdaságpolitikai közvéleménynek megfelelő országos politikai agitációra, a homogén érdekek toborzására és politikai sorakoztatására kell törekednie. A *gazdasági* szervezet az illető érdekréteg közvéleményének a parlamentáris tanácskozás és a szorgos adatgyűjtés útján történő állandó formálója és kifejezője, a vele szervesen összefüggő *politikai* szervezet pedig az így kiformált közvéleménynek közakarattá változtatója és az ország egész népességének nyilvánossága előtt, az országos jogalkotó munkában érvényesítője. A gazdaságpolitikai rétege kettős – gazdasági és politikai – szervezetében természetesen nagyrészt ugyanazok lesznek a működő tagok. Míg azonban a kontemplatív gyakorlati elemek túlnyomóan a gazdasági szervezet tanácskozási és jogalkotó, törvényelőkészítő munkájában vesznek részt, addig az inkább agitációra és propagandára alkalmas elemek szervezeti munkájuk javarészét a politikai szervezetnek fogják szentelni. Ez a munkamegosztás csiráiban már a mai átmeneti fejlődési időszakban is megfigyelhető.

¹⁰⁵ V. ö. *szerzőtől*: Die Rechtswissenschaft eine Kulturmacht 100. 1. „Die wirtschaftspolitische Partei wird selbst zu einer grossen Interessenvertretung, in der die homogenen wirtschaftlichen Verbände, Propaganda-Organisationen, freie und Zwangsvereinigungen usw. vertreten werden müssen.”

¹⁰⁶ E szervezeti munkamegosztásra nálunk iskolapélda a munkásszakszervezetek és ezek tanácsa, mint gazdasági szervezet, és a szociáldemokrata párt, mint politikai szervezet.

Azonban nem csupán a gazdasági és politikai elemnek kell a modern társadalmi és állami fejlődésben nyílt sisakkal együttesen jelentkezniök, hanem *az ilykép egységgé forrott gazdasági és politikai elemnek, az úgynevezett kulturális, intellektuális társadalmi erőkkkel is egyesülnie kell*. Ellenkező esetben az aristotelesi állam vagy a közép- és újkori céhrendszerek minden hibáiba, a különböző foglalkozási ágak merev elkülönüléséin és kínai falai között történő visszafejlődésébe esnénk.

A széleskörű homogén érdekrétegek szerint történő gazdaságpolitikai szervezkedés és fejlődés éppen abban különbözik a.z elmúlt korok kaszt- és céhrendszeraitől, hogy a gazdasági érdekek szerint történő politikai rétegződés az *összesség igazi köztudatának, közvéleményének, szóval tudatos közérdekének* helyesebb kifejlődése, egy helyesebb, igazabb *parlamentarizmus* érdekében történik. A modern gazdaságpolitikai szervezkedésnek az öszinte gazdasági érdekek szerint való becsületes politikai tagozódás alapján nem az osztályellentétek megteremtéséhez és kiélesítéséhez, hanem ellenkezőleg, az osztályellentétek és érdekösszeütközések kiegyenlítéséhez, a szociális igazságosság minél harmonikusabb formáihoz kell vezetnie.

Ez pedig csakis olykép lehetséges, *ha a társadalom osztályközi elemei*, amelyek alatt főleg a szorosán vett úgynevezett *intellektuális* pályákon – szabad és adminisztratív foglalkozásukban – működő rétegeket kell értenünk (mindenekelőtt a, szociálpolitikailag gondolkodó és szociálisan érző *orvosra, technikusra, jogászra, tanítóra* gondoljunk), a *gazdaságpolitikai rétegeknek homogén érdekeik szerint való szervezkedését* etikai és tudományos elveiben *előkészítik*, a különböző gazdasági csoportok kereteiben gyakorlatilag *segítik*, jogilag és szociálpolitikailag *irányítják*. Ezek az osztályközi intellektuális elemek a különböző gazdasági érdekrétegekben elszórva fáradozzanak a kooperatív szervezeti munkának fentebb érintett szociálpedagógiai és szociáletikai munkáján: tanítsák meg mindenekelőtt az egyes embert, hogy a saját érdekeivel szociális módon foglalkozzék, azokat és a maga kialakult kollektív csoportérdekeit a többi gazdaságpolitikai rétegek érdekeivel összehasonlítsa és a közös érdekű kartársakkal egyetemben igyekezzenek megadni azokat a megoldási módozatokat, amelyek-

kel a maga jogos érdekeit a többi gazdaságpolitikai csoportok érdekeivel összhangba hozhatja.

*Csakis a gazdasági, politikai és kulturális elemeknek eme egybeolvadása útján lehet a kultúra a gazdasági és politikai élet vezetője és irányító ja.*¹⁰⁷

Kétségtelen, hogy a szorosain vett kulturális élet úgynevezett intellektuális munkásainak (orvos, technikus, jogász, tanító, művész, író, stb.) sajátlagos, különyszerű gazdasági érdekeik védelmére ez érdekek politikája szerint maguknak is szervezve kell lenniök. Ez a folyamat ma a mérnökök, az ügyvédek, a tanítók, az orvosok, a hírlapírók, az írók és művészek, stb. társadalmi és gazdasági szervezkedésének számos mozzanatában, itt-ott a túlságosan is szeparatiztikus „kamarai rendszer” követelményének jegyében eléggé erőteljes folyamatban van. Azonban az az általánosan és régen érzett baj, amin *Christensen* is panaszkodik,¹⁰⁸ hogy „a közoktatás, irodalom, tudomány, művészet ügyei a legtöbb államban még többé-kevésbé a mindenkori pártcsoportok kénye-kedvének vannak kiszolgáltatva, hogy ez ügyeknek nincsenek speciális és nyílt szószóloók”, – ez a baj nem annyira az oktatás, az irodalom, a tudomány, a művészet, stb. embereinek a többi társadalmi rétegektől különálló, különyszerű csoportalakításaival, mint inkább azzal a helyes módszerrel küszöbölhető ki, hogy a társadalom ez intellektuális vezetésre hivatott kulturális rétegei a különböző gazdaságpolitikai rétegektől nem arisztokratikusán elszigetelődnek, hanem azokkal a gazdaságpolitikai szervezkedés szociális munkájában szervesen együttműködnek.

Nem annyira az arisztokratikus intellektuális kasztokba szigetelődés, mint inkább az intellektuális elemeknek a gazdaságpolitikai szervezkedéssel való szerves együttműködése vezet a kultúr állam ideáljához. Ez nem zárja ki azt, sőt maga után vonja azt a kívánatos fejlődést, hogy az említett intellektuális rétegek a maguk külön gazdasági érdekeinek megvédésére is megteremtsék a maguk szervezeteiket, sőt, hogy a tu-

¹⁰⁷ V. ö. szerzőnek erről a kérdéstről tartott két előadását: *A társadalmi jogalkotás szervezése.* (Bécsben, 1917 január 6-án a szociális jogi kongresszuson tartott előadás. *Ügyvédek Lapja*, XXXIy. évf. 10. szám) és *Társadalmi jogalkotás.* (Budapesten, 1917 március 18-án tartott előadás. *A Társadalmi Jogalkotás Orsz. Szövetsége munkálatai. I. Eggenberger-féle könyvkeresk.* 1917.)

¹⁰⁸ *Christensen*: i. m. 236. 1.

dományok és *művészetek* szervezetei a maguk autonóm jogán is küldhessenek képviselőket a társadalom összpárlamentjébe. A fejlődésnek erről az irányáról más helyütt már részletesen szóltunk,¹⁰⁹ ehelyütt bennünket e fejlődés alapja, az *intellektuálisan vezetett gazdaságpolitikai szervezkedés* érdekel. Az imént szóltunk arról, hogy a gazdaságpolitikai szervezeteknek a kellő szociálpedagógiai nevelés útján kell odefejlődniök, hogy az intellektuális és egyéb vezetők terrorja, önkényes uralma a modern gazdaságpolitikai fejlődésben ki legyen zárva, – azonban maguk az egyes érdekrétegek korántsem nélkülözhetik gazdaságpolitikai munkájukban az említett intellektuális elemek állandó közreműködését, sőt vezető befolyását. Ezek az elemek azok, amelyek osztályközi helyzetüknél fogva a legkülönbözőbb rétegekkel érintkeznek és így szociális látóköriük már foglalkozásuk jellegénél fogva is a legtágabb; ezek azok, amelyek ugyancsak foglalkozásukban rejlő társadalmi helyzetüknél és képzettségük általánosságánál fogva – a különböző gazdaságpolitikai rétegekben szerzett tárgyi ismereteikkel – a legközelebb állnak a szociális igazságosság feltételeinek meglátásához; ezek azok az elemek, amelyek az egyes rétegeknek a szociális higiénia, a szociális technika, a szociális jog, a szociális pedagógia, sőt a szociális művészetpolitika szempontjait megszabni hivatottak, – és viszont ezek a szempontok azok, amelyek révén az egyes gazdaságpolitikai rétegek egymás politikai követelményeivel kapcsolatot, érintkezési felületeket és kiegyenlítési lehetőségeket találhatnak.

Az országosan fejlődő, tudatos közvélemény és közakarát kialakulásának tehát a gazdaságpolitikai pártok társadalmában igen fontos kelléke, hogy *az ország intellektuális foglalkozású, szociálisan érző adminisztratív, osztályközi elemei szervező hivatásukat kellőleg felismerjék és – a gazdaságpolitikai szervezetekben kellőleg szétszórva – a gazdaságpolitikát a kultúrpolitika színvonalára emeljék.*

¹⁰⁹ V. ö. *szervő* id. német munkájának 50., 80-88. 11. – A tudományok és művészetek párlamenti képviselőtének gondolata nem új keletű. Az angolok rég ismerik az *egyetemek képviselőküldési jogát*, sőt *a mi főrendiházunk* összetétele is olyan, hogy a király a tudományok és művészetek neveseit életfogytiglani tagokul nevezheti ki. Az intellektuálisan vezetett gazdaságpolitikai szervezkedés nélkül azonban e módszerek nem vihetnek a kultúra uralmához.

Ha el is ismerjük, hogy maguknak ez intellektuális foglalkozású elemeknek is meg kell a maguk gazdasági szervezeteiket teremteniök, súlyos hibának tartjuk, ha ez elemek – bármily szociális vagy radikális jelszóval – külön politikai pártot alakítanak. Az ily párt nemcsak hogy beleesik a pártalakulások eddigi általános programkarakterének hibáiba, de el is szigeteli a szorosabb értelemben vett kulturális elemeket a szorosán vett gazdasági rétegektől, ami aztán minden céhszerű és rendi elkülönülésnél veszedelmesebb kasztrendszerhez és reakciós társadalompolitikához vezet.

*A kulturális tényezőknek kulturális hatalamasságokká fejlődése*¹¹⁰ csakis úgy képzelhető el, ha a kulturális elemek a gazdaságpolitikai szervezkedést át- és átszövik, ott vannak minden gazdasági réteg szervezkedésénél és politikai munkájánál és a szociális kultúrpolitika kiegyenlítő vonalaiban irányítják azt. Ebben az értelemben kell maguknak a kulturális tényezőknek is politikailag szervezkedniök.

E kulturálisan vezetett gazdaságpolitikai szervezkedés természetes következménye lesz, hogy a „kultúra munkásai” és maguk a *kulturális ügyek a parlament ékben* határozott és lelkes szószólókra fognak lenni; határozottabbakra és lelkesebbekre, mint például az eddigi főrendiházi összetételekben szerepelt „kulturális” elemeknek e fejlődés nélkül szükségképen vérszegény működésében. Minden egyes gazdaságpolitikai érdekréteg kénytelen lesz gazdaságpolitikája kapcsán a kultúrpolitika minden korszerű kérdésével is foglalkozni és a szociális higiénia, a szociális jog, a szociális technika és a szociális pedagógia meg művészetpolitika követelményei fogj ált az állam gazdaságpolitikai fejlődését is irányítani.

Hogy a „kultúra munkásainak” nem szabad e szerepükben az egyes rétegektől anyagilag függő, ezek önös politikáját erőszakosan istápoló és védelmező bérencekké válniok, talán felesleges is megjegyeznünk. A teljes erkölcsi függetlenség szabadságával kell, hogy ez elemek a nekik legrokonszenvesebb, hozzájuk legközelebb álló gazdasági rétegek érdekepolitikájának szociális irányát megszabják. E tekintetben igen fontos, hogy *a gazdaságpolitikai szervezetek jól megkülönböz-*

¹¹⁰ V. ö. *szertől*: Die Rechtswissenschaft eine Kulturmacht. 84. 1.

tessék a soraikban szereplő „intellektuális” elemek között az eszméért dolgozó becsületes munkásokat a kapaszkodó, „bluff”-re dolgozó, haszonleső vagy csupán szerepelni vágyó szemfényvesztőktől. Ehhez a megkülönböztetni tudáshoz mindenesetre a kritikának oly foka kell, amely csupán a közvélemény egészséges kialakulásának vázolt helyes módszerével lehet mind általánosabbá.

Az intellektuális elemeknek, akiknek a kultúra munkásai-ként a gazdaságpolitikai szervezkedéssel együtt kell működniök, talán legfontosabbjai a *sajtó munkásai*. Az erkölcsi függetlenségnek, a kulturális felülemelkedésnek, a szociális érzésnek és meglátásnak fentebb általánosan említett követelményei a sajtó munkásaival szemben kétszeresen állnak. „Az újságok jóságától függ”, mondja *Hadley*,¹¹¹ „hogy az initiative és a ‚recall’ helyes eredménnyel jár-e.” Az újságok jóságától, az újságírók képzettségétől függ, hogy a sajtó valóban a közvélemény kialakulásának, a közvélemény és közakarat figyelésének és formálásának nagyjelentőségű eszköze, avagy a közéletet megmérgező klikkek üzleti, politikai és személyi stréberségének a közvélemény helyes kialakulását gátló fegyvere-e. Egy elterjedt budapesti napilap szerkesztője mondta egyszer e sorok írójának: „A közönség azt kívánja, hogy az újság gondolkodjék helyette, hogy mindent készen kapjon az újságban, ne pedig oly anyagot, amely további gondolkodásra, készletet.” Ez a klikksajtó álláspontja. A sajtó a csalhatatlan Olimpusz, a közönség pedig a hajtandó csorda, amely gondolkodás nélkül vegye be mindazt, amit a párt- és klikksajtó a kategorikus imperatívusz hangján, a világmegváltó „közérdek” tógájában neki bead. Holott *a sajtó hivatása* nem több és nem kevesebb, mint *a közönség tárgyilagos tájékoztatása az életviszonylatok ezerszínű napi változatában jelentkező tények felől és e tényeknek sokoldalú, nyilvános megvitatására*. Amint *Bagehot* mondja: Government by newspapers is government by discussion.¹¹²

Csakis az a jó újság, amely minden tényt becsületes tárgyilagossággal regisztrál és minden tárgyilagos, komoly véleménynek pártatlan elfogulatlansággal egyaránt helyet enged.

¹¹¹ *Hadley*: i. m. 153. 1.

¹¹² *Hadley*: i. m. 161. 1.

Sajnos, ma még a legtöbb országban az újság is csak eszköz a leghatalmasabb társadalmi érdekrétegek kezében az érdekeiknek megfelelő egyoldalúan kedvező társadalmi és állami berendezések megteremtésére.¹¹³ *Ma még az indulatok szervezője az újság és a sajtó, mély a közvélemény kialakulásának a gazdaságpolitikai érdekek szerint való tagozódáshoz alkalmazkodó és ez érdekeket tárgyilagosan áttekintő eszköze, a legtöbb országban még csak kezdő formában él.*

Csakis a társadalmi együttműködésre nevelés és a közvélemény kialakulása eszközeinek minden egyes ember éber figyelmében és képzettségében élő lelkiismeretes ellenőrzése teremtheti meg mindenütt a hivatásit magaslatán álló, független, tárgyilagosan tájékoztató sajtót.

¹¹³ A pártvezér kezéből az újságkiadó kezébe ment át a hatalom, – panaszolja *Hadley*.

HETEDIK FEJEZET.

A politikai közélet tisztulása a gazdaságpolitikai fejlődésben.

A gazdaságpolitikai pártok keletkezésének jóhiszemű elméleti ellenzői az egész fejlődéssel szemben azt a főérvet szokták használni, hogy a politikai pártoknak a gazdaságpolitikai szervezetekkel való kapcsolata csupán taktikai eszköz, lényegileg azonban a politikai pártokat az államról, az egyénnek a f elsőbbséghez való viszonyáról vallott általános felfogások választják el egymástól.¹¹⁴ Ezzel szemben az előző fejezetekben, amelyekben a gazdaságpolitikai pártok fejlődésének lélektani vázlatát adtuk, kimutatni véltük, hogy nem a politikai pártoknak a gazdaságpolitikai szervezetekkel, hanem a nagy gazdasági rétegeknek az általános jellegű politikai pártokkal üzőtt taktikája jellemezte a pártok eddigi fejlődését.

De elméleti szempontból sem áll meg az a felfogás, hogy valamely ország pártszerű rétegeit nem az egyes különböző széleskörű homogén polgári rétegek gazdasági érdekei, hanem általános közjogi, államjogi, elméleti politikai kérdések választják el egymástól. Ha a látszat pillanatnyilag sokszor emellett a felfogás mellett is szól, e látszat csupán az eddigi beteg pártképződés eredménye és annak az igazolása, hogy a létező pártok nagy része nem a szó tudományos értelmében vett igazi, hanem csupán *Spart*; másrészt, hogy a létező pártok jórésében a közjogi és kulturális jellegű általános jelszóval még mindig ügyesen burkolják a gazdasági érdekeket, melyek állami érvényesítésére hivatottak.

¹¹⁴ Így például *Rehm* i. m. 38. és 39. 11., ahol *Hintze*-vel polemizál, aki szerint (*Preussische Jahrb.* Bd. 144. 1911. 400. 1.) viszont a pártok *gazdasági, szociális* vagy *egyházi* pártok, de sohasem tisztán politikaikak.

Ha ugyanis áll *Conchának* a pártokról adott, fentebb idézett fogalom meghatározása, amely szerint ugyanis „csak a tárgyilagos alapokon, azaz a meglévő természetes társadalmi csoportosulásokon, nem pedig pusztán alanyi véleményeken nyugvó pártok tehetnek az állami életnek orgánumaivá és teljesíthetik benne az állami általános akarat előkészítésének és a megállapított akarat mikénti kivitelének ellenőrző munkáját”,¹¹⁵ akkor azokat a politikai pártokat, amelyek például akár a hadseregben meghonosítandó nemzeti vezényszó, akár az általános választójog, akár a nemzetiségek egyenjogúsítása, akár más, politikummá vált kulturális vagy közjogi kérdésben vallott álláspontjaik ellentétei miatt különödnék el egymástól, nem nevezhetjük igazi pártoknak. „Csak amennyiben az emberi érdekek különbsége a közületben *állandóan* megvan, lehet a rajtuk nyugvó pártalakulás *állandó*”, – mondja tovább *Concha*.¹¹⁶ „A pártokat a társadalmi érdekkülönbségek teszik a közület *állandó*, tárgyilagos különbségeivé.” Ezekben az idézetekben benne van a teljes magyarázata annak, hogy *átmeneti jellegű, előbb-utóbb megoldandó* aktuális, politikummá lett *általános államjogi vagy kulturális kérdésekben vallott nézetek különbözősége nem lehet a pártok tagozódásának alapja*. E különbségek a közületekben nincsenek meg *állandóan*, csupán a társadalmi fejlődés tüneteiként átmenetileg kerültek a politikai életbe, a rajtuk nyugvó politikai alakulás tehát nem igazi pártalakulás, mert nem *állandó érdekkülönbségeken* nyugszik.

Másként áll a helyzet a *gazdaságpolitikai pártoknál*, amelyeket *bizonyos széleskörű homogén társadalmi rétegek gazdasági érdekeinek állandó különbözősége* választ el egymástól és ezért ez *állandóan* különböző érdekeiken alapuló politikájuk, az állami törvényhozás és igazgatás előkészítésére irányuló akaratuk is *állandóan* különböző marad.

A szó tudományos értelmében vett igazi pártok tehát mindenekelőtt a társadalom gazdaságpolitikai rétegződésében alapuló homogén politikai alakulások lehetnek. *Ez a gazdaságpolitikai alap aztán állandósítja azt a politikai és társadalmi ideológiát is*, amely az egyes rétegek gazdasági érdekeinek

¹¹⁵ *Concha*: i. m. 504. 1.

¹¹⁶ I. m. 505. 1.

védelmére, igazolására, népszerűsítésére és általában állami érvényesítésére nő ki e rétegekből és érdekekből.

Így a szociáldemokratáknak, tehát a munkások pártjainak az az elméletük, amely a magántulajdon eltörlésére és minden termelő eszköznek állami kézbe adására irányul, a munkaadóktól állandóan különböző *érdekeiknek állandó felépítménye*, lendítőkereke volt, amellyel szemben az egyéni nagytőke tulajdonosainak minden rétege állandóan az egyéni magántulajdon lehető korlátlan fenntartására törekszik. A kettő között áll a kisebb termelő üzemek – kis- és középbirtokosok, kis- és középiparosok – tulajdonosainak mindinkább érvényesülő (az utolsó évtizedben különösen Amerikában mind diadalmasabb)¹¹⁷ politikája, amely a kisebb üzemek szociális munkaközösségeit, a nagytőke fokozatos kényszerű igénybevétele révén a munkával való ellátás, az anyaggal való ellátás és a termelő eszközökkel való ellátás államilag szervezett közösségeinek kollektív rendszerére törekszik.¹¹⁸

Mindezek az *ideologikus felépítmények* azonban, ha egy-egy kifejezetten gazdaságpolitikai párt elnevezésében a párt lényegének megjelölésére használják is, csupán a *gazdasági érdekek állandó különbségeinek folyományai*. Az állandó szilárd talapzat a *gazdasági érdekek különbözősége*, amely az *igazi pártok szerkezetének reális alépítménye*. Minden, ami ez alépítmények fölött jelentkezik, az államról, az állam feladatairól, az egyén és az állam viszonyáról, stb. vallott felfogás e gazdasági talapzat kisugárzása, amely *a valódi pártoknak csupán másodlagos tünete, az érdekek konstruktív magyarázata, népszerűsítési eszköze és érvényesítési módja*.

Áll ez nemcsak a különböző „izmusokéban jelentkező elméletekre, hanem a különféle úgynevezett *világnézetekre* is. Nagyon találóan mondja például *Stillich*, a pártlélektan e kitűnő német vizsgálója: „die Konstruktion einer Weltanschauung dient zur Stütze, Rechtfertigung und Begründung

¹¹⁷ V. ö. *Hadley*: i. m. 88. 1. A *Sherman Anti-Trust Act* 1903 óta tényleg hatályos (1911-ben például feloszlatták a *Standard Oil Company*-t és az *American Tobacco Company*-t), az 1912. évi elnökválasztás pedig a demokraták győzelmével a kisebb ipari üzemek győzelmét jelentette a szervezett nagytőke felett.

¹¹⁸ V. ö. *szerzőtől*: „Termelő existenciák szervezése.” (Eggenberger, 1917.)

einer postulierten d, h. gewünschten oder gegebenen sozialen Ordnung.” *A világnézet rendszerint egy határozott gazdasági érdekpolitikát takar*, anélkül, hogy a világnézet lelkes hirdetői, megalkotói és fejlesztői e szerves összefüggésről mindenkor tudnának. Igen szépen mutatja ki *Stülich*, hogy a vallási keresztény világnézet (religiös-christliche Weltanschauung) például a német konzervatív politikának a nép előtt való igazolására és népszerűsítésére, a konzervatív politika pedig a nagybirtok állami és társadalmi főuralmának biztosítására, fenntartására szolgál. Végeredményében tehát a vallási keresztény világnézet a nagybirtok mai gazdasági érdekpolitikájának takarója. És áll *a gazdasági érdekek és a világnézetek ez összefüggése* az egyéb uralkodó világnézetekre, a munkások forradalmi, a nagykereskedelem és nagyipar mindenféle liberális, az új középosztály különböző szociális világnézeteire is.

Az egyes pártoknak a világnézetekről való elnevezése tehát rendszerint *nem jelöli meg a párt lényegét és létalapját*, a gazdasági érdekek homogén közösségét, amely a pártot tevő társadalmi réteget politikai pártba tömöríti és a többi érdekéteget pártjaitól valóban megkülönbözteti. A világnézet a társadalmi osztály gazdasági alapokon nyugvó *érdekeinek általánosítására törekszik* és fontos taktikai eszköz annak a látszatnak a keltésére, hogy a politikai párt az összesség érdekeit szolgálja és az egész társadalom egyetemes üdvére törekszik.

Még kevésbé kielégítő, a lényegét még kevésbé megjelölő a pártoknak a „konzervatív” és „liberális” meg „radikális”-féle megjelölésekkel való osztályozása. *Stülich* egész műve a német konzervatívokról és liberálisokról részletes bizonyíték amellet, hogy a „konzervatívok” politikája nem is olyan konzervatív, a „liberálisok”-é nem is olyan liberális; bizonyíték amellet, hogy *a „konzervatív” és a „liberális” szavak alig fednek egységesen körülhatárolt fogalmakat*, maguk az eme megjelöléseknek megfelelő pártok kereteit pedig szükségszerűleg áttörik, sőt sokszor széttörik a társadalom gazdasági rétegeinek megfelelő politikai tömegek kívánalmi és ezekhez mért alakulásai. Az angolszász pártalakulások rendszerében a „konzervatív” elnevezés lassanként el is tűnik, a német rendszerben pedig a „konzervatívok” kénytelenek a lényegüknek sokkal inkább megfelelő gazdaságpolitikai jelleget – a nagybirtok érdekeit – beismerni.

A valóban konzervatívok, mondja *Rehm*,¹¹⁹ nem is a „konzervatív” párt, hanem a *Zentrum*. Ennek a „párt”-nak egyetlen célkitűzése van, a katolikus vallásnak állami berendezéssé tétele, úgy mint hajdanában volt és ezért állandóan és tudatosan konzervatív, föderalisztikus államot követel. Ezen az egyetlen célkitűzésen kívül azonban a *Zentrum* teljesen *formai* párt, politikája célja érdekében teljesen taktikai: a középben ül, hol az egyik, hol a másik párthoz csatlakozik, nem doktriner, sőt *programmja* egyenesen elrejtí reakciós célját, nem foglal benne gazdasági kérdésekben sem állást, hol a liberálisokkal, hol a demokratákkal tart; nincs lekötve sem választójogi, sem gazdasági, sem szociális kérdésekben; hol az általános, titkos választójog mellett (1912). hol ellene (1910) foglal állást, többször a fogyasztók ellen, másszor meg (1909) mellettük szavaz.¹²⁰

Az úgynevezett *felekezeti pártok* egyik legtipikusabb példájából, a német *Zentrum* vizsgálatából látnivaló, hogy az úgynevezett *felekezeti pártok nem igazi pártok*, hanem részben az angolszász típushoz hasonló *formai pártok*, amelyeknek hatalmas szervezeti erejét a klérus, a papság adja, részben azonban *ál-pártok*, mert a társadalom állandó, valódi érdekkülönbségeinek, a széles rétegek homogén gazdasági érdekeinek megfelelő tagozódást zavarják, elhomályosítják és elmúlt idők elavult, idejétmúlt berendezéseinek óhajával a szabad gazdaságpolitikai tagozódásnak megfelelő haladó társadalom fejlődését gátolják.

Azonban nem csupán a felekezeti kérdés nem lehet valódi párt programja és alkotó eleme, hanem azok a pártok sem igazi pártok, amelyek *általános közjogi és kulturális* jelszavakkal tömörülnek általuk pártnak nevezett politikai csoporttá, így például a *Zentrum* egyik ellentéte, a német *Fortschrittliche Volkspartei*, amely a múlt század hatvanas éveire visszavezethető keletkezése óta¹²¹ olyan társadalmi és politikai kérdéseket vall programmatikus létalapjául, mint a „parlamentari kormányrendszer megvalósítása” Németországban, „az egyén teljes szabadsága minden téren és minden osztályban”.

¹¹⁹ *Rehm*: i. m. 39. és köv. 11.

¹²⁰ *Rehm*: i. m. 45. 1.

¹²¹ V. ö. *Naumann*: i. m. 10. 1.

stb.,¹²² programjában és megjelenési formájában ugyancsak nem valódi párt, mert nem nyugszik a német társadalomban meglevő osztályérdekek állandó különbségén. Hogy életét egy *Mommsen, Schultze-Delitzsch, Virchow* és más nagyjainak halála óta is fenn tudta tartani, ezt főleg annak köszönheti, hogy párthíveinek zöme a tőzsdei körökből került ki;¹²³ vagyis annak, hogy a párt mögött voltaképp a német kereskedői középosztály gazdaságpolitikai ereje áll.

Mindezekből a fejtegetésekből nyilvánvaló, hogy a parlamenti pártalakulások rendszerének éppen a fordítottja felel meg a tudományosan igazolt valódi pártok fejlődési lehetőségeinek és fejlődési követelményeinek. Azok a *közjogi* és *kulturális* kérdések, amelyek az eddigi pártalakulásoknak rendszerinti alapjait és külön programjaik lényegét tették, *nem külön pártalakításoknak*, hanem csupán *a pártok alkalmi egyesülésének lehetnek igazi alapjai*. Viszont a társadalom különböző érdekköreinek *gazdasági* problémái, amelyek az eddigi pártoknak csupán alkalmi kérdései voltak, a külön pártalakulás igazi alapjai.

A gazdaságpolitikai osztály érdekei különbségein épült pártok valódi pártok, mert megfelelnek a társadalom különböző széles rétegeiben meglevő *állandó*, reális érdekkülönbségeknek; az eme különbségeknek megfelelő politikai tömörülések állandó politikai alakulások, – pártok. Minden egyéb – kulturális, .közjogi, szociálpolitikai – kérdés, helyesen nem pártok alakulására, hanem csupán a különböző pártok *alkalmi ligáira, blokkjaira, taktikai szövetségeire* adhat alkalmat. Nagyon helyes például, ha a magyar pártok 1917-ben a választójog kérdésében nem pártot, hanem csupán alkalmi blokkot alkottak, amely magától megszűnik, amint a választójog kérdése megoldást nyert, Ámde csupán ilyen alkalmi egyesülés létesíthető az úgynevezett nemzetiségi kérdésben, az ingyenes állami népoktatás kérdésében, az önálló vámterület kérdésében, a parlamenti reform kérdésében, a fegyverkezés vagy a leszerelés kérdésében is és így tovább.

Az úgynevezett országos politika kulturális, közjogi és

¹²² V. ö. *Rehm*: i. m. 66. 1.

¹²³ *Rehm*: i. m. 68. 1.

¹²⁴ V. ö. *szerző* id. német munkája 98–103. 11. Die wirtschaftspolitische Partei. Spezialparlamente. *Ad-hoc Partei-Ligen*.

minden néven nevezendő szociális kérdései, *azok, amelyek minden egyes gazdaságpolitikai réteg érdekkörébe belevágnak vagy legalább is legtöbbször érdeklik*, az eddigi „párt”-alakulások helyett helyesen a gazdaságpolitikai *pártok* különböző *alkalmi szövetkezéseinek* összparlamentari és társadalmi vitájában fognak közvéleménnyé alakulni. E szövetkezési formák (blokkok, ligák, szövetségek) *ad hoc* jelenségek és megszűnnek, a politikai közéletből eltűnnek, amidőn az aktuális kulturális, közjogi vagy más szociális kérdések a haladás jegyében törvényhozási, illetve jogalkotási megoldást nyertek.

A társadalom állandó gazdaságpolitikai érdekrétegeiből fejlődött pártok azonban megmaradnak, ha nem is örök időkre, – mert hiszen a társadalmi és gazdasági fejlődés idők múltán egyes különböző homogén-érdekrétegek között fennállott különbségeket is megszüntethet vagy letompíthat, – de mindenestre hosszú időre. A társadalmi fejlődés során felszínre került különböző korszerű kulturális, közjogi és egyéb szociális kérdések pedig mindenekelőtt a társadalom gazdasági érdekrétegeinek megfelelő állandó politikai alakulásokban fognak közvéleménnyé érleltetni és a társadalom való érdekeinek megfelelőleg az érett közvélemény kívánalmához mért elintéztetést nyerni.

A pártok fogalmának megfelelő ez az országos politikai rendszer, amelynek legfontosabb nyilvánulási formái a *gazdaságpolitikai pártok*, a *szakparlamentarizmus* és az *alkalmi pártszövetségek*, kétségtelenül a *politikai közéletnek tisztulásához*, az eddiginél teljesebb *őszinteségéhez* és *tisztaságához* vezet.

A politika nem lesz többé kiváltságos csoportok, családok és egyesek mulatsága, hatalmi harca és a gazdasági élet fejlődésével lépést tartani nem tudó szferikus tudománya, hanem a társadalom szerves gazdasági rétegeinek érdekeik szerint való őszinte, nyílt és becsületos megnyilatkozása és e megnyilatkozásoknak közvéleménnyé alakulása az emberi boldogulásnak, a széles rétegek megélhetésének, az egyéniség érvényesülésének és az emberiség jólétének minden kérdésében.

Csakis ebben a *gazdaságpolitikai alaptagozódásban* alakulhat ki a *becsületos őszinte közvélemény*, amely valóban az ország egész népességének dolgozó rétegein nyugszik. És csakis ez biztosíthatja az érdekek küzdelmében a *fegyverek*

*tisztaságát, mert a gazdasági érdekek nyílt harca az érvek átlátszóságát, a világnézetbeli köpönyegeket levetését, az igazi indító okokat takaró szociális, kulturális és közjogi általánosításoknak a nyers valósághoz mért leegyszerűsítését követeli. Csakis ebben a fejlődésben teljesülhet Paulsen vágya: becsületesebb eszközöket a pártküzdelemben!*¹²⁵

A gazdaságpolitikai differenciálódás e politikailag becsületesebb korszakában *a közvélemény is mentesebb lesz a tévedésektől*; mert a nyers érdekeket takaró és elhomályosító elméletek és általánosításra törekvő érvelések ereje a nyílt, letagadhatatlan gazdasági alap folytán lényegesen legyöngül. Mind ritkábbak lesznek azok a jóhiszemű tévedések, amelyekben egy-egy érdekcsoport, illetve az egy-egy érdekréteghez tartozó egyes ember a maga önös érdekeit, amelyek embertársai, azaz a többi érdekcsoportok érdekeire ártalmasak, boldogulására veszedelmesek, jogosoknak, az emberiség érdekében levőknek hiszi és érettük kardoskodik. Az érvek fegyvertárának tisztulásával, a becsületes gazdaságpolitikai alapon az egyes ember minden rétegben kénytelen lesz ily érdekeinek kielégítéséről józan belátással lemondani, ami az úgynevezett *szociális érzék* fokozatos fejlődését jelenti minden osztály tagjaiban. Ez a fejlődés vihet ahhoz a kultúrfokhoz, amelyről *Dicey* is beszél.¹²⁶ az egyéni érdekek intelligens mérlegeléséhez a közérdek és a közjólét szempontjából.

Még csupán egy-két befejező megjegyzést.

Az eddigi fejtegetésekből világosan kiténik, hogy az, amit modern gazdaságpolitikai szervezkedés alatt értünk, a széleskörű társadalmi rétegeknek gazdasági érdekeik homogeneitása, hasonlósága vagy azonossága következtében való tömörülése, *nem pedig a célszerű kényszeregyesülés*, amely az uralkodó érdekrétegek tetszésszerű osztályozásával szabja meg a külön szervezeti berendezésekre jogosult érdekrétegek számát és érvényesülési tehetőségeit. Ezen az utóbbi elven nyugszik még például nálunk az *ipartestületek*, a németeknél a *Zwangsinnungen* intézménye, a feudálarisztokratikus állami berendezkedés maradványa, amelynek kereteit azonban az ipari szabadság győzelmével törvényes talajt nyert szabad szervezetek

¹²⁵ V. ö. *Paulsen*: i. m.

¹²⁶ *Dicey*: *Law and Public Opinion*. 14. 1.

mindinkább áttörnek és történelmi emlékekké változtatják. A *német* úgynevezett *konzervatívok* régi hő kívánsága, hogy a társadalom különböző polgári rétegei rendi alapon, foglalkozások szerint nyerjenek szervezetet,¹²⁷ hogy pedig a gazdaságpolitikai szervezkedés és az ezzel kapcsolatos új pártfejlődések láttán már a *magyar nagy agrárszervezetek* is a foglalkozási ágak szerint való kötelező kamarai szervezés intézménye mellett foglalnak állást, fentebb bővebben érintettük.

Ez a kívánság két irányban haladásellenes. Egyrészt a társadalmi rétegek, osztályok és foglalkozási ágak bizonyos megmerevedését idézi elő, épp úgy, mint a céhrendszer, mert *kényszerű, felülről diktált kereteket és felosztást* szab a társadalom gazdaságilag produktívan dolgozó összessége elé. Másrészt a *látszólagos törvényi egyenlőség* elve, de *tényleg az erőviszonyok legnagyobbfokú egyenlőtlenége alapján*, az eddigi gazdasági hatalmi állapotok mellett kívánja ez az óhaj a foglalkozási rétegek szerint való rendi szervezeteket megteremteni.¹²⁸ Vagyis: ez az óhaj a *létező hatalmi viszonyokat e szervezésre való törekvéssel konzerválni óhajtja*.

*Ezzel szemben a gazdaságpolitikai szervezkedés modern társadalmi elve a széleskörű homogén társadalmi érdekrétegek autonóm szervezkedését, a gazdaságpolitikai osztályok szabad egyéni mérlegelés és belátás alapján való szerves keletkezését és fejlődését kívánja látni.*¹²⁹ Ez egészen más, mint az emeletes épülethez hasonló *rendi szervezetek társadalma*, amelyben egyik gazdasági osztály a másik fölött helyezkedik el, míg a legalsóbb földszint alatt is vannak még széles dolgozó rétegek, amelyeknek a szervezett csoportok házában lakás meg sincs engedve. Ezzel szemben a társadalmi szervezkedés autonóm útját szem előtt tartó *modern gazdaságpolitikai szervezkedés* nem felülről lefelé, hanem *alulról felfelé* működő organizációs erők irányította fejlődést kíván. Ennek a szervezkedésnek az eredményeként kialakuló társadalom nem az emeletes házhoz,

¹²⁷ V. ö. részletesen *Stillich: Die politischen Parteien Deutschlands*. I. Die Konservativen. 87. és köv. 11.

¹²⁸ *Stillich* (i. m.) szerint „ständische Organisation des Volkes mit aristokratischer Spitze”.

¹²⁹ V. ö. *szerző* id. német munkája 100. 1. „Ohne jede staatliche Direktive müssen sich die homogenen Organisationen finden und wirtschaftspolitisch einigen.”

hanem az egymás mellett elhelyezkedő klasszikus stílusú földszintes épületek széles csoportjához lesz hasonló, amelyek mindegyikében egy gazdaságpolitikai réteg fejleszti a maga érdekei tudatos politikáját.

Végül: az új, autonóm társadalmi szervezkedés irányelve nem tiltja a gazdasági szervezeteknek a politizálást, mint ahogy azt a konzervatív szervezési irányzat eddig tette, hanem ellenkezőleg, nyomatékkal vallja azt az elvet, hogy *politikai érvényesülés nélkül semmiféle osztály gazdasági szervezete sem ér sokat, hogy gazdasági szervezet és politikai szervezet nemcsak hogy nem ellentétes; de egymást kiegészítő, egymással szervesen összefüggő, egymást feltételező realitások.*

Eddig ugyanis, amint az előbbi fejezetekben láttuk, a politizálás tilalmának farizeus jelszavával némították el az életképes osztályok gazdasági szervezeteinek legtöbbször azokat a gazdaságilag uralmon levő rétegek és szervezetek (nálunk a nagybirtok és a nagybankok urai), amelyek érdekeit a parlamenti uralkodó pártok úgyszólván kizárólag képviselték, vagyis amelyek az eddigi burkolt politikai utón jutottak uralomra. Ezeknek az uralkodó gazdasági csoportoknak az érdeke mindenkor az volt, hogy a velük ellentétes érdekű gazdasági csoportok politikailag ne érvényesüljenek, az államhatárlomban befolyást ne nyerjenek. Ezért és azokból az okokból, amelyeket az előbbi fejezetekben részletesen tárgyaltunk, maguk is formailag teljesen távol tartották gazdasági szervezeteiket a politikai pártoktól és ezzel példát teremtettek a gyöngébb, sokszor kihasznált gazdasági csoportok részére a gazdasági szervezet működése és a politikum szigorú különállása tekintetében. A nyilvánosság előtt mindenkor ez a merev különállás szerepelt, valójában azonban a leggazdagabb gazdasági csoportok és ezek nagy szervezetei (érdekképviselőik épp úgy, mint bankjaik) tartották életben az uralkodó politikai pártokat, amelyek erkölcsileg és anyagilag tőlük függtek és így természetesen az ő érdekeiket szolgálták. Ezzel a konzervatív felfogással ellentétben a gazdaságpolitikai társadalmi szervezkedés a *homogén érdekek spontán társulásán épül*, amely társulásban minden széles gazdasági réteg egyben nyílt politikai tényező a közvélemény, a közítélet és a közakarati kialakulásában.

Ebben a fejlődésben, amint láttuk, *a nép teljesebb önren-*

delkezési jogára és ezért a politikai jogok hiterjesztésére vonatkozó legfőbb javaslatok is új lendületet, új tartalmat nyernek. A választójog legteljesebb kiterjesztése és szabad gyakorolhatásának akadálytalan tisztasága ennek a fejlődésnek nemcsak feltétele, de egyenes következménye is. Feltétele, mert minden egyes dolgozó társadalmi érdekréteg hatályos képviselője a mostani alkotmányos országok parlamentjeiben is csupán akkor valósítható meg, ha minden dolgozó polgárnak megvan a képviselőválasztási és érdekeire fontos ügyekben közvetlen szavazati joga. Viszont egyenes következménye a homogén érdekű dolgozó társadalmi rétegek gazdaságpolitikai szervezkedésének a választási és szavazási jog általánossága, egyenlősége, sőt titkossága is; mert hiszen akkor, ha minden egyes ember az ő gazdaságpolitikai szervezetében a tanácskozási, határozathozatali és minden kollektív testületi munkában valóban komolyan részt vesz; ha e szociális együttműködés életberendezése természetszerű, bennrejlő sajátossága lett, akkor már a mai egyesületi szervezetekben is a tanácskozás minden tárgyában minden tagnak általános és egyenlő határozati, sőt rendszerint tanácskozási joga is van; a választásoknál pedig ugyancsak általános és egyenlő, sőt személyi kérdésekben rendszerint titkosan gyakorlandó minden tag jogosultsága. Ha azonban az általános, egyenlő és titkos választójog behozatala nem jár egyidejűleg a homogén társadalmi érdekrétegek kellő irányú gazdaságpolitikai szervezkedésével, úgy a választójog csak formai jogosultság marad anélkül, hogy a szó igazi értelmében vett parlamentarizmus, a helyesen kialakult igazi közvélemény uralmához és kormányzatához vezetne. Bizonyos az is, hogy az úgynevezett választói kerületeknek főleg területi beosztása a gazdaságpolitikai szervezkedés fejlődésével elégtelenné válik. Az eddiginél sokkal teljesebb figyelemben részesítendő az öszparlament összeállításánál az egész dolgozó társadalom minden egyes gazdaságpolitikai osztályának minden homogén rétege, amelyek szervezkedésével a túlságosan mechanikus területi elosztás helyébe amúgy is mindinkább az érdekek szerint való megosztás és osztályozás kerül.¹³⁰

¹³⁰ A szorosán vett kulturális tényezők (tudományok és művészetek szervezetei) külön képviselőküldési jogára nézve v. ö. szerző id. német munkáját.

Hogy a nép teljesebb önrendelkezési jogára és lehetőségeire tekintő *parlamentarizmus* gondolata a gazdaságpolitikai szervezkedés kapcsán sokkal teljesebben valósul meg, mint akár a formai kétpártrendszer mellett, az eddigiekben bőven taglaltuk. Parlamentarizmus alatt, mondja helyesen *Stillich*,¹³¹ a nép szervezett részvételét értik a kormányzásban, törvényhozásban és közigazgatásban. A gazdaságpolitikai szervezetek szakparlamentarizmusában a nép minden dolgozó rétege teljes erejével vesz részt a *kormányzási, törvényhozási, sőt közigazgatási* munkálatokban is; mert hiszen az egyes szakköröket speciálisan érdeklő igazgatási kérdések elintézése is mindinkább az illető réteg gazdasági szervezeteire hárul.¹³² Nem párt, hanem a helyesen szervezett közvélemény uralja ilyenformán az állami igazgatást és az állandó gazdaságpolitikai jogalkotási szakmunkában a mindenkor megállapítható intelligens közvélemény kormányozza a közéletet. *Nincs szükség a pártok uralmára ott, ahol minden dolgozó társadalmi réteg becsületes gazdasági érdekei szerint magában is parlamentáris módon van politikailag szervezve; a gazdaságpolitikai szervezkedés a mindenkor működő, higgadt és komoly, az érdekek mérlegelésének állandó műhelyeiben kiforró szervezett népakaratot* teremt meg; ez pedig nem tűri maga fölött sem a formai, sem az álpártok, sem pedig egyéb pártszerű csoportok uralmát. A gazdaságpolitikai szervezkedés korszakában *azok a politikai alakulások, amelyeket gazdaságpolitikai pártoknak nevezünk, csupán eszközei a közvélemény kialakulásának, amely eszközöknek a cél fölött elhatalmasodniok sohasem szabad.*

A kormányzás technikai problémáinak egész sora nyílik e távlatokban, amelyeket e munkával összefüggésben nem óhajtunk érinteni. A közvélemény uralmának és kormányzásának korszakában az úgynevezett *kormányformák* kérdései technikai problémákká zsugorodnak. Akár a monarchikus, akár a köztársasági formát válassza is valamely nép, az állami szuverenitás a szervezett népakaraté, a közvéleményé.

¹³¹ I. m. I. köt. 71. l.

¹³³ Közelfekvő példa már ma is a *kereskedelmi és iparkamrák* mindinkább növekvő közigazgatási jogköre.

A *demokrácia* sokat hányatott hajója a gazdaságpolitikai szervezkedés kultúrkorszakában talán révhez ér. Nem arisztokrácia,¹³⁸ – a számok uralma, – nem is arisztokrácia,¹³⁹ – egyes vezető csoportok uralma – e korszak demokráciája, hanem az érdekek szerint szervezett intelligens népakaraté, amely a gazdaságpolitikailag szervezett érdekrétegek életében mindenkor teljes egészében és erejében fog a nyilvánosság előtt jelentkezni.¹³⁵ És nem mondhatja majd többé fölényes mosollyal egy *Kjellén*, a merőben formai választójog általánoságával és egyenlőségével még meg nem gyógyított demokráciák oly kísérleteiről szólva, mint aminő a „referendum” vagy a „recall”, hogy mindez csak annyi, mint a demokrácia betegségeit még több demokráciával gyógyítani akarni.¹³⁶ A gazdaságpolitikai szervezkedés útján uralomra jutó közvélemény kormányzatának meg kell győznie a demokráciák modern elleneséit a szervezett népakarat uralmának és kormányzatának minden más alkotmányformát felülmúló egyedüli helyességéről.

És vájjon az államok, országok és nemzetek közötti egyetértéshez, a *világbéke* ideáljához nem jutunk-e a gazdaságpolitikai szervezkedéssel egy jelentős lépéssel közelebb¹? Vájjon nem nyernek-e a háborúelőtti évtizedekben oly biztató reményekkel megindult zsenge *nemzetközi mozgalmak* e homogén belső szervezkedés útján újabb, hatalmas lendületet! Vájjon nem lesz-e sokkal több kilátással biztató a népek testvéri egyesülésére irányuló minden törekvés, ha nemcsak azt lehet majd mondani, hogy „világ proletárjai (munkásai), egyesüljetek !”, hanem azt is elmondhatjuk majd, hogy: „világ technikusai, egyesüljetek!”, „világ földművesei, egyesül-

¹³³ V. ö. *Ostrogorski*: i. m. I. 95. 1.

¹³⁴ V. ö. *Michels*: i. m. 12. 1.

¹³⁵ Talán ebben az irányban lelhetnek nyugvópontot a *Michels* vagy *Szabó* Ervinünk aggodalmai, aki annak láttán, hogy a pártmaszinizmus hívei a háború tanulságai ellenére sem tanultak, „aggodalommal és félelemmel” veti fel a kérdést: vájjon meg fogjuk-e találni a társadalmi szervezkedés oly formáit, melyek megóvják az emberiséget hasonló katasztrófa megismétlődésétől? (V. ö. *Szabó: Demokrácia és szociáldemokrácia*. Huszadik Század, 1917 március.)

¹³⁸ V. ö. Rudolf *Kjellén*: Die Großmächte der Gegenwart. 12. kiad. 144. 1.

jetek!”, „világ iparosai, egyesüljete!”, „világ tisztviselői, egyesüljete!” és egyesüljete! mindnyáján, akiknek a különböző országok társadalmában homogén gazdasági érdekeitek és kulturális feladataitok vannak.

A nemzeti eszmének új távlatai nyílnak az új nemzetköziség békés kultúrperspektíváiban.

Utóirat.

Vajjon lehet-e bízni az emberállat bestialitásának tomboló orkánja – a világháború – láttán a békés kultúrfejlődés jövő tartósságában; vajjon lehet-e bízni a fejlődésre érdemesnek ítélt új szervezeti formákban; a társadalmi szervezkedés új irányaiban, a szociálisnak nevezett eszme diadalában!

Vajjon lehet-e ezután már bízni az államiságban egyáltalán és nem kell-e arra az útra kanyarodnunk, amelyen a társadalom tisztán szakszervezeti tagozódásának alapján álló és minden államisággal szembehelyezkedett, minden államiságot tagadó *szindikalisták* már régen járnak! „El minden állammal és minden párttal! El minden parlamenttel és el minden ily közvetett érvényesülési móddal! A mi hitvallásunk a direkt akció, a közvetlen cselekvés; ha kell, az általános sztrájk, a szabotázs és minden eszköze a közvetlen társadalmi terrornak; a mi hitvallásunk, ha kell, a szervezett társadalmi forradalom, – csak semmi pártot, csak semmi parlamentet, csak semmi államot!”

A francia és olasz pártviszonyok között született e szindikalista keserőség, reméljük, a háború szörnyősége, az eddigi, technikailag felszerelt, felfegyverkezett modern gazdasági állam kultúrájának e teljes csődje után sem fog lényeges teret

ioes intézményes biztisítékai – agyonhangatva vagy re-
kicsinyelve, lenézve vagy kigúnyolva bár – már e szörnyősé-
ges háború kitörése előtt is régtől fogva, rendületlen szívvel
kerestük, a szindikalizmus tiszteletreméltó keserőségeiből le-
fosztottuk a túlzásokat és megtanultuk belőle az új társadalmi
szervezkedés fejlődéspolitikai alaptételét: a széleskörű homo-

gén *érdekrétegek szakszervezeti tagozódásán* épülő *társadalom kooperatív formái* és e formákban *az egyéniség érvényesülése* összhangzatos fejlődésének szükségességét.¹³⁷ Megtanultuk belőle a *társadalmi önsegély* elvét, amely a gyakorlatban a gazdaságpolitikai szervezetek autonóm társadalmának képét nyújtja, de megtartottuk továbbra is az átfogó és kiegyenlítő szervezetre, e *társadalom államának* megteremtésére irányuló törekvésünket, az új államban megtestesülő *rendbe, jogba, szociális igazságosságba* vetett bizalmunkat.

Felismertük a minden pártfejlődésben rejlő autokrácia és masinizmus minden veszedelmét, de felismertük e veszedelem egyetlen hatékony ellenszerét is: az igazi, független, tudatos és higgadt *közvélemény* szerves fejlesztésének szükségességét. És felismertük, hogy azok az eszközök, amelyek az egyetlen ellenszer fejlesztéséhez szükségesek, mindekenélőtt *alkotmányon kívüli tényezők*: független, tárgyilagos, hivatása magaslatán álló *sajtó*, az együttműködésre való állandó és gondos *szociálpedagógiai nevelés*, a társadalom kulturális tényezőinek, a tudományoknak és művészeteknek, az ezekben nevelt *intellektuális elemeknek* szerves elhelyezkedése, közvetett *vezető szerepe* a gazdaságilag szervezett társadalom közakarátának kialakulásában és érvényesítésében. Ez alkotmányon kívüli tényezők megteremtése és maguknak e tényezőknek munkája állandó és végtelen folyamat, amelyhez szívós kitartás és „javíthatatlan optimizmus” kell.

Hogy e fejlődésben a pártok uralma fokozatosan megszűnik, természetes. De vajjon *a pártok kiküszöbölését* jelenti-e ez? Korántsem. Egymástól különböző, politikailag szervezkedő *érdekrétegek* lesznek, míg *társadalmak* lesznek. Hogy pártoknak, vagy más névvel kereszteljük-e őket, a lényegen mitsein változtat. Talán tényleg úgy lesz, hogy ez az elnevezés, „párt”, hovatovább nem fogja fedni a társadalmi szervezkedésnek azt az architektonikus egységét, amely a kulturálisan vezetett gazdaságpolitikai fejlődésben fokozatosan kialakul. A „párt” fogalmából, szavából fejlődött a „pártoskodás” szava, fogalma. Vájjon összefér-e a fejlődő gazdaságpolitikai szervezeti típusok fogalmával, hivatásával a *pártoskodás*, a koncért, az egy-

¹³⁷ V. ö. *Társadalmi szervezkedés*.

mást leigázó hatalomért való gyűlölséges marakodás! Vájjon sikerült-e kimutatnunk, hogy a fejlődő szervezeti típusoknak nem egymás ellen, hanem egymás mellett, párhuzamos erővonalakban kell állandóan küzdeniök mindnyájuk közös célja, eléréséért, a kultúrállam megteremtéséért? Abban a szociális korszakban, amelyben *az állam* többé nem az eddigi pártharcok és politikai hipokrizis útján a többiek rovására érvényesült egyes gazdasági rétegek hatalmi berendezése, hanem *minden egyes dolgozó réteg közös igazgatási szervezete*, az állami szervezésnek és társadalmi szervezkedésnek is állandóan egymással párhuzamos, sőt egybevágó erővonalakban kell haladnia. De minden elméleti meggyőzéstől eltekintve, *illik-e* az immár rémes csődöt mondott régi. pártoskodó társadalmi szervezkedés véres romjainak, a világháború nyomában maradt borzasztó hullahegyeknek, lerongyolt országok gyászoló otthonainak, a magunkbaszállás minden komolyságát és erejét megkövetelő rekonstrukatív gazdasági feladatok mérhetetlen tömegének láttán a *pártoskodás* régi torna játékát folytatni!

Az emberi önzés végtelen skálája – a féktelen hiúság, álarcos hatalomvágy és kultúrpalástokba burkolt bestialitás – bizonyára nem sokat fog változni sem ez elméleti célkitűzések, sem ez érzelmi, erkölcsi appelláták hallatára. Az egyelőre alkotmányon kívüli tényezőknek a közélet új, kényszerítő intézményekben gazdag alkotmányait, az intellektuálisan, kulturálisan vezetett *közvélemény kormányzatának hatalmas, új jogi biztosítékait* kell megteremteniük, amelyek az emberi bestialitást béklyókba szorítják és a jobbak uralmát biztosítják.

A háború alatti fejlődés szemmel láthatólag segíti ez alkotmányos biztosítékok keletkezését. Még rémes táncban tartják a szellemek a meggondolatlan bűvészinásokat, akik őket előidézni elég vakmerőek voltak; még képtelenek az egymásra rohant régi államszervezetek a kivont kardokat hüvelyekbe visszatenni, de már itt is, ott is elétör a népakaraton nyugvó közvélemény uralmi és kormányzati formáit, intézményes biztosítékait célzó egy-egy új fejlődés irányzata.

Angliában, úgy tűnik, már a történelmi fejlődésen és a nép faji sajátosságain nyugvó kétpártrendszer is hovatovább elégtelennek bizonyul a hamisítatlan közvélemény érvényesülésének és uralmának lehetővé tételére. A világháború hullá-

mainak lökései alatt a régi rendszer gerendázata recsegni, ropogni látszik, új és új „pártok” keletkezéséről hallunk, jeleül annak, hogy a közvélemény hatályosabb megnyilatkozási és érvényesülési lehetőségeket, becsületesebb, szakszerűbb parlamentarizmust, a népakaratnak megfelelőbb kormányzati formákat keres. *Mintha az angol fejlődés akaratlanul is közelednék a német típusú gazdaságpolitikai párt fejlődés szervezeti formáihoz.*

Németországban viszont mind sűrűbben hallunk az úgynevezett *parlamentizálásra* törekvő reformirányzatok egyre nagyobb lendületéről, amelyet a háború előtt is e reformért küzdött pártok és gazdaságpolitikai osztályok (szociáldemokrata párt, haladó néppárt, stb.) immár a békekötés legelső feltételének tartanak. *Mintha a gazdaságpolitikailag szervezkedő német társadalom közelednék az angol típusú parlamentarizmus szervezeti formáihoz.* És mintha e két nagy nép történelmi tanulságain, faji tulajdonságain épült két nagy szervezési irányzat – a *közvéleményen nyugvó parlamentarizmus* és a *gazdaságpolitikai szervezkedésen nyugvó közvélemény* – ölelkezése lenne e rémes háború alkotmányszervezeti tanulsága. Középuitt áll a szindikalizmus nagy szülőanyja, a francia társadalom, amely kénytelen lesz ez ölelkezés láttán a kettős tanulságot a maga országa alkotmányszervezetében is értékesíteni és kezeit, minden keserűség félretételével, a két nagy nép felé megértően kinyújtani.

Amerikából pedig a népek testvéri egyesülésének őszinte gondolatával közeleg egy új szociális irányzat, amely a tröszt-szerűen szervezett nagytőke elleni küzdelem évtizedes harcának eredménye: *a kisebb termelő üzemek szociális közösségének állami irányzata,*¹³⁸ Mint egy kompromisszum a kollektivismus és a magántulajdon rendszere között, amely az állami közösség és az etikai individualizmus összhangjának megteremtésére *az új termelő nepáliam rendkívüli gazdasági feladatainuk 'megoldáséinál* vezető irányzattá látszik emelkedni.

Állami szocializmus vagy állami kapitalizmus? Ne dogmatikusan körülhatárolt vagy még csak körül sem határolt „iz-

¹³⁸ V. ö. *The Forum*, 1916 febr. „The Men of 1916”; *Hutchinson*, id. m. 139. és köv. 11.; *Hadley*, id. m. 88. és köv. 11.; szerző: Termelő-exisztenciák szervezése.

musok”-ban keressük a jövő fejlődését. Az új irányzat a *termelő tökét a széles néprétegek között tarsadalmosítani* kívánja és egyben *államilag igazgatott szigorúan szociális felügyeleti és elosztási rendszert* kivan meghonosítani *a termelés és fogyasztás rendjében*. Legfőbb teendőnk ez irányban a megfelelő *gazdaság politikai szervezkedés* előmozdítása, társadalomerkölcsi és jogi szabályozása és mindezek útján a *parlamentarizmus* és általában a *jogalkotás* egész nagy társadalmi és állami *szerkezetének reformja*.

A világháború véres ködjét lassan biztató sugarak oszlatják el: *A közvélemény kormányzati rendszerének* – a „népek önrendelkezési jogának” – *alkotmány szer vezeti problémái* az egész világ közös kérdéseivé válnak.

Az emberi együttműködés formái tökéletesedésének útja végtelen.

Tartalomjegyzék.

	Oldal
Előszó	5-7
Első fejezet. Irodalmi és rendszertani adatok.....	9-16
A kétpártrendszer és a modern demokráciák pártmasi- nizmusának veszedelmei. Ostrogorski, Lowell, Hatschek, Bryee, Michels	9-11
A pártok fejlődése a gazdaságpolitikai szervezkedésben. A németországi irodalom. Jelűnek, Paulsen, Rehm, Nau- mann, Stillich	11-14
A magyar irodalom. Concha, K. Deák Albert.....	14
Irányt jelző újságcikkek. Klein Ferenc, gr. Andrássy Gyula, Prohászka Ottokár	15-16
Második fejezet. A kétpártrendszer.....	17-24
Az <i>angol</i> kétpártrendszer lényege. A formai pártok. A közvélemény kialakulása és az angol pártok.....	17-19
Az <i>amerikai</i> kétpártrendszer. A két szervezési irányzat. A közvélemény alkotmányon kívüli szervezése.....	19-21
A kétpártrendszer meghonosítását célzó <i>kontinentális</i> <i>európai</i> törekvések kritikája.....	21-23
A Programm jelentősége a kontinentális pártfejlődésben	23-24
Harmadik fejezet. A gazdaságpolitikai pártfejlődés kezdetei.....	25-35
Az angolszász és a kontinentális pártok közti különb- ségek. A román és a német kontinentális típus.....	25-27
A német <i>gazdaságpolitikai</i> pártfejlődés. <i>Irodalmi nyo- mok.</i> Concha, Paulsen, Rehm, Naumann. <i>Szervezeti</i> <i>fejlődés.</i> Bund der Landwirte, Hansabund	28-30
A <i>pártokká fejlődés</i> fogalmi kellékei. Paulsen, Concha, K. Deák Albert.....	30-32
A gazdaságpolitikai szervezetek taktikai kísérletei. Ezek oka és átmeneti jelentősége.....	33-85
Negyedik fejezet. A pártalakulás és programkészítés eddigyi módszerének tarthatatlansága.....	36-43
A <i>pártprogramok általánossága</i> és a <i>politikai család</i> folyamata. Angol pártok, munkás-pártok, kontinentális polgári pártok.....	36-38
Az eddigyi irodalmi felismerések elégtelensége. Michels, Paulsen, Rehm, Christensen.....	38-39
A <i>magyar</i> pártok	39-40
A helytelen programkészítés következményei. A parla- mentek életképtelensége. A leggazdagabb osztályok érvényesülése a többiek rovására. A <i>magyarországi</i> <i>helyzet.</i> A „politizálás tilalma” a leggazdagabbak érdekében.....	40-42
A pártprogramok közti eddigyi különbségek elégtelen- sége. A kontinentális <i>álpártok</i>	42-43

Ötödik fejezet. A pártok és parlamentek átalakulása.....	44-59
A politikailag csalódott polgári elemek tudatra ébredése. Az új pártok a programkészítés régi hibájában. Újabb politikai csalódások. A régi pártok szociális irányú átvedlése versenyképességük megőrzéséért.....	44-46
A gazdasági érdekrétegek szerint való differenciálódás első tünetei az új pártalakulásokban. A szociális tör- vényhozási irányzat. Az új polgári rétegek taktikája.....	46-48
A heterogén érdekek közös szervezeti formáinak tartha- tatlansága. A gazdaságpolitikai szervezet és a párt- keretek szükségszerű egybefonódása.....	49-50
A régi, uralkodó gazdasági rétegek új gazdaságpolitikai szervezkedése. A heterogén érdekrétegek különválása.....	50-53
A szakparlamentek fejlődése. Irodalmi javaslatok. Jelű- nek, Klein, Lederer, Szirtes.....	54-57
A parlamentek jogalkotási hatáskörének decentrali- zálódása.....	58-59
Hatodik fejezet. A gazdaságpolitikai pártfejlődés és a köz- vélemény kialakulása.....	60-76
A közvélemény uralma és a közvélemény kormányzata.....	60-62
A közvélemény kialakulásának lehetőségei a gazdaság- politikai pártfejlődésben.....	63-65
Az egyesületi ügy reformja. A szervezeti munkára való szociálpedagógiai nevelés. Ennek tartalma.....	65-68
A „vezetők” szerepe és hivatása. Miniszterek és kormányok.....	68-69
A gazdasági, a politikai, a kulturális elem egybeolvadása.....	70-72
Az intellektuális adminisztratív társadalmi rétegek sze- repe a gazdaságpolitikai szervezkedésben.....	72-75
A sajtó.....	75-76
Hetedik fejezet. A politikai közélet tisztulása a gazdaság- politikai fejlődésben.....	77-90
A valódi pártokat a széleskörű homogén társadalmi rétegek gazdasági érdekeinek állandó különbsége vá- lasztja el egymástól. A gazdaságpolitikai pártok valódi pártok.....	77-78
A gazdasági alap ideologikus és világnézetben fel- építményei, az érdekek konstruktív magyarázata és népszerűsítési módja.....	79-80
A „konzervatív”, „liberális”, „radikális” pártok. A fele- kezeti pártok. A német Zentrum. A haladó néppárt.....	80-82
A közjogi és kulturális kérdések helyesen a valódi pártok alkalmi ligáinak, blokkjainak, ad hoc szövetsé- geinek alapjai.....	82-83
A politikai közélet teljesebb őszintesége és tisztasága a gazdaságpolitikai pártok, a szakparlamentarizmus és az alkalmi pártszövetségek rendszerében.....	83-84
A gazdaságpolitikai fejlődés nem a „konzervatívok” „rendi” szervezése. A különbségek.....	84-86
A nép teljesebb önrendelkezési jogát célzó törekvések új tartalma e fejlődésben. A választói jog. A parla- mentizálás.....	86-89
A nemzetközi béke távlatai e fejlődésben.....	89-90
Utóirat.....	91-95
A szindikalizmus keserősége.....	91-92
A háború alatti német és angol pártfejlődés.....	93-94
Az Északamerikai Egyesült Államokból induló szociális gazdasági irányzat. A közvélemény kormányzati rend- szerének fejlődési távlatai.....	94-95